

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Bakalářská práce

Pardubická služebna gestapa jako součást nacistického perzekučního
aparátu

Autor: Martin Plachý

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Martin Plachý

Osobní číslo: H09071

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Kulturní dějiny

Název tématu: Pardubická služebna gestapa jako součást nacistického perzekučního aparátu

Zadávající katedra: Katedra historických věd

Zásady pro vypracování:

Zpracovat působení venkovní služebny gestapa v Pardubicích od jejího vzniku v roce 1939 až do května 1945 na základě literatury a pramenů (zejména z Archivu bezpečnostních složek v Praze, Národního archivu v Praze, Státního oblastního archivu v Zámrsku a Státního okresního archivu v Pardubicích). Zařadit působení pardubické služebny do systému práce gestapa na území Protektorátu Čechy a Morava od příjezdu operačního oddílu IV. gestapa pod velením Constantina Canarise do Pardubic po jeho transformaci ve venkovní služebnu, popsat strukturu (jednotlivá oddělení včetně personálního obsazení, alespoň podle dostupných údajů) pardubické služebny, analyzovat metody vyšetřovací práce, rozdělit a popsat jednotlivé etapy činnosti pardubického gestapa, přičemž soustředit pozornost zejména na období prvního stanného práva a zejména heydrichiády, dále pak rekonstruovat postup likvidace pardubické služebny v květnu 1945 a také shrnout osudy dopadených příslušníků gestapa (Mimořádné lidové soudy a pod.).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/ elektronická

Seznam odborné literatury:

SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie. Praha 1986. BRANDES, Detlef. Češi pod německým protektorátem. Praha 2000. AMORT, Čestmír. Heydrichiáda. Praha 1965. ŠÍMA, Ladislav. Ležáky. Vražda mužů a žen. Praha 1947. DAMS, Carsten. Gestapo: moc a teror ve třetí říši. Praha 2010. BUTLER, Rupert. Gestapo: dějiny Hitlerovi tajné policie. Praha 2004. NĚMEČEK, Jan. Příslušníci pardubického gestapa I: Hubert Hanauske. In Východočeský sborník historický 1991, s. 201-203. SLÁDEK, Oldřich. Od „ochrany“ ke „konečnému řešení“: (nacistický teror v českých zemích 1939-1945). Praha 1983. KYNCL, Vojtěch. Ležáky: obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády. Pelhřimov 2008.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**

L.S.

Prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

doc. PhDr. Tomáš Jiráněk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. března 2012

Martin Plachý

Souhrn

Předložená práce se zabývá pardubickou služebnou gestapa v době nacistické okupace českých zemí. Snaží se charakterizovat práci členů gestapa, popsat jejich povinnosti a život v Pardubicích. Na základě pramenů a literatury rozebírá nelehké osudy členů domácího odboje a obyvatel Pardubic.

Klíčová slova

gestapo, vojenství , Druhá světová válka, okupace, nacisté, Německo, Pardubice

Title

Gestapo office in Pardubice as part of nazi persecutory apparatus

Abstract

This submitted work deals with pardubice gestapo office in time of nazi occupation of czech countries. Seek to characterize the work of members of gestapo, describe their dutys and life in Pardubice. On the base of studying of sources nad literature treats of uneasy fates of members home resistance and citizens of Pardubice.

Keywords

Gestapo, Military, Second World War, nazism, germany, Pardubice

Poděkování:

Tuto práci bych chtěl věnovat svému dědečkovi Františku Plachému, který byl během okupace vyslýchán a vězněn. Jeho statečnost, síla a odhodlání jsou pro mne dodnes inspirací.

Chtěl bych poděkovat především svému vedoucímu práce, panu docentu Janu Němečkovi, za rady a skvělé vedení. Mé díky dále patří hlavně mé mamince, otci a dobrému příteli Lukáši Kolářovi, jejichž pomoc mi byla velkým přínosem.

Obsah:

1. Úvod do tématu	1
2. Okupace východočeského regionu	3
2.1. Vymezení regionu.....	3
2.2. Pardubice za první republiky	4
2.3. Politická situace ČSR	6
2.4. Okupace Východočeského regionu	7
2.5. Pardubice pod okupační správou	11
3. Gestapo Pardubice	15
3.1. Vznik gestapa jako organizace a její vedení.....	15
3.2. Vnitřní uspořádání	17
3.3. Budovy gestapa.....	20
3.4. Personál	24
3.4.1. Gerhard Clages	35
3.4.2. Walter Kröger	36
3.4.3. Walter Lehne	38
3.4.4. Ludwig Schulz	39
3.4.5. Ernst Linsel	40
3.4.6. Josef Kuchler	41
3.4.7. Otto Schulz	42
3.4.8. Alois Aschenbrenner	43
3.4.9. Heinrich Aschenbrenner	44
3.4.10. Franz Banach	44
3.4.11. Hubert Hanauske	45
3.4.12. Hans Massinger.....	46
3.4.13. Gerhard Schmeckthal.....	46
3.5. Ženy v životech příslušníků pardubického gestapa	47
3.6. Vyšetřovací metody gestapa	50
3.7. Úřednická náplň práce v gestapu	54
3.8. Vedení záznamů	55
3.9. Konfidenti, rozvědná a udavačská činnost	57
3.10. Zatýkání	60

3.11. Mučení	63
3.12. Pronásledování.....	64
3.13. Věznění.....	65
3.14. Popravy za heydrichiády	66
3.15. Konec okupace a opuštění Pardubic gestapem.....	69
4. Ležáky v souvislostech s činností pardubického gestapa.....	75
5. Závěr.....	79
6. Resumé	82
7. Přílohy	83
8. Použité materiály.....	98

1. Úvod do tématu

Cílem této bakalářské práce je zmapovat a co nejzveřejněji popsat činnost, chod a fungování pardubické služebny gestapa v rámci nacistických perzekučních složek na území Protektorátu Čechy a Morava. Práce je zaměřena na období mezi lety 1939 – 1945 s časovým přesahem, co se týče životopisů jednotlivých příslušníků pardubického gestapa. Je důležité na příkladu pardubické služebny ukázat, jaké místo měly venkovní služebny v perzekučních systémech okupovaných zemí, připomenout statečnost mužů a žen, kteří se krutému režimu vzepřeli, ale i jasně říci, že ne všichni byli pravými vlastenci a v různé míře – od aktivního plnění úkolů od okupační správy až po udavačství a konfidentství - kolaborovali. V neposlední řadě je třeba připomenout i hrůzné činy příslušníků německých perzekučních složek, kterých se na našem území dopouštěli. Práce je rozdělena do tří základních kapitol, z nichž každá je dělena na řadu podkapitol v souvislosti s rozsahem daného tématu.

V první části je stručně nastíněna politická situace na území ČSR v kontextu evropské politiky. Dále se věnuji stručnému popisu východočeského regionu a Pardubic, se zaměřením hlavně na složení obyvatel, průmysl a strategický potenciál města. Na závěr jsou popsány přípravy a průběh obsazení východních Čech a Pardubic.

Ve druhé části je stručně popsán vznik a vývoj gestapa až do jeho zániku v roce 1945. Následuje popis fungování, činnosti a systému hierarchie ve velení gestapa. Zaměřuji se na zmapování jeho činnosti v Pardubicích, popsání jeho působnosti, popis příslušníků, kteří tvořili jádro pardubického gestapa. Další úsek je věnován dílčím problematikám spojeným převážně s perzekuční činností gestapa. Tato část práce je sestavena hlavně z archivních materiálů z fondů Archivu bezpečnostních složek v Praze a Státního oblastního archivu v Zámrsku. Vzhledem k tomu, že původní originální prameny, tj. úřední spisy pardubického gestapa, byly ve své většině roku 1945 zničeny samotnými jeho příslušníky, skládají se tyto archivní materiály především z výpovědí samotných příslušníků gestapa, výpovědí očitých svědků daných událostí, výpovědí perzekuovaných osob, z vyšetřovacích spisů Státní bezpečnosti (StB) a ze zápisů z mimořádných lidových soudů. Ke studovaným materiálům je nutno přistupovat kriticky. V mé práci proto byly brány v úvahu především materiály, které nalézají věcnou shodu s jinými materiály pořízenými za jiných okolností, a pokud možno vyskytujících se také ve výpovědích jiného svědka. Bylo nejednou zjištěno, že vyslýchané

osoby ve svých výpovědích záměrně lhaly či nevyprávěly celou pravdu. Ve své většině ale lze brát tyto archivní materiály jako hodnověrné a jsou tedy veskrze pro tuto práci klíčové.

Třetí část je zaměřena hlavně na vyhodnocení působení služebny gestapa. Pozornost je věnována i osudům příslušníků útvaru, ale také četným kolaborantům a dalším osobám spjatým s působením služebny. V neposlední řadě bude věnována kapitola i Ležácké tragédii a popisu událostí spojených s vypálením této obce.

Přílohy k této práci mají za úkol hlavně vizuálně seznámit čtenáře s prostředím, o kterém je pojednáváno v souvislostech s činností pardubického gestapa. Dále pak poskytují seznámení přímo s jednotlivými členy služebny a lze si tak uceleně vytvořit obrázek o jednotlivých osobnostech v souvislosti s předchozími texty. Obrázková dokumentace je kompilátem fotografií z Archivu bezpečnostních složek, Oblastního archivu v Zámrsku a především z Okresního archivu v Pardubicích, kde se nalézá nejpodstatnější část uvedených fotografií. Nakonec věnuji pozornost rekonstrukci půdorysu bývalé budovy Oberlandrátu, kde se nacházela úřadovna gestapa. Půdorysy budovy uvedené v příloze spolu s vyznačenými popisy jednotlivých kanceláří jsou mojí osobní rekonstrukcí, kterou jsem vyhotovil podle architektonických plánů nacházejících se v Okresním archivu v Pardubicích.

2. Okupace východočeského regionu

2.1. Vymezení regionu

Oblast východních Čech je rozdělena na dva svébytné územní celky Pardubicko a Královéhradecko. Každý z těchto celků je historicky definován svými jasnými sociálními a ekonomickými vazbami. Rozsah a vliv každého z regionů určovaly především dvě hlavní kritéria, a sice ekonomická síla a přirozené přírodní překážky. Pardubice i Hradec byly dlouhodobě považovány za přirozená centra politická, kulturní a ekonomická. Byla to města, kde se soustřeďoval těžký průmysl a disponovala i dostatečnými lidskými zdroji.

Pardubicko, na jehož území působilo pardubické gestapo, dnes na východě přirozeně ohraničuje především pás Orlických hor a řeka Morava. Na jihu je to pak okres chrudimský, zakončený Hlinskem a Poličkou. Na západě je to proměnlivé rozmezí mezi Přeloučí a Kolínem a za krajskou hranici oddělující Pardubice od Hradce pak lze považovat obec Opatovice nad Labem. To jsou víceméně historicky ustálené hranice vymezující vnitřní rovinné Pardubicko. Celý politický okres měl podle údajů z roku 1941 rozlohu 785,79 km² a žilo v něm 122 855 obyvatel.¹

Okupace československého státu však přinesla dosud historicky nevídané změny hranic. Obsazené pohraničí se tvrdě zakouslo do ustáleného chápání hranic českého státu a nové poměry také nově definovaly ohraničení okresů a tedy i budoucí působnosti gestapa. S příchodem německých jednotek byl nově vzniklý protektorát rozdělen na takzvané oberlandráty², které v zásadě odpovídaly krajskému zřízení. Vedle tohoto ryze německého okupačního aparátu fungovala i protektorátní správa, jejíž páteří byl systém okresů. Oberlandrátů bylo od roku 1939 do 1942 celkem 20 a po roce 1942 se jejich počet v důsledku Heydrichovy správní reformy zmenšil na 7.³ Pardubicko bylo nejdříve jedním z těchto oberlandrátů. Pardubický oberlandrát se členil na 5 okresů, a sice okres Pardubice, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička a Litomyšl. Největší územní zásah doznalo Pardubicko ve své

¹ Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava 1941. Praha 1941. s. 29., in: NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozené boji českého lidu 1939-1942, diplomová práce, Filozofická fakulta UK, Praha 1987, s. 10

² Jde o zdomácnělou podobu německého Oberlandrat, vrchní zemský rada (v počestné verzi se píše s dlouhým á). Významem slova je oblast či region ustálené velikosti.

³ Viz. přílohy, obr. č. 1.

východní části, kdy se východní hranicí Pardubicka stalo město Litomyšl a Polička, zatímco města jako Lanškroun, Moravská Třebová či Zábřeh trvale zmizela za německými hranicemi. Severně zůstal prostor kraje přibližně stejný a jihozápadně jej vymezovala města Nasavrky a Hlinsko. Celý pardubický oberlandrát pak nabyl podoby kosočtverce o přibližných rozměrech 70 km od západního cípu po východní a 50 km od severního cípu po jižní.

Pardubická služebna gestapa pak spravovala celý rozsah výše určeného území oberlandrátu a byla nadřízená služebnám nižšího regionálního charakteru. Samo umístění hlavní služebny v regionu pak přirozeně vycházelo ze zásadního strategického významu města, což bylo nejen zásadní pro samo fungování kraje, ale i pro německý vojenský průmysl. Pardubice byly důležitým hospodářským centrem.⁴ Samotné město pak dosahovalo přibližně třetiny dnešní rozlohy a počet obyvatel dosahoval v době okupace 35 000 osob, nárůst počtu obyvatel od konce první války byl v Pardubicích značný. Samotnou zástavbu města převážně tvořily tři až čtyř patrové domy v nevelkém centru města, kde sídlila i služebna gestapa, převážnou část města pak tvořila nízká zástavba rodinných domků.

2.2. Pardubice za první republiky

Město Pardubice se stalo průmyslově se rozvíjejícím střediskem dopravy a obchodu na toku řeky Labe. Význam města vzrostl hlavně v 2. polovině 19. století a to zejména díky zavedení železnice, která dodnes město protíná. Město je tak důležitou spojnici na trati Česká Třebová – Praha a po roce 1871 také křižovatkou tratí z Liberce do Havlíčkova Brodu.⁵ Pro rychlý pohyb vojsk, proviantu či zásob je tak město nepostradatelné. Dokládá to i fakt, že hlavní průmyslová výstavba se soustřeďovala právě podél hlavního železničního tahu.⁶ Růst budoucí krajské metropole dokládá i fakt, že už na počátku druhé světové války měly Pardubice přes 35 tisíc obyvatel a tak tvořily neopomenutelnou součást německé vojenské

⁴ BRONCOVÁ, Dagmar. Kniha o městě Pardubice. Praha 1999. ISBN 80-86098-12-5.s. 152-159

⁵ NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozeném boji českého lidu 1939-1942, diplomová práce, Filozofická Fakulta UK, Praha 1987, s. 10.

⁶ KOŠAR, Milan. Vývoj a výhled Pardubic. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 1990, č. 7-8, s. 44.

strategie k ovládnutí českých zemí. Podle údajů o sčítání lidu z roku 1930 měly Pardubice 35 103 obyvatel, kteří žili v 3625 domech na výměře 2415 ha.⁷

O co všechno se v Pardubicích ale hrálo? Město bylo důležitým hospodářským centrem. Už v r. 1922 byla založena továrna Telegrafia⁸, soustřeďující se na výrobu komunikačních prostředků a sídlící podél železniční trati v jihovýchodní oblasti města. Komunikačně – strategická úloha města byla tedy jasně patrná. V r. 1920 vznikla severozápadně od města továrna na výbušniny Explosia Semtín.⁹ Dále pak podnik Josef Prokop a synové, který se soustředil na výrobu mlýnských strojů a turbín. Významnou složku průmyslu tvořily i Fantovy závody (dnes PARAMO) na zpracování ropy. Dále pak potravinářské výrobní závody a na ně orientovaný strojírenský a železárenský průmysl byly jistě také významnou položkou na kalkulu nacistického plánování. S hospodářským rozvojem Pardubic úzce souvisela také existence 11 peněžních ústavů, z toho 6 bankovních poboček. Význam a váhu peněžního sektoru ve městě pak tím více podtrhovala honosná a majestátně vyhlížející budova Anglobanky (dnes sídlo Komerční banky). Ano, Pardubice byly a stále jsou důležitým strategickým hráčem Čech co do hospodářské stránky věci. Nejde ale pominout s tímto rozvojem neodmyslitelně spojenou i kulturně – společenskou otázku, která teprve po spojení s ekonomickým a průmyslovým rozvojem dokresluje úplný obraz města. Celé období první republiky se neslo ve znamení bohatého společenského života. Velkou roli v tom sehrálo založení Muzejního spolku¹⁰, který zakoupil roku 1920 pardubický zámek (rok poté i nedaleký hrad Kunětickou horu) a začal zde vystavovat své sbírky a také hlavně položení základů pardubického městského divadla roku 1909.

Při všech těchto událostech však nelze opomenout ani skutečnost, že celé město bylo chráněno nemalou vojenskou posádkou. Bylo zde umístěno i okresní velitelství četnických stanic, jemuž bylo podřízeno 17 menších lokálních stanic.¹¹ Pardubice tedy byly plnohodnotným městem, městem vzkvétajícím, ale i městem čekajícím ve stínu událostí, které měly následovat.

⁷ Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970, Praha 1970, s. 608-609., in: NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozené boji českého lidu 1939-1942, diplomová práce, fakulta filozofická UK, Praha 1987. s. 10.

⁸ Telegrafia byla továrna na výrobu komunikačních prostředků, což tehdy byly telegrafy a telefony včetně spojovacích ústředí

⁹ KOŠAR, Milan. Vývoj a výhled Pardubic. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 1990, č. 7-8, s. 45.

¹⁰ BRONCOVÁ, Dagmar. Kniha o městě Pardubice, c. d., s. 45-49.

¹¹ NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozené boji českého lidu 1939-1942, diplomová práce, Filozofická Fakulta UK, Praha 1987 s. 11.

2.3. Politická situace ČSR

Politická situace Československé republiky byla na sklonku třicátých let 20. století velmi napjatá. ČSR orientovala svoji politiku na Velkou Británii a hlavně Francii, která byla i v mnoha jiných ohledech vzorem první republiky. Zatímco Velká Británie udržovala politiku izolace, neboť považovala Československo za příliš vzdálenou zemi, s Francií se spolupráce rozvíjela mnohem otevřeněji, což bylo také stvrzeno spojeneckými závazky. Poté, co se v Německu dostali k moci nacisté a sympatie k nacizmu, který byl považován za nový správný směr, směřující k záchraně a sjednocení všech Germánů, začaly, mj. také v důsledku hospodářské krize, růst i v pohraničních oblastech ČSR. Započal tak tlak na případnou úpravu hranic. Samotný německý kancléř Adolf Hitler počátkem roku 1938 stále apeloval na svého nejbližšího člověka v ČSR, na vůdce Sudetoněmecké strany Konrada Henleina, aby neustále stupňoval své požadavky vůči české vládě tak, aby pro ni byly co nejméně přijatelné.¹² Československá diplomacie proto začala hledat nové spojence. Prezident Edvard Beneš se již dříve obrátil k Sovětskému svazu a v roce 1935 uzavřel francouzsko-sovětsko-československé spojení, které však obsahovalo doložku, že pomoc Rudé armády přijde pouze v případě, že na pomoc napadenému Československu přijde také Francie. Poté ovšem přišla nepochopitelná zrada ze strany západních spojenců. Dne 30. září 1938 byla československá politická reprezentace přinucena přijmout mnichovskou dohodu, což ve svých důsledcích znamenalo konec předválečné ČSR. Němci osídlené pohraniční oblasti byly touto smlouvou přiděleny Třetí říši. Se svými územními požadavky se přihlásili i další sousedé – Polsko a Maďarsko. Pro už tak rozervanou zemi přišla další rána: 14. března 1939 Slovensko vyhlásilo pod nátlakem třetí říše samostatnost a jako Slovenská republika se stalo satelitem hitlerovského Německa. Potupná devastace česko-slovenského státu vyvrcholila. Poslední úder krvácející zemi je zasazen dne 15. března 1939. Německá vojska překročila hranice a o den později byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava.

¹² KUKLÍK Jan, NĚMEČEK Jan, ŠEBEK Jaroslav. Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo, Praha 2011, 978-80-87284-18-6, s. 31.

2.4. Okupace Východočeského regionu

Od roku 1938, kdy byla podepsána Mnichovská dohoda, dosahoval tlak Německa na Česko - Slovenko vrcholu. Byly vznášeny nejrůznější absurdní nátlakové požadavky na českou stranu a situace se dále vyhrocovala tak, že bylo jen otázkou času, kdy zbytek republiky podlehne německému nátlaku.

Zničení Československa dlouhodobě nebylo jen nějakým vrtochem německého diktátora, ale pečlivě plánovanou a detailně promyšlenou akcí, dlouhodobě připravovanou. Obsazení mělo probíhat, zcela jednoznačně a logicky, pod vedením německých armádních útvarů, ale stejně tak důležitými složkami se měly stát i dvě nejdůležitější policejní organizace v zemi, a sice SD – Sicherheitsdienst (bezpečnostní služba) a gestapo – Geheime Staatspolizei (Tajná státní policie). Němci počítali s počátečním vojenským či spíše partyzánským odporem, proto vojsko mělo být oním nárazníkovým pásmem, který by měl případný odpor eliminovat. V druhém sledu se počítalo s nasazením výše zmíněných policejních složek, které měly okamžitě zajistit kulturně, hospodářsky a bezpečnostně důležité instituce v zemi, jako byly například policejní stanice, podniky důležité pro válečné hospodářství a podobně.

Celý okupační mechanismus měl být dále uveden do činnosti za přispění sudetoněmeckých obyvatel a německých sympatizantů stále žijících na území Čech. Již dlouhodobě docházelo na území republiky k potyčkám sudetských Němců s českými policisty. Vyvěšování nacistických vlajek, rvačky, přestřelky, ale i vypálení celnic se stávalo čím dál tím častějším jevem, až situace vyvrcholila v polovině září roku 1938 sudetoněmeckým pučem, potlačeným po vyhlášení stanného práva v pohraničí armádními jednotkami. Tato střetnutí, mnohdy ozbrojená, dlouhodobě destabilizovala situaci v Čechách a soustřeďovala pozornost českých bezpečnostních složek na lokální problémy, čímž i pozornost státu byla částečně odváděna jiným směrem. Německá strana dlouhodobě počítala s nasazením gerilových sudetoněmeckých skupin i v průběhu samotné okupace, ale nemohla si být jista, zda v daný čas dotyční nebudou zatčeni, evakuováni či zabiti.

Konečný úder Němci uskutečnili v polovině března 1939. Hitler si již dávno ověřil, že západní mocnosti se neodhodlají k sebemenšímu odporu a jeho cestě do Čech tak nebude stát nic v cestě. Jedním z prvních regionů, kam po okupaci dorazila německá vojska, byly Východní Čechy. Armáda se zmocnila většiny regionu a to bez odporu. A nebylo se čemu divit, v takovéto situaci neměly české vojenské složky sebemenší šanci bez odstoupeného sudetského území, kde zůstalo pohraniční opevnění, se ubránit německé vojenské mašinerii.

Navíc československá vláda a vrchní velení armády vydaly rozkazy zabraňující aktivnímu odporu proti nastupujícím německým jednotkám.

Němci postupovali ze severu směrem od Náchoda a už v 7,30 hod. ráno 15. března dorazily první oddíly do Hradce Králové. Dále, vcelku logicky, postupovaly směrem na jih. Do Pardubic dorazily jednotky XIV. armádního sboru, kterým velel generál pěchoty Ernst Busch. Spolu s ním přijelo i zpravodajské oddělení I/C, kterému velel kapitán Schmidt – Richberg, a tyto jednotky zabraly město kolem 8. hodiny ranní.

Celá akce okupace českých zemí, uskutečněná ve dnech 14. až 15. března 1939, byla do detailů naplánovaná. Ihned po obsazení strategických bodů v kraji se německá vojska řídila jasně strukturovanými a přesnými operačními úkoly. To lze posoudit z poválečné výpovědi šéfa služebny gestapa v Hradci Králové Alberta Hardtkeho, který zastával do března 1939 funkci vedoucího oddělení úřadovny gestapa v Kielu. Vypověděl, že byl určen spolu s dalšími pracovníky této služebny k tomu, aby se 9. března 1939 přemístil do Trutnova a tam se připojil k Einsatzkommandu č. IV, které se mělo přesunout do Pardubic ihned za okupační armádou a tam plnit předem určené úkoly. Takovéto a jiné do puntíku promyšlené akce byly pro německou armádu více než typické. Koneckonců vojenské přípravy pro eliminaci Československa začaly už od 1. května 1938. Tehdy říšské vojenské špičky do detailů promýšlely přesné posuny vojsk, vybíraly velitele a dokonce s přesností na dny pečlivě promýšlely průběh všech bojů takřka do posledního výstřelu.

Tato pedantská přesnost však přinesla ovoce. Německá vojska v regionu neměla konkurenci a v několika málo dnech po příchodu do Pardubic si Einsatzkommando číslo IV zřídilo služebnu na tehdejší Smetanově náměstí. Každé takové komando se skládalo z již dříve vybraných velitelských oddílů a z menších skupin, jež se po nasazení rozjížděly podle plánu do dalších správních center v určené oblasti. Počet příslušníků takovýchto oddílů se pohyboval mezi 50 až 60 muži pro jeden oddíl. Pro vlastní nasazení při okupaci bylo ale nutné mít k dispozici množství mužů o síle 400 až 500 osob. Jednotka Einsatzkommando IV byla tedy dále rozdělena na čtyři části:

- Dvě služebny gestapa, které byly zřízeny hned po okupaci Sudet v říjnu 1938, byly v Trutnově a v Lanškrouně. V čele této služebny gestapa stál vrchní kriminální tajemník Karl Spielmann a jeho zástupcem byl jmenován Richard Gerlich.
- Nově vznikly dvě části, z nichž jedna sídlila v Hradci Králové a druhá v Pardubicích.
- Úřadovna gestapa byla utvořena v Jičíně. Posledním velitelem této služebny byl Anton Lehner a jeho zástupcem byl Max Jahn.

- Služebna gestapa byla po 15. březnu 1939 zřízena rovněž v Havlíčkově (tehdy Německém) Brodě. Tato služebna byla zrušena v roce 1941.

Bezprostředně po tomto rozdělení měly oddíly před sebou řadu úkolů. V první řadě se dlouhodobě zajistit na vytipovaných služebnách, dále bylo velmi důležité zlikvidovat funkcionáře KSČ a pomalu začít s eliminací židů. Prvním cílem se však pro gestapo stali němečtí uprchlíci z okupovaného pohraničí, kterým se nepodařilo opustit Česko-Slovensko před vpádem nacistů.

To vše bylo součástí předem připravené tzv. Aktion Gitter (Akce Mříže), zahájené 15. března 1939, kde si německé okupační orgány vyžádaly součinnost české policie a zejména jejich kartoték, podle nichž začalo ihned zatýkání všech osob potenciálně nepřátelských Říši, tedy zejména německých emigrantů, dále českých komunistů a sociálních demokratů. Při akci, která probíhala až do května 1939, bylo zatčeno na 5800-6400 osob.¹³ Dnes se ukazuje, že seznamy potenciálních nepřátel Německa, se začínaly připravovat již dlouho před samotnou okupací a to již v létě 1938. Šlo o tzv. M-kartotéky (Mobilizační kartotéky). V souvislosti se zatýkacími akcemi byla zřízena i kartotéka ochranné vazby, vedená všemi úřadovnými gestapa. Nárůst počtu vězňů a osob nacházejících se ve vyšetřovací vazbě časem zapříčinila vznik kartotéky vězňů.

Celkově bylo na Pardubicku zatčeno 405 osob¹⁴. Zatýkací akce probíhaly pod velením velitele Einsatzkommanda IV komanda podplukovníkem a vrchním vládním radou Dr. Constantina Canarise, který řídil tuto činnost i u gestapa v Hradci Králové. Po vyslechnutí zatčených osob gestapo větší část zatčených propustilo. Podepsaly pod hrozbou trestu a přísného policejního stíhání závazné prohlášení, že nebudou provozovat činnost proti Německu. Pouze asi čtvrtina zatčených byla vězněna po delší dobu. Byli posláni do tzv. „ochranné vazby“ do koncentračního tábora v Buchenwaldu. Smysl celé akce tedy v konečném důsledku spočíval v tom, aby byla eliminována podstatná část pro Německo nepřátelských osob a byl tak jejich zatčením zajištěn hladký průběh okupace.

Samotní pardubičtí obyvatelé byli příchodem německých okupačních sil zděšeni a velmi konsternováni. Brzy po okupaci se proto v ulicích objevují vyhlášky, mající za úkol

¹³ GEBHART Jan, KUKLÍK Jan, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XVa, Praha 2006, ISBN 80-71-582-0, s. 176-177.

¹⁴ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938-1945. Praha 1986. s. 69.

uklidnit obyvatele a stanovit jim nové podmínky běžného života. Tyto vyhlášky vylepovali sami příslušníci německých okupačních sil, pod záštitou vrchního velitele německé armády. K udržení klidu a pořádku ve městě se nařizovala uzavírací doba pro všechny hostince na 20. hodinu, v době od 21 do 6 hodin v noci nikdo nesměl opustit svůj dům. Ten, kdo by chtěl svůj dům opustit, ať už z nejrůznějších důvodů jako návštěva lékaře či odchod do zaměstnání, musel mít zvláštní povolení od starosty, který mu vydal průkaz opatřený razítkem některého německého vojenského velitelství nebo správního úřadu. Dále se zakázaly veškeré tábory a průvody. Zkrátka veškeré srocování lidu bylo pro Němce nežádoucí. Zbraně, munice či jiné nebezpečné předměty jako např. trhaviny byly zabaveny. Zabaveny byly ale například i veškeré radiovysílače, aby český občan neměl možnost spojení s okolním světem.¹⁵ Byla to celá řada omezení, na které si český člověk musel nově zvykat. Nastolil se tak policejní režim, ve kterém byli lidé kontrolováni a omezováni ve velké většině svých svobod.

Vedle vyhlášek, které měly charakter omezujících nařízení, objevovaly se paralelně i vyhlášky informačního charakteru. V těch se například uvádělo, že podle vůle vůdce vkročilo německé vojsko na území česko-slovenského státu s příkazem, aby udrželo klid a pořádek a převzalo ochranu obyvatelstva. Zajímavý eufemismus pro ospravedlnění násilné okupace suverénního státu. Dále se oznamovalo, že všední život bude probíhat dál jako doposud. Lidé měli chodit stále do práce, fungovat měla dále železnice, pošta či policie.¹⁶

Také starosta dr. Vítek vydal své prohlášení, ve kterém se snažil upokojit lid a vyzval je ke klidu a pořádku.¹⁷ Ačkoli byl ve městě ruch způsobený šokem z okupace, lidé se zachovali podle výzev a v Pardubicích byl zachován klid. Co jiného také lidem zbývalo v momentě, kdy kolem nich projížděly kolony po zuby ozbrojených vojáků Wehrmachtu. Není znám jediný případ násilí vyvolaného ve městě ať jednou či druhou stranou v den okupace.

¹⁵ Okresní archiv Pardubice, Fotodokumentace, Svaz protifašistických bojovníků Pardubice, 50/94, 1938-1945

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozené boji českého lidu 1939-1942, diplomová práce, Filozofická Fakulta UK, Praha 1987, s. 13.

2.5. Pardubice pod okupační správou

S příchodem německých jednotek se na dlouhá léta zcela změnil životy mnoha tisíc lidí ve městě. Spolu s nejrůznějšími represivními opatřeními okupační správy se projevuje i jasná plíživá snaha o postupné poněmčování místních obyvatel. Dlouhodobá nacistická politika v tomto ohledu hovořila jasně. Rozlohu německého životního prostoru určovali lidé – rasově čistí Germáni. Tato doktrína se nejmarkantněji projevila poté, co se Reinhard Heydrich 27. září 1941 stal namísto „nemocného“ K. von Neuratha zastupujícím říšským protektorem.¹⁸ Jeho plány na poněmčení či následný odsun českého obyvatelstva na Východ, přednesené v jeho známém nástupním projevu z 2. října 1941, jsou dodnes všeobecně známy.¹⁹

V Pardubicích začínaly první kroky poněmčování tak, že se všude, hlavně ve továrnách a na úředních cedulích se od září 1939, objevovaly dvojjazyčné nápisy. Na prvním čestném místě vlevo byl text napsán německy a vedle v druhém sloupci se tentýž text napsal česky. Další kroky Němci podnikli v říjnu 1939, kdy se jména ulic začínají psát také dvojjazyčně.²⁰

Německé názvy ulic či úřední texty byly ovšem jen prvními krůčky, které ukazovaly směr, kterým se okupanti vydali. Další na řadu přišlo školství. Již v polovině října 1939 byly v budově Občanské záložny na Pernštýnském náměstí otevřeny první dvě třídy německé školy pro děti Němců. Spolu s tím byla ve stejnou dobu vydána první nařízení, aby se všichni pracovníci státní správy zúčastnili povinných kurzů němčiny. Ten, kdo se kurzů nezúčastnil nebo u zkoušek z nich neobstál, byl vypovězen z práce nebo mu byl zaražen kariérní postup. To jsem ale poněkud odbočil od tématu. Co se týče školství, Němci se nezastavili tím, že by zřídili svoji školu. Ne, jasně stanoveným cílem bylo ovlivnit českou mládež a naučit je německým způsobům. Od roku 1941 byla na pardubické reálce zastavena výuka dějepisu, aby tento předmět negativně neovlivňoval chápání česko-německých vztahů. Dále předměty jako zeměpis či matematika byly přísně vyučovány pouze v němčině. Nezáleželo na tom, zda a jak se student předmětu naučil, ale na tom, aby se naučil německy.

Školství bylo pro Němce velkým tématem a z dlouhodobého hlediska na ně byl kladen velký důraz, protože se zde měli vychovat lidé sympatizující s režimem. Došlo k omezení škol. Úplně zrušeny byly v Pardubicích všechny reálky, zůstala jen reálná gymnázia.

¹⁸ HAMŠÍK, Dušan -PRAŽÁK, Jiří. Bomba pro Heydricha. Praha 1963. s. 54.

¹⁹ KRÁL, Václav. Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, dok. č. 19, s. 125-137.

²⁰ JÍČÍNSKÝ, Karel. Pradubice za okupace. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 1980, č. 10, s. 231.

Omezeny byly dále počty dětí, jež mohly studovat. Byl zaveden tzv. numerus clausus, což znamenalo, že při zkouškách do primy smělo být přijato pouze 30 chlapců a 10 dívek. Byly odstraňovány závadné knihy, učebnice, slepovány stránky se závadným obsahem, zabavovaly se nejrůznější školní potřeby, například z fyzikálních či chemických laboratoří.²¹ Záměr Němců byl v tomto ohledu jasný, poněmčít nebo zničit českou inteligenci.

Všemožně potlačováno bylo také vlastenecké cítění. To, aby se Čech cítil být Čechem ve své zemi, už neplatilo. Veškeré snahy související s oslavováním či připomínáním české státnosti byly přísně potlačovány. Tak tomu bylo i v oblasti politického, společenského či kulturního života. Politické strany, taneční zábavy či zpěv českých národních písní, to vše se stalo zakázaným v září 1939. Ovlivňováno bylo třeba i to, co se bude promítat v kinech. Takřka bezprostředně se vstupem německých vojsk na české území bylo zakázáno 15 českých filmů, mezi nimiž byly například filmy Jiřího Voskovce a Jana Wericha.

Co se týče již zmiňovaného politického života, ten nebyl žádoucí. Zrušeny byly všechny politické strany a bylo vytvořeno tzv. Národní souručenství. Toto politické uskupení existovalo pouze proto, aby se usnadnila asimilace Čechů do německé říše, protože právě spolupráce s nacistickým režimem byla hlavním programem tohoto hnutí.²² V Pardubicích vznikla pobočka tohoto politického hnutí v dubnu 1939, ale pardubičtí obyvatelé ho vesměs bojkotovali.

Jako další byla likvidována všechna pardubická periodika (s výjimkou listu Východočeský kraj). Svobodný projev nebyl žádoucí. Ať už šlo o noviny politických stran či časopisy různých organizací, to vše bylo rušeno.

Za zmínku stojí ale i různé formy projevů nespokojenosti, které se v Pardubicích objevovaly. Pomineme-li samotný odboj, asi nejviditelnější formou odporu proti okupační správě byla stávka dělníků v podniku Telegrafia. Pardubická služebna gestapa dostávala během roku 1941 zprávy o rostoucích projevech nespokojenosti dělníků se zásobováním, prodlužováním pracovní doby a s nízkými mzdami. K otevřenému střetnutí však došlo až 19. září 1941. Tehdy vstoupilo do stávky 1651 dělníků pardubické Telegrafie. Tato stávka byla nepříjemná nejen pro správu závodu, ale i pro nacistické orgány na Pardubicku, šlo přeci o stávku v závodě, který pracoval výhradně na vojenských zakázkách. Stávkující předložili své požadavky na zásadní úpravu dělnických mezd, zlepšení zásobování a poskytnutí půjčky od vedení závodu pro každého dělníka na zakoupení zimních zásob. Správa závodu na tyto

²¹ Tamtéž, s. 232.

²² Tamtéž, s. 233.

požadavky byla ochotna částečně vyhovět, avšak úpravu mezd nemohla provést bez souhlasu příslušného ministerstva.²³

Proti stávkujícím vystoupil sociální referent závodu, důvěrník pardubického gestapa Josef Kaupe, který okamžitě po správě o stávce povolal do závodu pracovníky gestapa s tím, že jde o politickou stávku, která vznikla pod vlivem londýnského a moskevského vysílání pro Československo. Kaupe dále tvrdil, že jde o zřejmou sabotáž s cílem poškodit zájmy říše a dožadoval se urychleného vyšetření příčin stávky přísného potrestání všech viníků. Gestapo na to rychle reagovalo a přijelo na Telegrafii okamžitě. Současně si vezli i připravený seznam lidí, které bylo třeba zatknout. Šlo celkem o 23 dělníků. Mezi zatčenými byli i členové závodního výboru:

Josef Hlaváček

Jaroslav Hynn

František Vycítil

Josef Jehlička

Dělníci pardubické Telegrafie po zatčení svých spolupracovníků pokračovali ve stávce a své požadavky rozšířili o požadavek okamžitého propuštění svých zatčených spolupracovníků. Odpolední směna nastoupila do práce až po ujištění, že všichni zadrženi budou propuštěni po sepsání protokolů. Gestapo však tento slib nedodrželo. Po pěti dnech sice propustilo Josefa Hlaváčka a další členy závodního výboru, ale ostatní zatčení stále zůstali zadrženi ve věznici a gestapo je nakonec poslalo před soud za poslech zahraničního rozhlasu a veřejné pobuřování. Drsné metody výslechu u gestapa, které zatčení podstoupili, nakonec dovedli jednoho z nich – dělníka Josefa Kříže – k pravděpodobné sebevraždě vyskočením z okna.²⁴ Ostatní byli odsouzeni na 1 až 5 let vězení.

Stávka dělníků v Telegrafii se nedala jednoduše sprovodit za světa. Německé orgány ustavily komisy, ve které byli zástupci úřadu práce v Pardubicích, živnostenského inspektorátu, okresního úřadu v Pardubicích, závodu, oberlandrátu a gestapa v Pardubicích. Komise měla navrhnout opatření, aby se podobné případy v budoucnu neopakovaly a vysvětlit příčiny vzniku stávky. Jednání nakonec skončila spory o to, zda šlo o špatné platové a jiné podmínky v podniku nebo zda šlo o úmyslnou sabotáž ze strany dělníků, což prosazoval např. zástupce velitele gesta Walter Lehne.²⁵

²³ Archiv bezpečnostních složek, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-19-25, 309, 1938-1945. s. 63.

²⁴ V tomto případě je sebevražda pouze oficiálně uváděnou verzí. Používanou metodou gestapa bylo, že vyslýchaného, který byl během výslechu ubit k smrti, gestapáci vyhodili z okna a označili to za sebevraždu.

²⁵ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-19-25, 309, 1938-1945. s. 65.

Stávka dělníků v pardubické Telegrafii skončila neúspěšně. Brzy po této stávce došlo navíc ke změně protektora. Heydrichův nástup se projevil řadou opatření proti českému odboji i proti rostoucí radikalizaci pracujících. Výsledek byl ten, že veškeré další rebelie byly potlačeny hned v zárodku.

Co se týče běžného života ve městě, ten také poznamenával trvalý policejní dozor, který bylo možno na ulicích stále cítit. Atmosféra strachu a nedůvěry, například z udání, se šířila velmi rychle. Na veřejnosti se musel mít každý člověk velmi na pozoru, co bude říkat a o jakých tématech bude mluvit. Nikdo si nebyl jist, zda ten druhý nebude udávat. Do těžké situace se dostali pardubičtí obyvatelé v průběhu války hlavně v období 2. stanného práva po atentátu na Heydricha 27. května 1942.²⁶ Masové zatýkání a popravy desítek lidí, byly těžkou zkouškou pro celé město.

K ucelenému obrazu o životě v Pardubicích v období protektorátu pak nelze opomenout, že Pardubice čelily na konci války i několika bombardovacím náletům ze strany spojeneckých vojsk. Tyto nálety byly primárně soustředěny na oblasti průmyslové výroby v Pardubicích. První z těchto náletů se uskutečnil 24. srpna 1944. Útok vedly bombardéry Liberator, které odstartovaly ze základny v Itálii. Za jejich zády zůstala hořící rafinerie a trosky budov v přilehlém okolí. Celý tento útok proběhl bez sebemenšího zásahu protiletectvé obrany. Bombardéry byly pronásledovány až po návratu ve vzdušném prostoru na Jindřichovém Hradcem.²⁷ Ačkoli zasažení civilních objektů nebylo cílem náletu, jeho skutečný dopad se ukázal být dosti katastrofálním. Byly při něm zničeny desítky městských budov.

Další z náletů se uskutečnil 28. prosince 1944 a to v době mezi 12,10 – 12, 14 hod. Útok byl opět směřován především na rafinerii minerálních olejů, která byla stále těžce poškozena srpnovým útokem. Tento útok byl proveden za účasti 53 bombardérů Liberator B 24 a shozeno bylo na 488 bomb o hmotnosti 250 kg!²⁸ Tento nálet se ukázal být jako zcela devastační. Rafinerie se ocitla v troskách. Byla zasažena 60 – 80 bombami, které srovnaly se zemí 34 budov. Poškozeny byly i železniční tratě na Přelouč a Rosice. Ačkoli byl letecký útok veden poměrně přesně, nevyhnul se ale likvidaci přilehlých objektů a ztrátám na životech. Zničeno bylo 8 domů a 128 poškozeno. Co se týče obětí na životech, nálety si vyžádaly 6 mrtvých (z toho 2 němečtí vojáci) a 16 středně a těžce zraněných.

²⁶ AMORT, Čestmír. Heydrichiáda. Praha 1965. s. 37.

²⁷ THEINA, Pavel. Nálety na Pardubice. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 1979, č. 12, s. 276-277.

²⁸ BÍČÍK, Karel. Epizoda z prosincového náletu na Pardubice. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 1978, č. 1, s. 6-7.

3. Gestapo Pardubice

3.1. Vznik gestapa jako organizace a její vedení

Gestapo, zkratka slov, která ještě dnes 65 let po svém zrušení nahání strach a hrůzu. Jde o zkratku slov Geheime Staats Polizei neboli tajná státní policie. Jednalo se o organizaci, kterou už od jejího založení provází série politicko - mocenských vražd a intrik a není divu, že právě tato dvě slova se jako nit táhnou celou jeho historií. Gestapo bylo založeno roku 1933 pod správou Heinricha Himmlera²⁹, který byl šéfem Schutzstaffel (ochranné oddíly), polovojenské organizace známější pod zkratkou SS neboli ochranný oddíl. A od září 1939 gestapo přešlo spolu se Sicherheitspolizei a Kriminalpolizei pod správu Reichssicherheitshauptamt (Hlavní říšský bezpečnostní úřad).

Proč vlastně gestapo vzniklo? Zjednodušeně se dá říci, že k potírání protinacistické činnosti. Nacistická strana v té době byla silná, ale aby zůstala silná, musela se zbavit všeho, co by ji mohlo v budoucnu oslabit.

Vzniku gestapa předcházelo dlouhé období politických bojů NSDAP o nadvládu v Německu. Není tedy divu, že vzniklo přesně ve chvíli, kdy se pravice v čele s Adolfem Hitlerem v roce 1933 ujímá vlády. Právě a nejvíce v tuto kritickou dobu se potřebuje nový kancléř Adolf Hitler zbavit všeho, co by mohlo jakkoli ohrozit jeho postavení, potřebuje předejít roztržtění jeho velké nacionálně socialistické strany. A právě jedním z nástrojů, jak tohoto cíle dosáhnout, je vybudování silné strachu nahánějící policie. Začalo se tedy vytvářet gestapo. Vzniklo v Prusku, což je právě část země, kde pevnou rukou vládne Hermann Göring, pravděpodobně třetí nejvlivnější muž v zemi. Dobře si uvědomuje, že Prusko je pro svoji velikost a ekonomickou sílu v budoucí říši prvořadně významné. Již na počátku roku 1933 nařizuje evidenci všech komunistických funkcionářů a jiných protinacistických živlů tak, aby mohlo v co neblížší době dojít k jejich zatčení a eliminování. Ihned po nástupu nacistů k moci je mnoho policistů a mnoho vládních úředníků propuštěno ze svých funkcí. A

²⁹ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938-1945. Praha 1986. s. 11.

právě s ohledem na personální čistky, po nástupu nacistů k moci, se ukazovala i nezbytnost orgánu podobného charakteru jako bylo gestapo. Göring založil novou policejní síť, ze které vyčlenil takzvanou politickou policii. Nejprve šlo o oddělení známé jako “1A oddělení pruské státní policie” a v podstatě se jednalo o sloučení dvou již existujících policejních celků, které měly nést původně název Geheimes Polizeiamt neboli Tajný policejní úřad. Gestapo bylo pak oficiálně posvěceno jako státní organizace 26. dubna 1933.³⁰ Tento zákon se stal východiskem pro další rozvoj politické policie a definoval její úkoly v duchu nacistické ideologie.

Hlavní úkol gestapa, jak uvedl Göring, „spočívá v tom, aby prostřednictvím svých výkonných úředníků, s pomocí jednotlivých služeben v jednotlivých obvodech zemských policií a s podporou řadových policejních úřadů monitoroval na celém území státu všechny politické aktivity ohrožující stát a výsledky vyšetřování shromažďoval a vyhodnocoval... Kromě toho je Úřad tajné státní policie oprávněn v rámci svých věcných kompetencí žádat jiné policejní úřady o provedení policejních opatření a udělovat jim pokyny a instrukce. “ Na základě takovýchto pravomocí se stalo gestapo velmi nebezpečnou organizací, zvláště vzhledem k tomu, že mohlo potírat jakékoli snahy ohrožující stát, přičemž bylo důležité si uvědomit, že definice takového ohrožení státu spočívala pouze v kompetenci samotného gestapa. Jeho kompetence byly pak dále posíleny druhým zákonem o gestapu z 30. listopadu 1933. Tento zákon a upravovací předpisy z roku 1934 pak z gestapa činily orgán, který už nebyl podřízen ministerstvu vnitra, ale přímo pruskému ministerskému předsedovi Hermanu Göringovi jako šéfovi tajné státní policie. Ten pak jmenoval prvního velitele gestapa Rudolfa Dielse. Muže, který byl v Německu dobře znám jako hlavní vyšetřující obviněného Marinuse van der Lubbeho po požáru Říšského sněmu v roce 1933. Diels byl již dříve vedoucím tajné státní policie. Byl to přesně člověk na svém místě, horlivý, ale také velmi intrikánský a bez zábran. Ve své funkci však dlouho nezůstal, prakticky velel gestapu pouze v roce 1934.

Dielsovým nástupcem ve funkci šéfa gestapa se stal o čtyři roky mladší Reinhard Tristan Eugen Heydrich. Heydrich byl postavou, která byla v éře gestapa jednou z nejviditelnějších. Byl to rasově čistý prototypu ideálního Germána, ačkoli se v literatuře objevují zatím nepodložené informace, že v Heydrichově rodě se vyskytli židovští předci. Byl to člověk od mládí velmi ctižádostivý a toužící po skvělé vojenské kariéře, o čemž svědčí jeho působení v říšském námořnictvu na postu radisty.³¹ Víceméně souhrou šťastných okolností se

³⁰ Tamtéž, s. 13.

³¹ BUTLER, Rupert. Dějiny Gestapa slovem a obrazem. 1. vydání. Praha 1999. ISBN 80-902610-4-3. s. 45.

dostal do vysokého postavení. Už od roku 1931 působil v Himmlerově SS jako organizátor zpravodajské služby. Poté postupoval v kariérních postech, až se v dubnu 1934 chopil vedení pruského gestapa, přičemž zároveň zůstal šéfem SD. Dalším stupínkem jeho kariérního růstu bylo datum 27. září 1941, kdy ho Hitler jmenoval zastupujícím říšským protektorem Protektorátu Čechy a Morava.³² Gestapo se pod jeho vedením neobyčejně rozrostlo. O tom svědčí i fakt, že oproti roku 1934, kdy mělo gestapo kolem 2000 zaměstnanců, se do roku 1942, kdy byl Heydrich zavražděn, se jejich počet rozrostl na více než 15000 příslušníků.³³ Po Heydrichově nečekané smrti se ujal vedení gestapa jeho zástupce Werner Best. Ten ovšem tvořil jen dočasnou náhradu za zemřelého Heydricha. A tak se stal třetím a posledním šéfem gestapa Heinrich Müller, který stál i u konce této organizace na konci války. Vedl ji zcela úřednickým způsobem a nezměnilo se takřka nic na jejích metodách, ani na jejích počtech.

3.2. Vnitřní uspořádání

takto dlouho vyvíjela, nám ukazuje skutečnost, že šlo o organizaci pružnou, reagující na aktuální potřeby a změny situace. Základní jednotkou struktury gestapa byl referát. Ten byl označen velkým písmenem a arabskou číslicí. Tyto referáty pak tvořily oddělení, která byla označena římskou číslicí. Tak jako ostatní úřady gestapa i pardubická služebna byla rozdělena na oddělení a referáty. Takovéto rozdělení se však udržovalo spíše na papíře a to v případě styku s nadřízenou úřadovnou v Praze, protože není vyloučeno, že činnost jednotlivých oddělení se mnohdy mohla úzce prolínat. Základní strukturu organizace gestapa tvořila čtyři oddělení, která se dále členila na velké množství dalších referátů a podreferátů. V případě pardubické služebny šlo o Organizační struktura gestapa se vyvíjela po celou dobu existence této instituce. Své konečné organizační struktury dosáhla až v létě 1943 a zůstala tak nezměněna až do konce války. To, že se její vnitřní podobanásledující oddělení:

Oddělení I – Osobní agenda. Vedoucím tohoto oddělení byl vrchní kriminální asistent Ludvík Weis. Jako vedoucí oddělení měl k dispozici dvě písáčky.

³² BUTLER, Rupert. Gestapo: dějiny Hitlerovi tajné policie 1933-1945. 1. vydání. Praha 2004. ISBN 80-7352-077-2. s. 93.

³³ IVANOV, Miroslav. Atentát na Reinharda Heydricha. Praha 1979. 147.

Oddělení II – Věci hospodářské a správní (II C technické záležitosti, II C 3 autoprovaz). Toto oddělení spravoval vrchní kriminální tajemník Václav Praus a vrchní kriminální asistent Ludvík Weis. K dispozici jim opět byly písáčky stejné jako v oddělení prvním. Tomuto oddělení pak byla dále podřízena tzv. Denní kniha podatelna – výpravna, kterou vedl již zmiňovaný Ludvík Weis spolu s Dohmesovou Gerou, která byla kancelářským zaměstnancem a Kautzovou Irmou, taktéž kancelářským zaměstnancem. Služebna II byla nepřetržitě obsluhována noční a denní službou. Denní službu obstarávali Ludvík Ganske, Josef Krebs a při výkonu noční služby se střídali všichni personál oddělení. Tento směnný provoz zajišťoval nejen stálý dozor nad oddělením, ale i službu u telefonu, který musel být pro případ nutnosti stále monitorován.

Pod oddělení II dále spadal i Referát oddělení II C, který zajišťoval technické záležitosti a Referát II C 3 neboli auto – referát, který zajišťoval dopravní obsluhu oddělení II. Vedoucím tohoto referátu byl Schmecktal Bohumil. Ten měl na starost dozor nad řidiči, kterými byli: Adolf Burger, Eugen Binder, Otmar Gottlieb, Rudolf Keller, Karel Řipka, Vilém Ziak a další.

Oddělení IV – výkonná složka gestapa. Vedoucí této služebny byl současně i vedoucím výkonné služby – exekutivy. Bylo to nejdůležitější oddělení a zahrnovalo tudíž i vlastní exekutivu. Vnitřně se členilo na referáty:

- **IV 1 a** – Potírání komunistické a sociálně demokratické činnosti (až do roku 1944 byl tento referát označen jako II A). Případy náležející pod tento referát zpracovávali: Aschenbrenner Alois, Aschenbrenner Jindřich, oba jako kriminální zaměstnanci. Dále Banach František, kriminální tajemník, Kuchler Josef, Ripper František, oba byli kriminálními asistenty, Schultze Otto, ten byl vrchním kriminálním tajemníkem, Schultz Ludvík, kriminální asistent, Hanauske Hubert, vrchní kriminální asistent.
- **IV 1 a 2** – V tomto případě šlo o pododdělení k referátu IV 1a. Tento referát měl na starosti poslech zahraničního rozhlasu. Vyhodnocoval informace, jež v něm zazněly, a podával zprávu vedení v případě náznaku objevení šifrovaných informací z ciziny. Tyto případy zpracovávali: kriminální asistenti Kuchler Josef a Ripper František.
- **IV 1 b** – Tento referát měl za úkol zpracování pravicového odboje a potírání pravicové opozice. Tyto případy zpracovávali: vrchní kriminální tajemník Körber Emanuel, kriminální asistent Eschenlohr Bohumír, vrchní kriminální tajemník Forkel

Alfréd, kriminální asistent Hubl Alfréd, vrchní kriminální tajemník Kröger Walter, kriminální asistent Mandl Oswald a tlumočníci Helmut Wieth a Ludvík Schultz.

Písemnou agendu tohoto oddělení pak obstarávaly písáčky Gerda Zemanová a další dle potřeby.

- **IV 1 c** – Tento referát vyřizoval záležitosti válečných zajatců a dělníků z východu. Měl za úkol prošetřovat a dostihovat uprchlé válečné zajatce, osoby uprchlé z nucených prací v Německu a také potírat černý obchod. Tyto případy měli za úkol zpracovávat: vrchní kriminální asistent Hubert Hanauske, kriminální tajemník Arnošt Linsel a tři kriminální asistenti Josef Kuchler, František Ripper a Heinrich Aschenbrenner.
- **IV 2 a** – Referát byl určen k vyšetřování sabotáží a neoprávněného držení zbraní a střeliva (tyto případy byly nejdříve zpracovávány v referátu II G). Správu tohoto referátu měli na starosti tři kriminální asistenti Herman Gartner, Helmut Wieth a František Ripper. K dispozici pak měli dále dle potřeby písáčky.
- **IV 2b** – Tento referát měl na starosti pátrání a vyšetřování parašutistů, ale hlavně pak boj s partyzány. Na toto oddělení, zvláště pak pro jeho důležitost, byli nasazeni pouze schopní lidé. Případy měli na starosti tři vrchní kriminální tajemníci Emanuel Körber, Walter Kröger a Václav Fraus, dále pak kriminální tajemník Arnošt Linsel a dva kriminální asistenti Josef Kuchler a Ludvík Schulz.
- **IV 3** – Byl to jeden z nejdůležitějších referátů, který se zabýval kontrašpionáží, což bylo tzv. obranné zpravodajství. Dříve tato agenda existovala v samostatném oddělení III, které bylo zrušeno. Na starost měli tento referát vrchní kriminální tajemník Hubert Hanauske a kriminální tajemník Otto Gehle.
- **IV 4** – Vyřizoval agendu židů, spolků a církví
- **IV 5** – Obstarával věci týkající se ochranné vazby.
- **IV 6 a** – Do tohoto referátu patřila kartotéka a spisovna. Jeho vedoucím byl Hubert Hanauske, který měl pod sebou řadu úředníků, kteří měli na starost vedení samotné agendy. Referát IV 6 měl však ještě jeden podreferát **IV 6 b**, což byla kartotéka zatčených, která byla centrálně vedena v Praze.
- **IV N** – Byl velmi utajeným referátem, neboť vedl evidenci konfidentů. V jeho čele stál sám vedoucí služebny nebo jeho zástupce. Vedli se zde velmi podrobné zprávy a evidence veškerých osob v přímé součinnosti s gestapem. Těchto osob v Pardubicích nebylo malé množství.

Referát IV M ani IV F u pardubického gestapa neexistoval.³⁴

Tato vnitřní organizace byla v podstatě na služebnách dodržována, i když někteří její příslušníci působili současně i ve více referátech. Jednotlivé případy, které podle povahy činu náležely tomu nebo onomu referátu, byly zpracovány referentem jiného referátu, který měl méně práce, avšak případ byl vždy označen referátem, do jehož působnosti případ patřil. Tím se stávalo, že jeden referent zpracovával případy pro několik referátů.

Pardubická služebna gestapa přímo podléhala velení centrální úřadovny v Praze. Všechny úřadovny se snažily o stálou a vzájemnou koordinaci. V rámci úřadoven gestapa se organizační záležitosti řešily na shromážděních svolávaných veliteli těchto úřadoven. Porad se zúčastňovali zástupci velitele, vedoucí jednotlivých oddělení a některých referátů. Ve vztahu k podřízeným služebnám se příkazy zabezpečovaly buď písemně, nebo svoláním porady jejich velitelů. Běžný byl i styk mezi jednotlivými referáty řídicí úřadovny a podřízených služeben. Referenti přijížděli často do Prahy, aby se zúčastnili porad nebo konzultací k jednotlivým případům.

3.3. Budovy gestapa

Gestapo v Pardubicích užívalo hned několik budov. Šlo o celkem čtyři objekty. Tři z těchto budov byly vhodně umístěny v samém centru města na dnešním Náměstí republiky, jež bylo za okupace přejmenováno na Náměstí vítězství (Victoria Platz). Šlo především o budovu dnešního krajského úřadu, dříve poštovní ředitelství, dále pak o budovu dnešní Krajské knihovny a do třetice o levé křídlo hotelu Grand. Čtvrtou z těchto budov byl Zámeček, který se nacházel v městské čtvrti Pardubičky v Husově ulici (Huss gasse), nechvalně proslulý coby německé popraviště.

Hlavní a nejdůležitější z těchto budov byla samozřejmě budova Oberlandrátu,³⁵ bývalého poštovního ředitelství, která byla nejrozsáhlejší a nejprostornější nemovitostí, kterou gestapo disponovalo. Služebny gestapa byly zpravidla umísťovány v centrech měst. Budova poštovního ředitelství tak byla přirozenou a logickou volbou k umístění takového tělesa,

³⁴ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-3-5, 309, 1938-1945. s. 1347-1354.

³⁵ Viz. příloha, Obr. 3

kterým gestapo bylo a jehož byrokratický aparát byl prostorově poměrně náročný. Dalším pozitivem budovy byla pak její lokace. Umístěním svého úřadu v samém centru, v srdci města, gestapo a vůbec Německá říše jasně demonstrovaly svoji dominanci a převahu nad českým lidem. Takovouto převahu pak v průběhu okupace jasně naznačovaly, i vhodným umístěním, například sochy říšské orlice, která byla v Pardubicích umístěna doprostřed náměstí a u níž se vybírala tzv. Winterhilfe, zimní pomoc německé armádě. Atmosféru dobyté země pak umocňovaly stylizované říšské prapory a písmena V symbolizující vítězství, jež byla součástí nacistické propagační kampaně Viktoria, zahájené v létě 1941. V neposlední řadě pak nelze nezmínit i přirozené výhodné umístění budovy z hlediska dobré dopravní obslužnosti a významu coby strategického bodu k rychlé akceschopnosti gestapa v jakékoli části města.

Jak už bylo zmíněno, budova gestapa byla dříve sídlem poštovního ředitelství. Byla postavena roku 1923 podle návrhu architekta Machoně. Jde o rohovou, dominantní budovu, skládající se ze sklepení, kde mělo později gestapo zbudované vězeňské cely, přízemí a tři nadzemních podlaží. Celý objekt byl 47 m široký a 118 m dlouhý. Budovu, která byla primárně navržena pro úřad, tvořilo především velké množství kanceláří. Každé ze tří podlaží bylo budováno podle stejného klíče, který tvořila dlouhá osová chodba protínající celou budovu, podél níž byly příčně řazené kanceláře. Jedinou proměnu v budově tvořil prostor vstupní haly. Vnitřní prostor vstupní haly, vzhledem k omezenému prostoru budovy, působí velmi monumentálně. Přicházející osoba se ocitla před dlouhým příkrým kamenným schodištěm, jež na začátku lemují sochy dvou běžících zubrů. Po otevření těžkých prosklených dveří se pak stoupala po schodišti do vestibulu, vyplněném dvěma trojicemi sloupů s matně proskleným stropem. Dlouhé osová chodby, které jsou stejné ve všech třech podlažích, jsou navzájem spojeny dvěma spirálovitými kamennými schodišti, z nichž první je na začátku chodby a druhé při jejím konci. Celý objekt má, jak už bylo řečeno, jeden hlavní vchod, jeden boční a vjezd pro automobily, který se nachází v průčelí budovy. Tento vjezd vede na první a následně na druhý dvůr, které jsou od sebe odděleny bytem garážmistra.

Při vstupu do budovy byl první osobou, se kterou příchozí přišel do styku, vrátný. Ten měl svoji kancelář hned po levé straně od vstupních dveří. Službu na vrátnici vykonával zpravidla jeden příslušník gestapa. Přízemní část budovy³⁶ byla tvořena chodbou ve tvaru písmene u, která poté navazovala na hlavní osovou chodbu. V této části budovy se nacházely dvě kanceláře NSDAP, jedna kancelář DAF (Deutsche Arbeitsfront), SA a oberlandratu.

³⁶ Viz. příloha, Obr. 27

Naproti těmto skladištím byly umístěny menší skladové prostory. Za těmito kanceláři se pak nacházely prostory služebního bytu. Po průchodu U-chodbou se pak příchozí dostal do dlouhé osově chodby. Zde se pak nacházely příčně řazené kanceláře o šířce 3,1 m až 6,2 m a shodné délce 6 m. V těchto kancelářích se nacházely úřadovny Okresního soudu (Amtsgericht) a Oberlandratu. Na samém konci chodby se pak nacházel úsek tří velkých kanceláří, kde byla umístěna německá služební pošta (Deutsche Dienstpost).

Druhé patro budovy³⁷ bylo rozděleno na dva úseky. Vezmeme-li v úvahu tvar budovy v podobě písmene L, pak celou počáteční sekci L-křídla, jejímž středem byla vstupní hala, tvořily úřadovny wehrmachtu neboli německých ozbrojených sil. Šlo opět o podkovovité řazení osmnácti kanceláří, včetně šatny mužů a žen. Osovou část budovy, tvořenou hlavní chodbou, pak tvořily opět po celé délce kanceláře oberlandrátu. Na konci chodby byla ovšem umístěna zvláštní místnost, zvaná důvěrná neboli traumat. Šlo s největší pravděpodobností o poradní síň, kde se konaly schůze pohlavárů pardubického gestapa.

Třetí patro,³⁸ s největší pravděpodobností to nejdůležitější, tvořily vlastní úřadovny gestapa. Šlo o část budovy, opět ve tvaru L, ale tentokrát bez haly. Vstup do tohoto patra byl možný je po spirálovitém schodišti. Toto schodiště bylo zakončeno železnou mříží, aby byl do tohoto patra zamezen vstup nežádoucím osobám. Kanceláře byly řazený za sebou v podkovovitém uspořádání. Gestapo zde mělo k dispozici celkem dvacet místností využívaných jako kanceláře a opět i navíc šatny mužů a žen. Právě zde ve třetím patře se s největší pravděpodobností odehrávaly všechny výslechy, připravovaly akce proti odboji a mnohé další. Kanceláře při hlavní chodbě pak náležely SD. Nacházela se zde pravděpodobně i vlastní kancelář Waltera Krögera.³⁹

Jak už bylo řečeno, správní budovy německé moci byly soustředěny v centru města. Hned příčně proti budově oberlandrátu se nacházela budova hotelu Grand, jehož levé křídlo tvořily další německé kanceláře. Nacházel se zde tzv. Ortskomandant neboli místní velitelství. Byly zde umístěny správní kanceláře německé vojenské posádky. Na konci války 8. 5. 1945 zde probíhala jednání mezi velitelem vojenské posádky pplk. Schenkem a vyjednávací českou skupinou z Pardubic ohledně předání moci ve městě.

Další významnou stavbou využitou gestapem byl pardubický Zámeček.⁴⁰ Zámeček je místní název pro vilu, kterou si dal v roce 1885 postavit uprostřed borového lesa na

³⁷ Viz. příloha, Obr. 28

³⁸ Viz. příloha, Obr. 29

³⁹ Okresní archiv Pardubice, Sbírký map a stavebních plánů, XV/45

⁴⁰ Viz. příloha, Obr. 8

východním okraji Pardubic hrabě Jiří Larisch-Mönnich. Autorem projektu stavby byl architekt František Schmoranz. Vila byla využívána zejména v období parforsních honů a Velké pardubické.⁴¹ V roce 1937 zakoupilo objekt město Pardubice a pronajalo jej vojenské správě, která jej využívala jako jezdecké učiliště a vybudovala zde ubikace pro 300 mužů.⁴² Zámeček byl za války využíván jako cvičná střelnice⁴³ a jako popraviště. Sídlił zde prapor záložního policejního pluku, tzv. Schutzpolizei. Použití a dá se říci i zneužití této budovy k masovým popravám českých obyvatel nebylo náhodné, ačkoli se samozřejmě dala využít i jiná místa. Především zde byl faktor umístění cvičné střelnice, dále byla budova umístěna na okraji města a od okolních budov ještě oddělena parkem a ploty. Zámeček, jehož sklepení se mj. stalo posledním útočištěm ležáckých mužů a žen před popravou, tak nebyl v centru pozornosti a byl i ve vhodné dojezdové vzdálenosti od služebny gestapa. Po vykonání exekucí měl prostor popraviště blízko i k pardubickému krematoriu, což byl další prvek odůvodňující lokaci popraviště.

Samotná budova Zámečku je dvoupatrová stavba ve tvaru písmene L, zakončená třípatrovou věžičkou s jehlanovitou střechou. Samotné využití vnitřních prostor objektu je těžko s jistotou identifikovatelné už z toho důvodu, že využití místností se v průběhu okupace měnilo. S jistotou lze ale říci, že ve sklepeních objektu se nacházely cely odsouzených k popravě. Nadzemní 1. patro pak pravděpodobně sloužilo jako kanceláře.⁴⁴ V budově se měla nacházet i kantýna, která měla sloužit ke stravování popravčího praporu z Kolína.⁴⁵ Kolem objektu se nacházela rozsáhlá zahrada. Střelnice a později nechvalně známé popraviště bylo umístěno za budovou. Terén zde byl svažité a tvořil mělkou muldu, otevřenou k jihu, na severní a východní straně zakrytou křovím. V severním cípu muldy byl zaražen kůl, který tvořil popraviště.⁴⁶ Ale již po druhé popravě se ukázalo, že jeden kůl nepostačuje, přibýly dva další.⁴⁷ Toto opatření si vynutila okolnost, že ke zdejšímu popravišti byly vedle pardubické služebny gestapa přiděleny ještě expozitury v Hradci Králové a Kolíně. Šlo o jednoduše zvolené místo, které bylo vybaveno třemi kůly pro odsouzené. Za kůly byl menší násep, aby

⁴¹ [cit. 22-2-2012]. http://cs.wikipedia.org/wiki/Pardubick%C3%BD_Z%C3%A1me%C4%8Dek

⁴² JIČÍNSKÝ, Karel. Zámeček. Historie národního odboje za heydrichiády na Pardubicku. Pardubice 1989, bez ISBN, s. 6.

⁴³ Doležalová, Jarmila. Ležáky známé i neznámé. Litomyšl 2005. s. 25.

⁴⁴ KYNCL, Vojtěch. Ležáky: obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády. Pelhřimov 2008. ISBN 978-80-86559-96-4. s. 191.

⁴⁵ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 93.

⁴⁶ Viz. příloha, Obr. 9

⁴⁷ Popravčí kůly jsou nyní uloženy v depozitáři Východočeského muzea v Pardubicích.

kulky nelétaly pryč. Za heydrichiády bylo během devatenácti dnů popraveno 194 českých občanů převážně z Pardubic a okolí.⁴⁸

3.4. Personál

Nejprve před samotným textem bych rád uvedl celkový seznam všech příslušníků gestapa v Pardubicích:

Alois Aschenbrenner, Heinrich Aschenbrenner, Franz Banach, Bartels, Dr. Canaris, Gerhard Clages, August Däwes, Gottfried Escherlohr, Fiek, Johann Fritsch, Ludwig Ganske, Herman Gätner, Otto Gehle, Hubert Hanauske, Robert Herdegen, Hoffmann, Friedrich Holborn, Alfred Hübl, Jagnov, Max Jahn, Emanuel Körber, Anton Kraus, Josef Krebs, Walter Kröger, Josef Kuchler, Walter Lehne, Ernst Linsel, Oswald Mandl, Hans Masinger, Helmut Mieth, Gustav Mikisek, Wenzel Praus, Franz Ripper, Fritz Schatzelmayer, Schlegel, Gerhard Schmecktal, Ludwig Schulz, Otto Schulze, Stöher, Timermann, Treffkorn, Ludwig Weiss, Werner.

Personální složení pardubického gestapa nebylo po celou dobu jeho existence příliš jednoduché, chybělo zde zejména dlouhodobé vedení pod jedním velitelem. Právě pro pardubickou úřadovnu je typické střídání nejvyššího velení a to ve čtyřech vlnách jdoucích po sobě tak, jak se střídali ve funkcích jednotliví velitelé, se kterými se obměňoval i jejich štáb. Tyto vlny se dají rozdělit na čtyři období. První období začíná rokem 1939 a trvá od března do června. Jde o období udržovací, ve kterém jde o zakotvení gestapa v regionu a o zlomení případného počátečního odporu. Druhé období trvá od června do konce roku 1939, zde jde pak o vyplnění velitelského vakua v souvislosti s odchodem velitele Canarise. Následuje třetí období a to v letech 1940 až 1943. V tomto období je gestapo již pevně zakotveno v regionu, zná a prověřuje tamější obyvatele a rozjíždí se ty nejtvrďší a nejorganizovanější policejní akce. Poslední čtvrté období pak nastává roku 1944 a trvá až do konce války v roce 1945.

Od svého příchodu do Pardubic se gestapo potýkalo s problémem v podobě nedostatku pracovních sil. Zvláště pak se jednalo o pracovníky, kteří by ovládali českou řeč a v ideálním

⁴⁸ [cit. 22-2-2012] http://zamecek-pardubice.cz/?page_id=21

případě by měli navíc zkušenosti z policejní praxe.⁴⁹ Z toho důvodů sáhli po řešení využít stávající německy hovořící populace na českém území tj. tzv. sudetských Němců. To je například případ kriminálního tajemníka Hanauskeho, který byl jednak český Němec, ale byl zároveň i bývalý četník.⁵⁰ Ačkoli tito lidé museli projít přijímacím řízením, aby se dostali do řad gestapa, celá tato situace ve svých důsledcích vedla k tomu, že kvalita příslušníků gestapa stále klesala.

Přes nutnost nabírat nové členy, nebylo přijetí ke gestapu věcí nijak snadnou. Uchazeč o přijetí musel především splňovat podmínky, které přesně stanovil Himmler. Uchazeč musel být německé národnosti a státní příslušnosti, musel být členem NSDAP (u nás SdP⁵¹), musel mít prokazatelný árijský původ, musel mít věk od 18 do 35 let a také dostatečné fyzické předpoklady pro službu v ozbrojených složkách. Toto byly ale pouze rámcové podmínky pro to, aby se dotyčný o službu u gestapa mohl vůbec ucházet.⁵²

Pokud byl dotyčný přijat do sboru gestapa, musel být řádně zaškolen pro svoji novou činnost. Je jasné, že příslušníci gestapa získávali zkušenosti především z praxe a starší členové z dřívější policejní služby. Přesto v prvních týdnech na gestapu absolvovali řadu školení ze strany starších a zkušenějších důstojníků. Takováto školení prováděl sám vrchní kriminální komisař Gerhard Clages nebo jeho zástupce vrchní kriminální tajemník Walter Lehne a to podle trestního zákona a dalších kriminálních pomůcek. Tato školení se prováděla přímo v budově Oberlandrátu. Konala se vždy půl dne a to jednou v týdnu.⁵³ V této době byl uchazeč o místo stále ve zkušební době. Ta trvala devět měsíců a dotyčný byl během této doby označen jako kriminální čekatel (Kriminal- Anwärter).⁵⁴ Během svého dalšího působení při služebně se pak účastnili dalších školení, většinou v souvislosti se zdokonalováním policejních metod a práce s novou technikou. Po splnění povinné devítiměsíční zkušební doby se pak čekatel zúčastnil závěrečných testů I. stupně, během nichž prokázal své schopnosti a

⁴⁹ NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozenéckém boji českého lidu 1939-1942, diplomová práce, fakulta filozofická UK, Praha 1987, s. 18.

⁵⁰ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 985/42 Hubert Hanauske, s. 31.

⁵¹ Tento rozdíl ale zmizel v okamžiku, kdy Němci vstoupili na území českých zemí a SdP se asimilovala do NSDAP. Vzhledem k tomu, že mnoho sudetských Němců bylo členy SdP, bylo na území protektorátu nejvíce členů NSDAP (bráno počet členů na region) v říši.

⁵² SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d. s. 79.

⁵³ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 985/42 Hubert Hanauske, s. 56.

⁵⁴ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d. s. 79.

znalosti. V případě úspěšného splnění testů se pak čekatel stal plnohodnotným členem gestapa a byl jmenován kriminálním asistentem (Kriminalassistent).

Hodnost kriminálního asistenta byla v gestapu tou nejnižší. Takový člověk měl zatím nízký plat v rozmezí 2160-2340 říšských marek (Reichsmark).⁵⁵ Další služební postup mu byl umožněn až po odsloužení tří let. Po uplynutí se už vedením očekávala jistá míra zkušeností a plné zvládnutí pracovních nároků. Po třech letech tedy mohl příslušník gestapa žádat o povýšení na vrchního kriminálního asistenta (Kriminaloberassistent). S takovou funkcí se mu otevíraly dveře k větší moci, ale i větší odpovědnosti a v neposlední řadě i k vyššímu platu, který zde byl okolo 2000-3000 říšských marek⁵⁶. Návrh na takové povýšení byl vždy plně v kompetenci vedoucího služebny. V protektorátu tyto návrhy posuzoval a schvaloval vedoucí bezpečnostní policie a SD při říšském protektorovi.⁵⁷ V kariérním postupu u gestapa mohl jeho příslušník pokračovat i dále. Gestapo znalo celkem jedenáct možných hodností. Jsou to:⁵⁸

1. kriminální asistent (Kriminalassistent)
2. vrchní kriminální asistent (Kriminaloberassistent)
3. kriminální tajemník (Kriminalsekretär)
4. vrchní kriminální tajemník (Kriminalobersekretär)
5. kriminální komisař (Kriminalkommissar)
6. kriminální inspektor (Kriminalinspektor)
7. kriminální rada (Kriminalrat)
8. kriminální ředitel (Kriminaldirektor)
9. vládní a kriminální rada (Regierungs-und Kriminalrat)
10. vrchní vládní a kriminální rada (Oberregierungs-und Kriminalrat)
11. vládní kriminální ředitel a říšský kriminální ředitel (Regierungs- und Kriminaldirektor Reichskriminaldirektor)

V pardubické služebně gestapa ovšem existovala nejvyšší hodnost kriminálního komisaře a tu měl Gerhard Clages, Fitsch Hans nebo Constantin Canaris. V těchto postech byli veliteli služebny a měli rozhodující pravomoc. Pojil se s tím i vyšší plat, který činil od 2800 do 5000 říšských marek.

⁵⁵[28-2-2012] <http://en.wikipedia.org/wiki/Gestapo>

⁵⁶ Říšská marka (německy Reichsmark, zkratka RM) bylo mezi léty 1924 až 1948 oficiální platidlo v Německu. Marka vstoupila v platnost v době velké inflace. V letech 1939-1945 byl kurz oficiálně 1 RM = 10 CSK.

⁵⁷ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d. s. 79.

⁵⁸[28-2-2012] <http://en.wikipedia.org/wiki/Gestapo>

Nutno dodat, že popsané příjící podmínky se vztahovaly na osoby, které ke gestapu přicházeli z jiných policejních složek. Pokud šlo o osobu, která pocházela z civilního prostředí, pak byly podmínky podobné, ale lišili se v tom, že po absolvování devítiměsíčního kurzu a splnění testů byl krim. asistent povinen absolvovat navíc třináctiměsíční školení, které bylo kombinací praxe a teorie.

Gestapo, ať už jeho jednotlivé buňky či organizace jako celek, bylo institucí s velmi dynamicky rychlým vývojem a početním vzestupem. Ať už šlo právě o personální složení nebo aktivity spojené s potíráním protinacistické činnosti, vždy se gestapo chovalo jako živý organismus, který přímo reagoval na bezprostřední podněty z jeho okolí.

Jako svébytná a početná instituce zaměstnávalo širokou a pestrou škálu pracovníků od vrchního kriminálního komisaře přes vyšetřující policisty, administrativní úředníky až po služky a uklízečky. Prvním vedoucím služebny se stal kriminální komisař Canaris, který vedl služebnu od března do června 1939. Po něm nastoupil kriminální rada Albert Hardtke, ten se v Pardubicích téměř ani neohřál a po několika měsících, ještě v roce 1939, byl převelen. Po tomto muži však nastupuje pravděpodobně nejsurovější a nechvalně známý Gerhard Clages. Clages byl kriminální komisař působící v Pardubicích mezi léty 1939 až 1943. Mezi svými oběťmi proslul jako člověk, který pro ránu nechodil příliš daleko, nerozpakoval se své vězně surově bít, zmrzačit je, či je vystavit nelidskému ponížení a bolestem. Pod jeho vedením Pardubice zažívaly skutečný teror, při němž byly desítky lidí popraveny a mučeny. Právě do jeho období velení a na jeho hlavu spadá vyvraždění obce Ležáky, která byla srovnána se zemí za napomáhání při atentátu na říšského protektora Heydricha. Clages byl později v roce 1943 přemístěn do Maďarska, kde byl v roce 1944 zastřelen v souvislosti s únosem a zatýkáním Horthyho mladšího syna. Tehdy vykrvácel pod kulkami Horthyho ochranky.⁵⁹ Čtvrtým a také posledním velitelem služebny v Pardubicích se po Clagesovi stává kriminální komisař Hans Fritsch, který velí služebně od roku 1943 až do konce války. Fritsch byl postavy slabé, asi 175 cm vysoký germánský typ. Jeho zvláštností bylo, že při chůzi chodil nakloněn dopředu. Opět se jednalo o člověka poměrně krutého a velmi nasáklého nacistickou ideologií. Na konci války, po vstupu sovětských vojsk na české území, uprchl do sousedního Rakouska.

Pravou ruku každého velitele pardubické služebny pak tvořil zástupce velitele. Prvním takovýmto zástupcem se stal jistý kriminální komisař Hofmann, bohužel křestní jméno je neznámé. Ten působil ve své funkci od března do června roku 1939, tedy stejně dlouho jako

⁵⁹ Únos Horthyho syna měl donutit maďarského říšského správce Miklóse Horthyho k přerušení jednání o vystoupení Maďarska z války po boku mocností Osy.

první velitel Canaris. Jeho ve funkci vystřídal vrchní kriminální tajemník August Daewes. Ten pak sloužil v Pardubicích v letech 1939 až 1940. Po Daewesovi nastoupil Walter Lehne, který vytrval ve své funkci až do roku 1945. Zástupce velitele měl vždy mimořádné pravomoci. Byl po veliteli stanice mužem, jehož slovo platilo nejvíce, ba někdy dokonce stejně jako samotného velitele. Lze to dokumentovat z tvrzení Gerharda Clagese, který se k Ludwiku Schulzovi vyjádřil slovy, že to, co nařizuje Lehne, jako by nařídil on sám a že to, co je v Lehneho zájmu, je i v zájmu Clagese.⁶⁰

Pokud jsem mluvil o zástupci velitele jako o pravé ruce vrchního velitele, pak lze říci, že jeho "levou" rukou byla jeho písárka. To ovšem také platilo pro zástupce velitele, který měl taktéž svou vlastní písárku. Takováto písárka nebo písárky v případě vrchního velitele, jako byly p. Kastnerová Dora a Kautzová Irma, byly nezanedbatelnou součástí úřednického života velitele, protože záznamy se v této době s nacistickou přesností a pečlivostí pořizovaly o všem a o všech, nehledě na množství referencí a dopisů, které měl velitel za povinnost psát na ústředí v Praze. Bez zajímavosti není ani fakt, že obě zde uvedené písárky byly české národnosti.

Samozřejmě samotná existence všech již zmiňovaných kriminálních tajemníků, asistentů a dalších a dalších příslušníků útvaru gestapa by se neobešla bez pomocného personálu, jako byli nejrůznější řidiči, kancelářští sluhové, uklízečky a další, bez kterých by zuby obludného soukolí gestapa brzy začaly skřípat. Není s podivem, že tyto pomocné síly tvořili ve své většině v Pardubicích Češi. I když v různých dalších oddělení v zemi mohla být situace jiná, v Pardubicích se zcela prozaicky k pomocným službám využívali místní obyvatelé, aniž by museli přímo sympatizovat s režimem. A právě od těchto osob se v poválečném vyšetřování získává mnoho drahocenných svědectví a výpovědí.

⁶⁰ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 207.

Ucelený pohled na personální složení služebny pardubického gestapa nabízí následující seznam:⁶¹

Vedoucí služebny:

Canaris Constantin	krim. komisař	březen – červen 1939
Hardke Albert	krim. rada	červenec – podzim 1939
Clages Gerhard	krim. komisař	1939 – 1942/1943
Fitsch Hans	krim. komisař	1943 – 1945

Písařky a vedoucí služebny :

Kastnerová Dora	kancelářský zam.
Kautzová Irma	kancelářský zam.

Zástupce vedoucího služebny:

Hofmann	krim. komisař	březen – červen 1939
Daewes August	vrchní krim. tajemník	1939 – 1940
Lehne Walter	vrchní krim. tajemník	1940 – 1945

Písařka u zástupce vedoucího služebny:

Schulezová Paula	kancelářský zam.
------------------	------------------

Oddělení I. :

osobní:

Weiss Ludwig	vrchní krim. asistent
--------------	-----------------------

Písařky:

Linzellová	kancelářský zam.
Zimmermannová Eva	kancelářský zam.

Oddělení II. :

hospodářské a správní:

⁶¹ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice,309-3-5, 309, 1938-1945. s. 1347 – 1354.

Praus Wenzel vrchní krim. tajemník

Weiss Ludwig vrchní krim. asistent

Denní kniha a podatelna – výpravna:

Weiss Ludwig vrchní krim. asistent

Dohmesová Gerda kancelářský zam.

Kautzová Irma kancelářský zam.

Stálá služba:

Denní:

Ganske Ludwig krim. asistent

Krebs Josef krim. zaměstnanec

Telefon – dálnopis:

Denní služba:

Krebs Josef krim. zaměstnanec

Ganske Ludwig krim. asistent

Noční služba:

Noční službu u telefonu nebo dálnopisu držel orgán, který měl noční službu u stálé služebny.

Referát II. C:

technické záležitosti

Podreferát II C 3: Auto – referent

Vedoucí:

Schmeckthal Gottlieb krim. zaměstnanec

Řidiči:

Anger

Burger Adolf krim. zaměstnanec

Binder Eugen krim. zaměstnanec

Gottlieb Otmar krim. zaměstnanec

Keller Rudolf krim. zaměstnanec

Pohl krim. zaměstnanec

Ripka Karel	krim. zaměstnanec
Weiskampf	krim. zaměstnanec
Ziak Vilém	krim. zaměstnanec

Oddělení IV. :

výkonná služba:

Vedoucí služebny byl současně i vedoucím výkonné služby – exekutivy.

Referát IV. I a :

potírání levicové opozice (až do roku 1944 byl tento referát označen jako II A):

Aschenbrenner Alois	krim. zaměstnanec
Aschebrenner Heinrich	krim. zaměstnanec
Banach Franz	krim. tajemník
Kuchler Josef	krim. asistent
Ripper Franz	krim. asistent
Schulze Otto	krim. vrchní krim. tajemník
Schultz Ludwig	krim. asistent
Schlegel	
Hanauske Hubert	vrchní krim. asistent
Fieck ⁶²	vrchní krim. asistent

Písařka:

Schallerová Ingeborg	kanc. zaměstnanec
----------------------	-------------------

Podreferát IV. 1 a 2

poslech zahraničního rozhlasu⁶³:

Kuchler Josef	krim. asistent
Ripper Franz	krim. asistent

⁶² Působil na pardubické služebně krátce od května 1942 do března 1943 jako náhrada za Otto Schulzeho.

⁶³ Tyto podreferáty byly nejdříve zpracovány na referátu II BM.

Referát IV 1b:

Potírání pravicové opozice⁶⁴ :

Körber Emanuel	vrch. krim. taj.
Eschenlohr Gottfried	krim. asistent
Forkel Alfred ⁶⁵	vrch. krim. taj.
Hübl Alfred	krim. asistent
Kröger Walter	vrch. krim. taj.
Madl Osvald	krim. asistent
Mieth Heltmuth	krim. asistent, tlumočník
Schulz Ludwig	krim. asistent

Písařka:

Zemanová Gerda kanc. zam.

Referát IV. I c :

váleční zajatci, útoky z pracovního nasazení v Německu, dělníci z východu, černý obchod

Aschenbrenner Heinrich	krim. asistent
Hanauske Hubert	vrch. krim. asistent
Kuchler Josef	krim. asistent
Linsel Ernst	krim. taj.
Ripper Franz	krim. asistent

Referát IV 2 :

Podreferát IV 2 a :

Neoprávněné držení zbraní, střeliva, sabotáže⁶⁶

Gärtner Hermann	krim. asistent
Mieth Helmuth	krim. asistent
Ripper Franz	krim. asistent

⁶⁴ Až do roku 1944 byl název tohoto referátu II BM

⁶⁵ Působil v Pardubicích jen 2 měsíce v roce 1939

⁶⁶ Tyto případy byly nejdříve zpracovány referátem II G

Referát IV 2 b⁶⁷ :

Parašutisté a partyzáni

Körber Emanuel	vrch. krim. taj.
Kröger Walter	vrch. krim. taj.
Kuchler Josef	krim. asistent
Linsel Ernst	krim. taj.
Praus Wenzel	vrch. krim. taj.
Schulz Ludwig	krim. asistent

Referát IV 3 :Obranné zpravodajství⁶⁸

Gehle Otto	krim. taj.
Hanauske Hubert	vrch. krim. asistent
Herdegen Hubert	krim. zam.
Körber Emanuel	vrch. krim. taj.
Linsel Ernst	krim. taj.
Praus Wenzel	vrch. krim. taj.

Referát IV 4⁶⁹ :

Církevní záležitosti, židé a míšenci

Schatzmaier Fritz	krim. asistent
Hübel Alfred	krim. asistent
Holborn Fritz	krim. asistent
Mieth Helmuth	krim. asistent – tlumočnick
Ripper Franz	krim. asistent

Referát IV 5 :

⁶⁷ Původní označení referátu bylo SbF

⁶⁸ Původní označení bylo Oddělení III

⁶⁹ Původní označení bylo II B

Ochranné služby, záležitosti strany NSDAP

Kröger Walter vrch. krim. taj.

Referát IV 6 :

Podreferát IV 6 a :

Kartotéka, spisovna

Hanauske Hubert vrch krim.asistent – vedoucí

Brustaanová Juliane kanc. zam.

Fiecková Emmi kanc. zam.

Ripková kanc. zam.

Schulzeová Lisolete kanc. zam.

Podreferát IV N :

Zpravodajská služba, evidence konfidentů⁷⁰

Clages Gerhard krim. komisař

Kröger Walter vrch. krim. taj.

Údržba :

Mayer Karel kanc. zam. – sluha

Vokrálová Anna uklízečka

Voženílková Anna uklízečka

Věznice :

Körber Hans vrch. vězeňský dozorce

Friede Josef věz. dozorce

Köck Karel věz. dozorce

Massinger Hans věz. dozorce

Köck Rudolf věz. dozorce

Piller Walter věz. dozorce

⁷⁰ Tento podreferát vedl vedoucí služebny a jeho zástupce.

Krátké životopisy nejdůležitějších členů pardubického gestapa:

3.4.1. Gerhard Clages⁷¹

Byl kriminálním komisařem a vedoucím pardubické služebny gestapa a to od roku 1939 do roku 1943. Gerhard Clages se narodil 26. června 1902 v Braunschweigu⁷² jako syn výpravčího. Ačkoli byl člověkem pocházejícím z nižších poměrů, díky válečným událostem se prosadil a udělal slibnou kariéru. Už v roce 1918 jako teprve šestnáctiletý se dobrovolně přihlásil k pomocné službě a byl nasazen ve Švédsku. Později v říjnu 1918 se přihlásil k válečnému loďstvu, kde setrval až do roku 1920. Prohra Německa v 1. světové válce a jeho následná demilitarizace donutily mladého Clagese k přijetí nevojenské profese a stal se obchodním zástupcem automobilové firmy v Braunschweigu, což vykonával až do roku 1925. Přitom ovšem nezůstal hluchý k politické situaci v zemi a již roku 1922 vstupuje do NSDAP a o rok později i do SA. Se zhoršující se ekonomickou situací Německa a po krachu některých firem přichází i Clages o práci u automobilky. Novou práci se mu ale daří sehnat na parníku firmy Hamburk – Amerika – Line. V roce 1931 opět ztrácí práci, ale daří se mu uchytit u pomocné policie tzv. Hilfspolizei. Štěstí se ke Clagesovi konečně naklání až v dubnu 1934, kdy je přijat k SS v hodnosti Untersturmführera. Jeho kariérní dráha u SS je příznačná člověku tvrdému, schopnému, bezskrupulóznímu, ale i s jistým sklonem k neúctě k autoritám, což dokládá zajímavá peripetie, kdy Clages přes nařízení SS nežádal Himmlera o povolení k sňatku, které je mu uděleno až dodatečně. V ideologii nacizmu totiž vystupovala SS coby elitní skupina národa, jež měla dbát na přísné zachování rasové čistoty. Z tohoto úhlu pohledu byl služební postup při schvalování svateb členů SS brán jako velmi důležitý a jeho nedodržení pak přinejmenším za problematické. I přes tento incident si Clages vede poměrně dobře. K 1. září 1940 je povýšen do hodnosti Obersturmführera, dva roky na to do hodnosti Hauptsturmführera a konečně do hodnosti Sturmbannführera k 9. listopadu 1944⁷³. Tou dobou je již velitelem pardubické služebny gestapa. Pod jeho vedením Pardubice zažívají skutečný teror, při němž jsou desítky lidí popraveny a mučeny. Právě do jeho období velení a na jeho

⁷¹ Viz. příloha, Obr. 6, 13

⁷² KYNCL, Vojtěch. Ležáky: obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády. Pelhřimov 2008. ISBN 978-80-86559-96-4. s. 46.

⁷³ Tamtéž, s. 47.

hlavu padá vyvraždění obce Ležáky, která byla srovnána se zemí za napomáhání při atentátu na říšského protektora Heydricha. Mezi svými oběťmi proslul jako člověk, který pro ránu nechodí příliš daleko, nerozpakuje se své vězně surově bít, zmrzačit je, či je vystavit nelidskému ponížení a bolestem. Clages byl tvrdým schopným a neústupným velitelem a řízení pardubické služebny držel pevně v rukou. Jeho osobnost byla jistě autoritativní, díky čemuž během své kariéry vynikal a vyznačoval se i dobrými organizačními schopnostmi. Jeho zálibou bylo dokonalé oblékání, ženy, alkohol a hony. V Pardubicích žil se svojí manželkou Johannou. Tvrdost, krutost a jiné vlastnosti ukazující na osobu sadistického smýšlení se u Clagese projevily zejména po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. V Pardubicích byla základna paraskupiny SILVER A v čele s velitelem nadporučíkem Alfredem Bartošem. Když se gestapu podařilo proniknout do sítě obětavých pomocníků této skupiny, Gerhard Clages velmi ožil, vynikal pracovní horlivostí i snad proto, že viděl příležitost jak ukázat na sebe a docílit nového stupně v kariéře. Při zatýkání mnoha českých vlastenců 20. června 1942 se osobně zúčastnil výslechů, zatčené týral a nařizoval, aby tak činili jeho podřízení. Jeho aktivita měla také za cíl zastřít fakt, že gestapo za celý první půlrok 1942 nepřišlo na stopu velmi rozvětvené sítě spolupracovníků SILVER A, což bylo pro sebevědomé gestapo velké selhání, navíc když se zjistilo, že někteří tito spolupracovníci měli – jako např. František Hladěna – přímé kontakty na gestapo. Clages jezdil po bytech svých obětí a zde si bral pro sebe cennosti. Jeho působení v Pardubicích skončilo roku 1944, kdy byl převelen do Maďarska, kde byl 15. října roku 1944 zastřelen v akci, v souvislosti se zmíněným únosem Horthyho mladšího⁷⁴.

3.4.2. Walter Kröger⁷⁵

Narodil se 24. června 1906⁷⁶ jako syn pekaře. Vyrůstal v poklidném městečku Neumünsteru ležícím jen několik málo kilometrů severně od Hamburku. Po dokončení školy se v něm začaly projevovat tendence k militarismu a roku 1925 nastoupil k Schutzpolizei

⁷⁴ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-7-3, 309, 1938-1945. s. 4.

⁷⁵ Viz. příloha, Obr. 12, 14

⁷⁶ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 325-4-3, 309, 1938-1945. s. 68.

v Hamburku⁷⁷. Zde působil do roku 1935, kdy byl přeřazen ke kriminální policii v téže městě. Jeho kariéra ovšem není bez poskvrny. Jeho profesnímu růstu bránila jeho prudká povaha a osobní rozepře. K 1. dubnu 1937 byl převelen k bezpečnostní policii a s obsazením Sudet roku 1938 se stal členem gestapa v Liberci. Do Pardubic pak přišel roku 1939 a souběžně s tím vstupil i do SS. Kröger byl za válečných let velice nebezpečnou osobou. Při svém vyšetřování byl schopen extrémních činů. Uvážíme-li, že byl člověkem, který se v policejním prostředí pohyboval celý svůj dospělý život, byl i člověkem, který byl bývalým mistrem severoněmeckého boxu⁷⁸, čehož využíval při výsleších. Byl to charismatický muž, vysoké, zavalité postavy, o váze přibližně 90 kilogramů. Během doby, kterou strávil u pardubického gestapa, se Kröger dopustil mnoha velmi závažných trestných činů. Za všechny lze kupříkladu zmínit surové zabití praporčíka československé armády Jana Koníře⁷⁹, ke kterému došlo během výslechu na úřadovně gestapa v Pardubicích. V letech 1941 až 1942 vyprovokoval v Pardubicích a Litomyšli tzv. trestnou činnost studenta Josefa Kužely a spol. Kuželu vybídl k organizování skupiny, která by měla za úkol vyvíjet protinacistickou činnost⁸⁰. Celou skupinu poté sám vyšetřoval, podrobil surovým výslechům s cílem vynutit falešné doznání a předal soudu k odsouzení k trestu smrti. To je jen několik málo příkladů činnosti “jednoho pardubického gestapáka“, které jsou samy o sobě dokladem jeho práce a jeho povahy. Na podzim roku 1942 byl přeložen do Českých Budějovic a počátkem roku 1943 do Prahy, odkud byl opět po několika měsících převelen zpět do Pardubic. Krögerovo působení u pardubického gestapa se končí v roce 1944, kdy byl přemístěn z Pardubic do Banské Bystrice.⁸¹ Vzhledem k tomu, že se jednalo o kvalifikovaného násilníka, je zcela reálný předpoklad, že se zde během Slovenského národního povstání⁸² dopouštěl nejrůznějších zvěrstev. Šlo totiž o člověka, který byl v roce 1942 povolán do Prahy, kde byli odhaleni a likvidováni ukrytí parašutisté, kteří spáchali atentát na Heydricha. Kröger byl mezi těmi, kteří jako první vnikli do kostela, kde se parašutisté ukrývali. Šlo o člověka, který byl přímo účasten likvidace Ležáků a jejich obyvatel. V neposlední řadě je spojován s vedením

⁷⁷ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 48.

⁷⁸ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-3-5, 309, 1938-1945. s. 1357.

⁷⁹ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 325-4-3, 309, 1938-1945. s. 68.

⁸⁰ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 325-4-3, 309, 1938-1945. s. 72.

⁸¹ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-1-1, 309, 1938-1945. s. 4.

⁸² ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 325-1-1, 309, 1938-1945. s. 18.

řady velmi krutých výslechů. Po skončení války se mu podařilo uprchnout do Německé spolkové republiky, kde byl následně stíhán pro válečné zločiny.

3.4.3. Walter Lehne⁸³

Byl zástupcem velitele pardubického gestapa.⁸⁴ Šlo o muže proslulého svou brutalitou, který nesl nemalý podíl na válečných zločinech, které se na Pardubicku odehrály. Walter Lehne se narodil 19. března 1891 v Magdeburgu.⁸⁵ Ačkoli se v mládí věnoval studiu hudby, už v roce 1910 vstoupil do armády, kde si prošel boji na frontách 1. světové války. V poválečném Německu se mu podařilo získat místo u policejních jednotek v Hamburku. V roce 1923 se dostal ke kriminální policii, u níž působil až do roku 1933.⁸⁶ Třicátá léta byla pro Lehneho také dobou, kdy se identifikoval s nacionálně socialistickou stranou a roku 1932 vstoupil do NSDAP. Po dlouhé službě u kriminální policie odešel k cizinecké policii, kde setrval až do roku 1936, kdy v červnu nastoupil k pohraniční policii ve Flensburgu těsně u státních hranic s Dánskem. Při obsazování Čech patřil Lehne k prvním okupantům a byl přidělen k pardubické službě gestapa. Při svém působení vedl mnoho krutých výslechů a vyšetřování. Při zásahu proti ležáckým obyvatelům navrhoval lidi upálit přímo v jejich domech. Účastnil se a řídil popravy, které se konaly na Zámečku v Pardubicích. Po válce uprchl z Čech, ale jako válečný zločinec byl dopaden a vydán soudům v ČSR. Umírá roku 1950 na pokročilou tuberkulózu v nemocnici v Nechanicích, přibližně 15 km od Hradce Králové.

⁸³ Viz. příloha, Obr. 6, 15

⁸⁴ Tamtéž, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-1-1, 309, 1938-1945. s. 1.

⁸⁵ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 47.

⁸⁶ Tamtéž. s. 47.

3.4.4. Ludwig Schulz⁸⁷

Narodil se 2. září 1907⁸⁸ ve Frýdku. Byl to český Němec, vyrůstal v početné rodině čítající tři bratry a tři sestry. Dosáhl průměrného vzdělání, když se v Brně vyučil elektromontérem. V Brně zůstal a do roku 1928. Zde pracoval jako řidič. V letech 1928 až 1930 nastoupil povinnou vojenskou službu, kde byl nejdříve umístěn k pěšímu pluku č. 20 v Michalovicích a později je přeložen k 12. autokoloně v Užhorodě. Po absolvování vojenské služby byl zaměstnán u ČSD v Pardubicích jako řidič poštovního autobusu, kde zůstal až do roku 1941. Tou dobou bylo už Československo tři roky okupováno a Schulz získal mezi tím v roce 1940 německé státní občanství. Pravděpodobně neusiloval o přidělení ke gestapu, ačkoli jeho skutečné pohnutky zůstávají nejasné. Přesto roku 1941 nastoupil jako řidič u pardubického gestapa. V tomto zařazení zůstal až do roku 1942, kdy byl po autohavárii přeřazen a stal se tlumočnickem.⁸⁹ Byl zde přidělen ke kriminálnímu asistentovi Miethovi při oddělení II, které mělo na starosti agendu českého odboje. Později byl přidělen, opět jako tlumočnick, k vrchnímu kriminálnímu tajemníkovi Walteru Krögerovi, který byl vedoucím referátu zabývajícím se českým odbojem. Zde zůstal do 15. května 1943.⁹⁰ Od června do konce srpna 1943 absolvoval Schulz policejní školu (Sicherheitspolizei Schule) ve Fürstenbergu v Meklenbursku, odkud poté odjel do Verony v Itálii, kde vykonával hlídkovou službu. Zpět do Pardubic se vrátil v lednu 1944, ale nesetřval zde dlouho, pravděpodobně kvůli osobním sporům s kriminálním tajemníkem Waltrem Lehnem. Byl tedy přeložen do Kladna k místnímu gestapu, kde vedl evidenci předmětů shozených nepřátelskými letadly. Ani zde Schulz nevydržel dlouho a zpět do Pardubic se vrátil už 6. listopadu téhož roku a byl zařazen do oddělení IV2 ke kriminálnímu tajemníkovi Prausovi, u něhož setřval do 4. listopadu 1944.⁹¹ Během svého působení v Pardubicích vedl Schulz prokazatelně nejeden velmi surový výslech. Ačkoli nebylo jeho počínání zrovna vybíravé, příliš pozitivních výsledků mu nepřineslo. Když byl jmenován 19. prosince 1944 velitelem protipartyzánského stíhacího oddílu v Chrudimi, jeho akce za využití dvojitych agentů selhaly a větších úspěchů

⁸⁷ Viz. příloha, Obr.17

⁸⁸ ABS, Praha, Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě, Z-II-3085-28/4-46, 1938-1945. s. 267

⁸⁹ Státní oblastní archiv Zámrsrk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz; NĚMEČEK, Jan. Ludvík Schulz, in: Východočeský sborník historický, roč. 1996, č. 5, s. 209-212.

⁹⁰ SOA, Zámrsrk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 41.

⁹¹ SOA, Zámrsrk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s.42.

nedosáhl. Právě během svého působení u jagdkommanda,⁹² jak se tyto stíhací oddíly nazývaly, spáchal Schulz pravděpodobně ty nejhorší zločiny. Jako příslušník jednotky, která měla primárně za úkol potlačovat jakoukoli protiněmeckou aktivitu, dopustil se, ať již zprostředkovaně či osobně, mnoha vražd, týrání vyslychaných, výhrůzek smrtí a mnohého dalšího. Při tomto počínání aktivně spolupracoval s jednotkou Vlasovců,⁹³ kteří nastoupili k poličskému jagdkommandu namísto jednotky SS.⁹⁴ Jsou známy desítky ověřených případů jejich obětí, nicméně přesný počet zavražděných, či jinak perzekuovaných, zůstává nejasný. Na konci války se Schulz vrátil 8. května 1945 do Pardubic, odkud se s evakuační kolonou vydal směrem k Písku, kde byla kolona zadržena americkými jednotkami. On se ale zajetí vyhnul a sám prchl do Brna, kde doufal v pomoc příbuzných. Ti tou dobou byli ale internováni. Tak odjel do Jihlavy, odkud se pokusil uprchnout do německého Bavorska. Cestou byl zajat americkými vojáky pod falešným jménem František Holeček⁹⁵ v Českých Budějovicích. Posléze byl vydán k trestnímu stíhání do Chrudimi, kde byl odsouzen a 21. prosince 1946 popraven.⁹⁶

3.4.5. Ernst Linsel⁹⁷

Narodil se 28. dubna roku 1897 v Německu v malebném dolnosaském městě Osterode am Harz. Své rodné Německo ale opustil roku 1929 a odstěhoval se do Pardubic, kde žil až do konce války. S příchodem německých okupačních sil v roce 1939 se rychle zorientoval a již téhož roku vstoupil do služeb nově zřízeného pardubického gestapa. Zde působil jako vrchní kriminální tajemník. Měl na starosti špionážní a hospodářské záležitosti a podílel se tak na zásadních zločinných událostech, které se na pardubické služebně odehrály. Vedl oddělení III, kde měl tak na starosti sabotáže a špionáže, zvláště pak ve zbrojních závodech. Je jisté, že

⁹² Jagdkommando je protiteroristická vojenská jednotka. Byla cvičena ke zneškodnění nepřítele tj. partyzánů a špiónů. Během války také prováděla záchranné mise.

⁹³ Byla to organizace několika vojenských jednotek ruských zajatců, kteří na straně nacistického Německa dobrovolně či z donucení bojovali proti Sovětskému svazu. Pro tyto jednotky se vžilo označení „Vlasovci“ podle jména jejich velitele generála Vlasova.

⁹⁴ Tamtéž, s. 53.

⁹⁵ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 50.

⁹⁶ [23-2-2012] <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=148563&start=75>

⁹⁷ Viz. příloha, Obr. 18

právě Linsel se ve dnech 21. až 25. 6. 1942⁹⁸ podílel spolu s Walterem Krögerem a dalšími pracovníky gestapa na vyšetřování manželů Jindřicha a Františky Švandových a dalších osob, při čemž užíval velmi krutých výslechových praktik, aby tak dostal doznání, že všichni obyvatelé Ležáků věděli o ukryvání parašutistů v této obci. Toto doznání pak následně vedlo k zásahu proti obyvatelům Ležáků a jejich zavraždění. Začátkem léta 1943 byl z trestu přeložen do Prahy⁹⁹ a předtím byl dokonce dočasně zavřen v Terezíně.¹⁰⁰ Linsel se pak opět vrátil do Pardubic, kde působil až do roku 1945, kdy uprchl před postupujícími sovětskými vojsky do zahraničí.

3.4.6. Josef Kuchler¹⁰¹

Narodil se 19. března 1915 v Dobré Vodě.¹⁰² Pocházel z průměrné rodiny, jeho matka byla v domácnosti a otec pracoval jako truhlář. Brzy po jeho narození se rodina přestěhovala do Jihlavy. Mladý Josef zde absolvoval studium na měšťanské škole a později se vyučil kadeřníkem.¹⁰³ V letech 1932 až 1937, kdy byl Kuchler zaměstnán jako příležitostná pomocná síla, dosáhl věku, kdy se začal zajímat o veřejný život a politiku. V roce 1935 tak vstoupil do SdP a později v roce 1939 do NSDAP. Vojenskou službu vykonával u šestého dragounského pluku, ale po obsazení Sudet odešel na vlastní žádost do civilu. S příchodem německých vojsk do Čech neztrácel čas a oslněn německým nacionalismem vstoupil již 1. dubna 1939 do 107. SS standarty v Jihlavě, odtud přešel do venkovní služebny v dnešním Havlíčkově Brodě¹⁰⁴ a až na přelomu let 1939/1940 byl přidělen do služebny v Pardubicích. Ačkoli byl Kuchler vyučený kadeřník a cit pro krásno a jemnost by mu měly být vlastní, u gestapa se projevoval jako rozený násilník. Tato část Kuchlerovy osobnosti se nejednou projevila při vedení krutých výslechů za účelem získání vynucených přiznání. Za všechny lze uvést případ 19-ti letého Miroslava Valenty z Chrudimi, kdy po jeho zatčení Kuchler spolu s gestapáky Prausem a

⁹⁸ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice,325-4-3, 309, 1938-1945. s. 73.

⁹⁹ABS, Praha, Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě, Z-II-3085-28/4-46, 1938-1945. s. 170.

¹⁰⁰Tamtéž, Gestapo Hradec Králové a Pardubice,309-8-1, 309, 1938-1945. s. 1418.

¹⁰¹ Viz. příloha, Obr. 19

¹⁰² KYNCL, Vojtěch. c. d., s. 49.

¹⁰³ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice,325-4-2, 309, 1938-1945. s. 106.

¹⁰⁴ V letech 1939 až 1945 Německý Brod

Miethem během několika dnů doslova ubili tohoto mladíka k smrti. Cituji ze zápisu StB v Hradci Králové dne 13. 7. 1970: „Valentu po dobu několika dnů nemilosrdně týrali a mučili ve sklepě. Rozbili mu obličej a zadní část těla tak, že mu vypadávaly kusy vyhnilého masa. Chodidla měl zčernalá sraženou krví. V důsledku neustálého mučení 2. 3. 1945 ve 20.30 hodin Valenta zemřel.“¹⁰⁵ Kuchler byl nezdědka mezi těmi, kteří vykonávali tyto surové činy. Na konci války se pokoušel uprchnout z Československa, ale byl zajat americkou armádou v Plzni a předán do zajateckého tábora Neumarkt u Norimberku. V červenci 1945 byl krátce propuštěn, ale již v květnu 1946 znovu zajat a převezen do tábora pro válečné zločince v Dachau.¹⁰⁶ Zde byl vyslýchán a následně v květnu 1948 propuštěn na svobodu.

3.4.7. Otto Schulz¹⁰⁷

Narodil se 4. září 1900 v městečku Ilfeld v Harzu, východně od Göttingenu. Vystudoval střední technickou školu. Poté, co se nacisté dostávali k moci, se i Schulz chopil své šance a 1. května 1935 vstoupil do NSDAP.¹⁰⁸ V těchto letech působil v Hamburku jako člen místního gestapa. Po okupaci českých zemí vstoupil společně s okupačními silami do Pardubic, kde 1. dubna 1939 nastoupil do místní služebny gestapa. Zde měl na starosti potírání levicového odboje a levicové opozice. K 1. lednu 1940 se stal i členem SS a byl i povýšen do hodnosti Sturmcharführera. V Pardubicích sloužil pouze tři roky a od 14. května byl přeložen ke gestapu v Kladně. Zde působil při oddělení III opět v záležitostech potírání odboje. Nesetřval zde ale opět příliš dlouho a už v červnu 1942 se vrátil zpět k pardubické službě gestapa.

¹⁰⁵ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 325-4-2, 309, 1938-1945. s. 110.

¹⁰⁶ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 49.

¹⁰⁷ Viz. příloha, Obr. 16

¹⁰⁸ Tamtéž. s. 47.

3.4.8. Alois Aschenbrenner¹⁰⁹

Narodil se 20. října 1914 v Jihlavě.¹¹⁰ Byl to český Němec vyrůstající jako prvorozený v početné rodině čítající i další tři bratry a sestru. Ještě v letech 1936 až 1938 aktivně působil v československé armádě v Brně u 43. pěšího pluku, ale s příchodem německých vojsk obratem vstoupil v roce 1939 do SS. Nutno dodat, že Aschenbrenner byl ve třicátých letech aktivním stoupencem henleinovců. Od 4. ledna 1940 nastoupil k pardubickému gestapu. Zde zpočátku působil jako tlumočnický asistent u asistenta Gärtnera, který zpracovával cenzuru, poslouchání cizího rozhlasu a homosexualitu v říšských měřítkách. V září 1940 byl přeložen ke zpracování komunistických záležitostí a i zde zůstal hlavně tlumočnickem. Takto působil v Pardubicích až do 1. června 1942, kdy odjel na tři měsíce do policejní školy ve Fürstenbergu¹¹¹ v oblasti Meklenburska. Po svém návratu byl přidělen zpět na původní zařazení. Od konce roku 1943 byl přeložen k tajemníkovi Ernstu Linselovi, kde Aschenbrenner zpracovával agendu špionážních a hospodářských záležitostí a působil zde opět i jako tlumočnický asistent. V roce 1944 byl poslán na kurzy do Prahy, kde se účastnil školení v oblasti tzv. šifrovaného klíče pro gestapo.¹¹² Na podzim roku 1944 Aschenbrenner převzal též správu zpravodajské služby, resp. konfidentů. Toto oddělení spravoval zároveň s oddělením hospodářských věcí.¹¹³ Na konci války Aschenbrenner opustil Pardubice. 8. 5. 1945 odjel ve vojenské koloně směrem k Písku, kde byl zajat americkými vojsky a přemístěn do zajateckého tábora.¹¹⁴ Po válce byl postaven před mimořádný lidový soud za válečné zločiny, za které byl 17. 12. 1946 popraven v Chrudimi.

¹⁰⁹ Viz. příloha, Obr. 20

¹¹⁰ Tamtéž, s. 48.

¹¹¹ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-8-1, 309, 1938-1945. s. 1417.

¹¹² Šlo o typ školení, na základě kterého měly být šifrovány zprávy pro gestapo přes vysílačku, rušící moskevskou stanici, stojící v Čechách

¹¹³ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-8-1, 309, 1938-1945. s. 1418.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 1416.

3.4.9. Heinrich Aschenbrenner ¹¹⁵

Narodil se 4. prosince 1918 v Jihlavě.¹¹⁶ Byl bratrem Aloise Aschenbrennera. Oba pocházeli ze střední, nezámožné vrstvy. Heinrich se po absolvování devítiletky vyučil automechanikem. Půl roku byl zaměstnán u technických služeb v Jihlavě, ale kvůli snížení pracovních míst o práci přišel. Měl ale štěstí, ačkoli byla krize a práce byl nedostatek, podařilo se mu získat místo u automobilky Tatra, kde složil i řidičské zkoušky na nákladní automobil.¹¹⁷ V roce 1937 nastoupil do československé armády. Během své služby ale těžce onemocněl a byl v únoru 1939 propuštěn ze služby. Tato doba nebyla pro Heinricha jednoduchá, byl nezaměstnaný a těžce se musel prosazovat. Situace se pro něj ale mění v březnu 1939. S příchodem německých vojsk neváhal a brzy vstoupil do SS a již v květnu získal místo u nově vytvořené služebny gestapa v Pardubicích. Zde pracoval v oddělení IV. I a, kde měl na starosti potírání levicové opozice. Současně s tím měl na starosti válečné zajatce, útky z pracovního nasazení v Německu, dělníky z východu a černý obchod při oddělení IV. Ic. Brzy po jeho vstupu do gestapa se stal i členem národně socialistické strany práce Německa (NSDAP). Tím byly veškeré podmínky pro jeho kariérní postup splněny a roku 1941 byl povýšen na kriminálního asistenta. Heinrich působil v Pardubicích až do konce války. Spolu se svým bratrem byli velmi obávaní a po celém kraji neblaze proslulí svými krutými výslechy vězňů.

3.4.10. Franz Banach ¹¹⁸

Narodil se 18. dubna 1908 v Berlíně-Eichwalde, kde navštěvoval chlapeckou a později měšťanskou školu. Pocházel, tak jako i ostatní budoucí gestapáci, ze středních poměrů. Vysokého vzdělání nedosáhl a vyučil se u říšských drah. Když mu bylo 23 let, tak jako spousta mladých Němců, se i Banach rozhodl ke vstupu do NSDAP. Nejprve byl členem

¹¹⁵ Viz. příloha, Obr. 23

¹¹⁶ ABS, Praha, Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě, Z-II-3085-28/4-46, 1938-1945. s. 5.

¹¹⁷ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 48.

¹¹⁸ Obr. 21

úderných oddílů SA, ale důležitý obrat v jeho životě přichází 27. září 1934, kdy vstoupil do SS a stal se i příslušníkem gestapa v Liegnitz ve Slezsku.¹¹⁹ Zde nesetřval dlouho a delší dobu, konkrétně mezi lety 1935-1939, působil u tajné policie v Berlíně. Po svých poměrně bohatých zkušenostech z policejního života byl Banach vítanou posilou v protektorátních oddílech gestapa. Do Pardubic přišel hned na jaře roku 1939 a působil zde až do konce války. Dosáhl zde hodnosti SS-Scharführer a pracoval jako kriminální tajemník. Jak už bylo řečeno, byl to profesionál tvrdý a nelítostný. Banach byl dobře znám svým velmi hrubým a sprostým jednáním. Vůči zatčeným se choval brutálně, když některého politického vězně vážně vyšetřoval, každého zbil.¹²⁰ Mezi svými kolegy na gestapu dokonce proslul i velkou vynalézavostí. Při zdokonalování mučících výslechových praktik měl tak ukázat své sadistické sklony. Banach sám neuměl česky, proto při svých výsleších často používal tlumočníka. V Pardubicích pracoval v referátu IV, kde měl na starosti potírání levicové opozice, konkrétně ilegální činnost komunistické strany.

3.4.11. Hubert Hanauske ¹²¹

Hanauske byl český Němec. Narodil se v Kuksu 19. května 1900. Pocházel spíše ze slabších sociálních poměrů. Samotná volba budoucího povolání, soudě podle studia, nikterak neodpovídala jeho budoucímu životu. Vyučil se totiž zahradníkem. Ve 20. letech ale přišel obrat v jeho profesní dráze, když se 25. 1. 1920 stal členem československého četnického sboru a to u zemského četnického velitelství v Praze. Zde sloužil až do března 1940. Přidělován byl postupně na nejrůznější místa, nejprve do Braníku u Prahy, poté do Trutnova, Vápenného Podolu a dalších míst. V listopadu 1939 byl dán na následky nervové poruchy do výslužby, ale nebyl v ní dlouho. 15. dubna 1940 nastoupil jako kancelářský zaměstnanec a tlumočnick k pardubickému gestapu.¹²² Od dubna 1940 do října 1941 pracoval jako kancelářský zaměstnanec, kde měl na starosti odvolávání zatykačů, zpracovávání dotazů na četnické stanice a německé policejní úřady. Kontroloval kartotéky veškerých Čechů, kteří žádali u oberlandrátu o zbrojní pasy, cestovní pasy a propustky. V říjnu 1941 byl přidělen

¹¹⁹ Tamtéž., s. 49.

¹²⁰ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 985/42 Hubert Hanauske, č. 31.

¹²¹ Obr. 22

¹²² SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 985/42 Hubert Hanauske, č. 50.

jako tlumočnick k vrchnímu kriminálnímu tajemníku Ernstu Linselovi, který vedl oddělení III a měl tak na starosti sabotáže a špionáže, zvláště pak ve zbrojních závodech. Postupně u gestapa Hanauske přecházel do oddělení IIa, opět jako tlumočnick, kde byl podřízen Franzi Banachovi. Během svého působení při pardubickém gestapu byl Hanauske osobně účasten mnoha výslechů, byla mu tak dobře známa velká část krutých zločinů, které se zde odehrály. Na konci války byl zatčen v Kuksu.¹²³ Zde ve svém bytě chtěl pravděpodobně nejprve spáchat sebevraždu oběšením, což se mu nepodařilo a byl zatčen četníky ze Dvora Králové.¹²⁴ Po dopadení byl podroben důkladnému výslechu a za své zločiny byl mimořádným lidovým soudem odsouzen k trestu smrti, který byl vykonán 10. 12. 1946 v Chrudimi.¹²⁵

3.4.12. Hans Massinger

Narodil se 29. července 1903.¹²⁶ Massinger je zvláštním případem, jistou “anomálií“ z výčtu zločinců pardubického gestapa. Není ale dobré si tuto postavu nikterak idealizovat. Byl to tvrdý a nesmlouvavý vězeňský dozorce. Svou službu u pardubického gestapa nastoupil 2. srpna 1943. Byl zařazen do Zemské donucovací pracovny, jak už bylo zmíněno, jako dozorce. Je o něm známo, že snad jako jediný z gestapáků trochu pomáhal českým lidem, když přebíral a doručoval balíčky určené politickým vězňům.¹²⁷

3.4.13. Gerhard Schmeckthal¹²⁸

Narodil se 27. dubna 1913 v Breslau¹²⁹, tedy v dnešní Wroclawi (Vratislav)¹³⁰. Vychodil osm tříd obecné školy a později se vyučil zámečnickem. V tomto oboru po roce 1931

¹²³ Tamtéž. s. 62.

¹²⁴ Jeden z četníků ho chtěl pravděpodobně zastřelit přímo při zatýkání, ale ostatní mu v tom stačili zabránit.

¹²⁵ Tamtéž. s. 153.

¹²⁶ ABS, Praha, Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě, Z-II-3085-28/4-46, 1938-1945. s. 181.

¹²⁷ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, kart. č. ,LS 985/42 Hubert Hanauske. s. 65.

¹²⁸ Obr. 24

¹²⁹ Okresní archiv Pardubice, Fotodokumentace, Svaz protifašistických bojovníků Pardubice, 50/94, 1938-1945

krátce pracoval, ale o práci časem přišel. Jako mnozí i on se přidal k nacistům, kteří byli na vzestupu a již v roce 1931 vstoupil do NSDAP a o rok později i do SA. Později se mu podařilo získat místo na policejní stanici ve Vratislavi. Největší kariérní skok ho ale čekal v létě 1939, kdy byl přidělen k pardubickému gestapu. V Pardubicích působil jako řidič a vozil Clagese, Fritsche nebo Lehneho. Krátkou epizodu v jeho životě tvoří doba, kdy byl po dobu šesti měsíců nasazen na východní frontě, ale vrátil se opět zpět do Pardubic.¹³¹

3.5. Ženy v životech příslušníků pardubického gestapa

Ženy byly nedílnou součástí všedního života každého člena pardubického gestapa. Mnozí byly ženatí, jiní měli milenky a vůbec byli hojně v kontaktu s osobami opačného pohlaví. Když vezmeme v potaz, že běžnou náplní všedního života příslušníků gestapa byla hlavně úřední činnost, dále že se nacházeli v budově oberlandrátu, jehož náplní byla opět primárně úřední činnost, pak ženy tvořily i profesní součást života gestapáků jako úřednice.

Výjimku z pravidla tvořily soukromé návštěvy, které se sice do budovy oberlandrátu nedostávaly moc často, ale o to byly zřejmě vítanější. Vůči návštěvám, které mohly být pro gestapo či pro jednotlivé členy nějak přínosné, se chovali příslušníci gestapa velmi uctivě a korektně. To platilo obzvláště v případě dámských návštěv, kdy se dá hovořit i o jistém latentním gentlemanství. Když dámské návštěvy zavítaly do služebny gestapa, pak se na klikách u dveří zpravidla objevovala cedulka s přáním „nichteintreten“ (nevstupovat).¹³² Co se týče návštěv, bylo gestapo velmi obezřetné. Platilo zde například pravidlo, že návštěvy v budově oberlandrátu mohou být přijímány pouze a jedině v Clagesově kanceláři. On sám musel mít vždy patrnost o tom, kdo se mu po budově pohybuje. Je to vcelku logické, jestliže si uvědomíme, že šlo o střežený objekt, za jehož zdmi se udávaly nejrůznější kruté výslechy, byly zde zpracovávány tajné materiály a mnoho dalšího. Návštěvy tak musely projít kolem strážce na vrátnici a nejprve se řádně zahlásit. V případě nedodržení tohoto postupu hrozilo

¹³⁰ V roce 1913 byla Breslau (Wrocław) součástí Německa, dnes je součástí Polska.

¹³¹ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 50.

¹³² KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 54.

riziko návštěvě i gestapákovi, který ji přivedl. Celé to mohlo skončit v lepším případě pokáráním a důtkou, v horším případě pak trestem.

Za Clagesem takto chodila například manželka autodopravce Pravcová z Pardubic. Chodila k němu přímo a často. Návštěvy trvaly vždy dosti dlouho, ale naneštěstí není přesně známo, jakého rázu tyto návštěvy byly. Mohlo se jednat vždy podle okolností o návštěvy soukromé, obchodní či služební. Po celou dobu, co se Pravcová u Clagese zdržovala, byl přísný zákaz vstupu do kanceláře. O vztahu, který mezi Pravcovou a Clagesem panoval, pak mohou být jistým vodítkem hostiny pořádané v bytě Pravcové, kterých se Clages vždy účastnil.

Příslušníci gestapa se však stýkali se ženami především mimo služebnu. Jako příklad lze uvést příslušníka gestapa Wenzela Prause. Ten udržoval velmi důvěrné styky s jistou "mixérkou", která byla dříve zaměstnaná ve vinárně u Boučků v Pardubicích a poté do konce války byla ubytována a zaměstnána v hotelu Veselka, taktéž v Pardubicích. Ze známosti této ženy s příslušníkem gestapa jí plynuly určité výhody. Je například známo, že jí Praus zařídil kompletní vybavení bytu a to z majetku zajištěného gestapem.¹³³ To, jakou měla ona dotyčná patrnost o původu věcí v jejím bytě, dnes lze jen stěží odhadnout. To zda dary považovala za dobrosrdečnost Prause, který by jí měl věci koupit, či jestli věděla, že jde o kradený majetek, to zůstává nejasné. Je tu i možnost, že mohlo jít o ženu plně sympatizující s Německem. V takovém případě nemusela ať kradený či zabavený majetek považovat za morální problém a tedy ji nemuselo zajímat, odkud pochází. Je pravděpodobné, že mimo jiné tato žena, na základě tohoto poměru, působila pro Prause též jako informátorka. Coby zaměstnanec hotelu Veselka představovala důležitý zdroj informací. S touto ženou se Praus stýkal až do poslední chvíle, kdy gestapo Pardubice opouštělo.

Různé existenční výhody představovaly pro různé ženy vítané přilepšení v nelehkém životě v protektorátu. Dalším takovýmto příkladem byly dvě učitelky Vlková a Česaná z Chrudimi. Tyto dvě ženy se stýkaly po více let se členy gestapa Krögerem a Prausem. Jako benefit za jejich služby se Kröger přičinil o to, že tyto ženy byly za jejich služby vyňaty z manuálního pracovního procesu a umístěny jako učitelky do Slatiňan. Obě učitelky se také stýkaly s úředníky gestapa Hüblem a Schmecktalem. Po válce byly obě ženy postaveny před soud v Chrudimi.¹³⁴

¹³³ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz. s. 63.

¹³⁴ Tamtéž. s. 64.

Nelze vždy s jistotou určit jaké formy kontaktu mezi českými ženami a příslušníky gestapa přesně probíhaly. Ne vždy se ale jednalo o intimní styk. Ve většině případů šlo spíše o informátorky. Takovým příkladem byla manželka městského zahradníka Příbylová z Pardubic. Ta působila po více let při pardubickém gestapu jako udavačka a konfidentka. Obvykle referovala svá nová zjištění Aloisi Aschenbrennerovi. Jako konfidentka udávala informace hlavně ve věcech potírání komunismu a bolševismu.

Další formou styků s gestapem a jeho příslušníky byly přátelské návštěvy a schůzky. Gestapo působilo v Pardubicích od roku 1939 do roku 1945. To byla dosti dlouhá doba na to, aby příslušníci gestapa pronikli při nejrůznějších společenských příležitostech mezi městskou nobilitu a navázali řadu kontaktů a styků. Příkladem toho může být jistá Langrová, manželka Oty Langra. Ta udržovala velmi časté styky se zástupcem velitele gestapa v Pardubicích vrchním tajemníkem Waltrem Lehmem. Obě rodiny, Lehnovi a Langrovi, se velmi často scházely buď v bytě Lehnů, ale častěji u Langrů samotných. Formu kontaktů mezi oběma rodinami lze dnes označit jako velmi důvěrnou. Lze se jen domýšlet jaká úřední tajemství a citlivé informace při těchto schůzkách zaznívaly. Sám Lehne nikdy v žádném spise jméno Langr neuváděl a na služebně existovalo v záznamech pouze Langrovo číslo. Jako důkaz dobrých vztahů obou rodin lze uvést, že společně podnikaly i řadu výletů autem do letního sídla v Práčově.

Takovéto rodinné známosti nebyly ojedinělé a Lehnovi měli kontakty i s jinými rodinami. Například s manželkou nádražního restaurátora Daníčkovou. Lehnovi ji a jejího manžela navštěvovali v jejich bytě. Krom toho byli Lehnovi denními hosty u Daníčků v lokále za kuchyní, který byl určen jako místnost primárně pro soukromé styky. Daníčkově si své vybrané hosty velmi předcházeli a nebylo výjimkou, že se zde najedli i bez potravinových lístků. Po uzavření restaurace byli Daníčkově doprovázeni také přímo do bytu Lehnových.¹³⁵

Jak už bylo uvedeno, příslušníci gestapa byli často ženatí. Ne vždy to byly Němky. V takovém vztahu mohla být pozice příslušníka gestapa poněkud problematická. Sám Clages měl za svého spolupracovníka poštovního ředitele, který měl na Clagesův rozkaz zadržovat soukromé dopisy určené těmto úředníkům gestapa. Takto byli prověřováni vlastní lidé. Jasně to ukazuje, že gestapo hledalo a prověřovalo vždy a všude i ve vlastních řadách.

Ačkoli byli příslušníci pardubického gestapa loajální Němci a do jisté míry se dá snad i říct, že byli přesvědčeni o správnosti nacistické ideologie, jejich výběr partnerek se jen málokdy dal označit jako árijský. Zkrátka realita běžného života byla jiná, ačkoli se jednalo o

¹³⁵ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 64.

příslušníky SS, tedy elitních jednotek, které měly být výkladní skříní árijské rasy. Jako příklad zde uvádím popis manželky Huberta Hanauskeho Ludmily.¹³⁶ Při jejím zadržení 14. července 1945 byla popsána jako žena menší (162 cm), silné zavalité postavy, kulatého obličeje, oči hnědé, krátké kaštanové vlasy. To je příklad ženy, která i přes svůj věk 42 let byla na hony vzdálena ideálu plavovlasé, štíhlé, zdatné árijské ženy.

3.6. Vyšetřovací metody gestapa

Gestapo mělo ve svém repertoáru celou řadu represivních opatření, které uplatňovalo jak proti vlastním říšským občanům, tak zejména během války v okupovaných oblastech. Obecně se dá říci, že u něho platilo spíše užít tvrdšího zásahu, než uplatňovat delší dobu méně tvrdá opatření. Metody represí tedy byly různé, od zabavování tiskovin, přes odposlouchávání, zakazování činnosti, věznění až k mučení a popravám.

Neplatilo ale v žádném případě, že i užití tvrdých represivních metod by mělo vést k pozitivnímu výsledku nacistické práce. Například akce na zabavování tiskovin byly často zmařeny, neboť úředníci Gestapa špatně porozuměli jejich obsahu. Domovní prohlídky zůstávaly často bez většího úspěchu, protože se žádné inkriminující materiály nenašly. Pohraniční kontroly a razie se z kvantitativního hlediska setkávaly spíše s malým úspěchem. Totéž se dělo v případě pašování ilegálních tiskovin či jiných materiálů do země, kde mělo gestapo jen malé šance tomu efektivně zabránit. Mnozí němečtí obyvatelé často poslouchali zahraniční rádio, čemuž mohli pracovníci gestapa jen slepě přihlížet (pokud ovšem nedostalo v tomto směru udání). Takto by se dalo pokračovat v celé řadě neúspěchů gestapa, ale přesto, že se nejednalo o organizaci všemohoucí, slavila i nemalé úspěchy.

Gestapo mělo v první řadě velké pravomoci, tudíž v případě, že narazili na kvalitní stopu, mohli postupovat dle uvážení jakkoli. Jedním z nejčastějších vnějších projevů práce gestapa byly domovní prohlídky. Vyšetřující se v takových případech obvykle nerozpakovali ihned proměnit byt podezřelého v kůlničku na dříví. Obrátili zpravidla každý centimetr takového bytu doslova vzhůru nohama, aby došli maximálně pozitivního výsledku. Při tom se nerozpakovali ihned zadrženému ušetřit pěkných pár ran pěstí, aby tím ukázali, kdo je tu pánem a dotyčného psychicky podlomili. Pokud nevedla takováto prohlídka k uspokojujícímu

¹³⁶ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 985/42 Hubert Hanauske, s. 45.

závěru, gestapo obviněného stejně zpravidla zatklo. Ačkoli celá věc později mohla skončit, v lepším případě, pouze peněžní pokutou, svůj účel toto zatčení stejně splnilo. Gestapo takto vzbudilo strach mezi lidem a ovlivnilo tak chování lidí v budoucnosti.

V poli působnosti gestapa neexistovala žádná záruka ochrany občanů před represivními postihy, kterých se podezřelí mohli obávat. Dopisy mohly být kdykoli otevírány, byty prohledávány, schůze či byty podezřelých odposlouchávány a to bez jakýchkoli obav gestapa z právního napadení. V případě, že tato organizace na někoho pojala podezření, mohla dotyčného bez opodstatnění zatkout a jakkoli s ním dále nakládat. Nepotřebovalo důvod, nepotřebovalo souhlas. Gestapo mohlo na své zatčené uvalit tzv. ochrannou vazbu, kterou pak dotyční vykonávali v dnes již nechvalně známých koncentračních táborech. Jiným případem bylo, byl-li dotyčný vězněn přímo ve věznicích gestapa. V takových případech pak trávil dny, týdny a měsíce v chladných kobkách služebny či místní věznice.

Gestapo bylo při výsleších také pověstné svými brutálními výslechovými metodami a mučením. Zatčení byli vystaveni mučení, nadávkám, ponižování a hrozbě popravy zastřelením. Během nacistické vlády byla vypracována přesná pravidla mučení.

Vyslychající úředníci směli při zostřeném výslechu, jak byl nazýván výslech s použitím mučení, vysázet delikventovi maximálně 25 ran holí na zadní část těla. Při více než deseti ranách musel být výkonu přítomen lékař. Jestliže se zpočátku zostřeného výslechu užívalo proti komunistickým respektive marxistickým funkcionářům, Svědkům Jehovovým a sabotérům, od roku 1941 byla tato metoda používána především proti Polákům a Rusům. A o další rok později se okruh povolených osob rozšířil dále na prakticky kohokoli. Heydrich osobně vydal příslušníkům služeben gestapa rozkaz trestat s obzvláštní tvrdostí všechny osoby, které si dovolily jen vyjádřit pochybnost o vítězství německého národa ve vedení války. Pro takové „elementy“, jak je označil, bylo vyhrazeno „zvláštní zacházení“. Oněch, již zmíněných, 25 ran byl ale v praxi také jen relativní pojem. Vzhledem k tomu, že byla práce gestapáků posuzována podle toho, zda byl výslech úspěšný či nikoli, nikdo se nezaobíral myšlenkami, zda je oběť již týrána nad míru nebo ne. Vyslýcháný byl zkrátka mučen, dokud se nepřiznal nebo výpovědí neuspokojil zvědavost gestapáků. Co se týče užívání forem násilí užívaných během výslechů, dá se říci, že během okupace se míra krutosti na vyslychaných zvyšovala a více krystalizovala. V tomto ohledu musíme přihlídnout k tomu, že jádro pardubické služebny tvořili lidé jako Clages, Kröger či Lehne se zkušenostmi z policejní praxe a s vyšetřováním jako takovým. Dá se tedy předpokládat, že služebně starší členové gestapa předávali zkušenosti mladším a tím v nich pěstovali sadismus, spojený s jistým uznáním v hierarchii členů gestapa, jelikož služebna gestapa, dá se říci, tvořila homogenní a

uzavřený celek, hierarchizovanou sociální skupinu. Jak již bylo zmíněno, příslušníci gestapa, byli hodnoceni na základě výsledků práce. Záleželo tudíž jen na nich, jakou metodikou povedou svůj výslech. Proto docházelo až k neuvěřitelné vynalézavosti v oblasti nátlaku k získání informací, která nebyla nepodobná středověké tortuře. Vše mohlo začínat od prostých kopanců, nucení k nekončícímu počtu dřepů až do naprostého vysílení, ale docházelo i k mnohem rafinovanějším a tvrdším metodám, jako bylo stříkání ledovou vodou do obličeje, uší a podobně. Docházelo k drčení prstů, píchání špendlíků pod nehty, ale třeba i svázání do kozelce a následné zkopání.¹³⁷ Obvyklou součástí výslechu byly úderů pěstmi či mrštění hlavou o stěnu. Takovýmto způsobem byl například při výslechu zbit praporčík československé armády Jana Koníř, kterého Walter Kröger praštil pěstí tak, že si Koníř rozbil hlavu o umyvadlo tak, až následkům zranění podlehl.¹³⁸

V průběhu okupace se časem přikročilo i k poněkud experimentálnímu postupu výslechu, kdy byla vyslýchanému píchnuta psychofarmaka. Zdrogovaná oběť pak měla učinit doznání, ale kvalita či pravdivost získaných informací nebyla zaručena. Není důkaz, že by se tento postup v praxi aplikoval v Pardubicích.¹³⁹

Drsné příběhy o zvěrstvech, které byly prováděny na služebnách gestapa, jsou sice nejviditelnějším, ale jistě ne jediným obrazem života na služebnách. Všední den na služebnách gestapa byl zpravidla mnohem méně brutální. Pokud se zrovna nejednalo o odhalení nějaké protistátní organizace, trávil se čas na služebnách klasickou policejní rutinou. Prováděly se klasické výslechy, konfrontace, odhalování rozporů ve výpovědích a pak opět nové výslechy, které bylo třeba všechny pečlivě zapsat a opět podrobovat důkladné analýze. Při výslechu byly zpravidla užívány metody psychologického nátlaku. V praxi to vypadalo tak, že výslech vedl jeden či dva vyšetřovatelé gestapa. Výslech byl cíleně prováděn tak, aby se vyslýchaný cítil co možná nejvíc stísněně. Vyslýchaný byl posazen na židli tak, aby byl pomyslně v centru arény. Vyšetřovatelé potom byli vedle či za ním tak, aby navodili pocity strachu, tísně a stresu. Podle reakce vyslýchaného pak modulovali tempo výslechu, důraz hlasu a podobně. Prováděly se také výjezdy do terénu, kontaktování spolupracujících osob, sledování či následné zatýkání a razie. Toto všechno byly klasické vyšetřovací metody prováděné gestapem.

Jedním ze zajímavých způsobů, dosti troufalých a jistě i velmi náročných, jak získat informace, byla přímá infiltrace předpokládaného cíle. Tuto činnost prováděla většina

¹³⁷ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d., s. 270.

¹³⁸ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 325-4-3, 309, 1938-1945. s. 68.

¹³⁹ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d., s. 270.

oddělení gestapa. Jedním z názorných příkladů je případ Waltera Krögera, příslušníka pardubického gestapa, který na jaře roku 1940 prostřednictvím svého agenta Jaroslava Hanky z Prahy vyprovokoval tzv. trestnou činnost u bývalého studenta Josefa Kužely v Litomyšli.¹⁴⁰ Hanka za tímto účelem odjel do Litomyšle, aby zde navázal kontakt s Kuželou, kterého poté vyzval k založení ilegální organizace, mající za úkol pracovat proti Němcům. Předal mu pro tuto činnost instrukce a Kužela založil ilegální skupinu, do které postupně získal Eduarda Krále, jeho manželku Annu Královou, Josefa Syrovátku a další osoby z Litomyšle. Hanka poté pravidelně dojížděl z Prahy do Litomyšle, kde vydával instrukce a koordinoval činnost celé skupiny. Měli za úkol sbírat a rozšiřovat zprávy proti Německé říši, obstarávat si zbraně a střelivo, dohlížet na podniky důležité pro obranu a připravovat se k eventuálnímu boji proti Němcům. Informace, které skupina dokázala shromáždit, měli za úkol odesílat do Prahy na adresu, kterou jim Hanka zadal. Hanka se vydával za příslušníka III. Odbojové organizace v Praze a sliboval, že mezi skupinou z Litomyšle a Prahou zprostředkuje spojení, ke kterému pochopitelně nikdy nedošlo. Gestapo z Hradce Králové provedlo na podzim roku 1941 zatčení Eduarda Krále a 3. ledna 1942 také zatčení Anny Králové s odůvodněním, že ve svém bytě poskytovala útočiště majoru čs. armády Josefu Matohlínovi, významnému členu ilegální Obrany národa.¹⁴¹ V únoru 1942 byl Král eskortován z Hradce Králové na Gestapo v Pardubicích, kde byl vyšetřován Walterem Krögerem. Ano, právě tím gestapákem, který zinscenoval jeho trestnou činnost. Společně s Králem byl zatčen a předán do Pardubic i již dříve zmíněný Josef Syrovátka. Oba byli po příjezdu do Pardubic dáni do společné cely s Jaroslavem Hankou, který zde předstíral, že byl také zatčen pražským gestapem. Hanka měl na cele všechny možné výhody, které jiní vězni neměli. Na cele pak psychicky působil na Krále a Syrovátka, aby se doznali a vyhnuli se tak mučení a výslechům. V tomto ohledu působil zejména na Krále a vyzvídal, kde jsou ukryty písemné materiály o činnosti skupiny v Litomyšli, kde se skrývá Josef Kužela, který se vyhýbal zatčení atd. Protože v této době Hankovi Král ještě důvěřoval, mnohé informace mu sdělil a Hanka je pak obratem referoval Krögerovi. Tímto způsobem byly v Litomyšli nalezeny dokumenty, týkající se činnosti odboje. To pak mělo velmi tragické následky pro celý místní odboj, protože na základě těchto materiálů pak bylo zavražděno 15, převážně mladých lidí, kteří na žádost Kužely podepsali, že jsou ochotni pracovat proti Říši. Hanka pak osobně v Litomyšli zjišťoval místo pobytu uprchlého Kužely. Počátkem května 1942 navštívil Kuželovy rodiče a předstíral, že musí

¹⁴⁰ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 325-4-3, 309, 1938-1945. s. 80.

¹⁴¹ K jeho činnosti viz. RICHTER Tomáš, Odbojová organizace Obrana národa ve východních Čechách, Východočeský sborník historický 19, 2011

s Kuželou neprodleně mluvit ohledně dokumentů a peněz, které mu měl údajně přivést, aby mohl prchnout do zahraničí. Kuželova matka důvěřivě dovedla Hanku do vesnice Horní Sloupnice, kde se měl její syn ukrývat. Krátce na to do vesnice dorazilo gestapo. Na místě fyzicky napadli celou rodinu Kuželových a následně ji odvezli do vazby v Pardubicích. Kuželu však na místě nedopadli. Po několika dnech těžkého fyzického mučení jeden ze zadržených podlehl nátlaku a skutečné místo Kuželova úkrytu vyhradil. Krátce na to gestapo Kuželu dopadlo. Zadržení ze statku byli 3. 6. 1942 popraveni na Zámečku v Pardubicích. Na gestapu v Pardubicích pak Kuželu vyslychal opět Walter Kröger. Připravený případ předal soudu a Král i Kužela byli 18. 9. 1943 odsouzeni k trestu smrti.

Toto je jeden z případů, kdy byli příslušníci odboje dokonale zmateni nasazením dvojitého agenta, který pak de facto sám osobně nese největší podíl viny na osudech svých obětí.

3.7. Úřednická náplň práce v gestapu

Většina úředníků gestapa pracovala u psacího stolu a jen menšina v terénu. Vytvářeli a aktualizovali kartotéční záznamy, zpracovávali stohy předpisů a nařízení. Zakládali do spisů nejrůznější dokumenty a písemnosti.¹⁴² Dojednávali spolupráci s ostatními policejními orgány, se stranickými orgány či v případě potřeby s wehrmachtem. Sběr, třídění a sestavování informací tak, aby nakonec vedly ke kýženým cílům, to bylo běžnou náplní života na služebně gestapa.

Ihned po svém příchodu do Pardubic 15. března 1939 gestapo zahájilo svou činnost. Byla vydána řada nařízení a vyhlášek. Například okresní úřad musel 17. dubna vydat vyhlášku, podle které byly všechny zbrojní pasy prohlášeny za neplatné. Dne 7. dubna, když se napjatá situace kolem příchodu okupačních vojsk uklidnila, vydal oberlandrát vyhlášku upravující zákaz vycházení, které bylo nově stanoveno na půlnoc.¹⁴³ Takovýchto úředních nařízení různého charakteru vycházela spousta. Proto byl na gestapu potřeba rozsáhlý úřednický aparát.

¹⁴² DAMS, Carsten et. al. (ed.). Gestapo, moc a teror ve třetí říši. Mnichov 2008. ISBN 978-80-7432-018-7. s. 68.

¹⁴³ NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozenéckém boji českého lidu 1939-1942, diplomová práce, Filozofická Fakulta UK, Praha 1987, s. 18.

Samotné umístění úřadovny gestapa nebylo náhodné. Nejvhodnější budovou, do které by se vešlo velké množství kanceláří, se ukázala být budova bývalého poštovního ředitelství. Díky své rozloze tato budova byla schopna pojmout rozsáhlý byrokratický aparát. To gestapu vyhovovalo. Jako budova oberlandrátu, tedy jakéhosi krajského úřadu, soustřeďovala na jednom místě všechny úřední instituce, potřebné k řízení politického okresu Pardubicko. Gestapo tak díky vzájemné blízkosti s úředníky z oberlandrátu, SA či z NSDAP mohlo okamžitě koordinovat svoji činnost a nezdržovat se zdlouhavými byrokratickými průtahy.

3.8. Vedení záznamů

Jedním z nejdůležitějších pilířů, o které se opíralo gestapo, bylo vedení podrobné kartotéky o všem a o všech. Jádrem tohoto systému představovala osobní kartotéka. Na odpovídající předtištěné formuláře byly kromě personálií dotyčné osoby zanášeny také politické názory a odkazy na dřívější policejní spisy. Podle Himmlerova nařízení z roku 1934 se sem zařazovaly důvěrné nebo úředně pořízené snímky, trestní oznámení, přijaté protokoly, nařízení o uvalení ochranné vazby nebo propuštění, fotokopie výslechových protokolů a další jiné údaje všeho druhu, pokud byly nezbytné pro posouzení profilu dotyčné osoby či o jeho kontaktech na jiné podezřelé. Hlavní kartotéka tajné státní policie obsahovala k počátku roku 1939 kolem dvou milionů osobních karet a přes 600 000 osobních spisů.

Osobní kartotéku dále doplňovala kartotéka osob, na které byla uvalena ochranná vazba.¹⁴⁴ Obsahovala jejich nejdůležitější osobní data a ukázky písma pro srovnání. K tomu se přidávaly takzvané kartotéky A, obsahující seznamy nepřátel, které bylo třeba vzít do ochranné vazby v případě vypuknutí války. Kromě toho vznikaly další specializované kartotéky, jako například seznamy úředníků, Židů a firem, v nichž byly zaznamenány osoby propuštěné z politických nebo rasových důvodů z podniků zbrojního průmyslu. Spektrum kartoték se mohlo různit podle potřeb a zaměření konkrétních služeben gestapa.

Důležitou kartotékou byla kartotéka závodů. Byly v ní uvedeny všechny podniky s uvedenými majiteli a řediteli, jakož i výrobní program a počty zaměstnanců. V Pardubicích se pro gestapo se ukázala jako velmi potřebná zejména během stávkových v pardubické Telegrafii

¹⁴⁴ DAMS, Carsten et. al. (ed.). Gestapo, moc a teror ve třetí říši. Mnichov 2008. ISBN 978-80-7432-018-7. s. 68.

v roce 1941. Díky této kartotéce se okamžitě během stávky rozjely zatýkácké akce a stávka byla úspěšně potlačena. Pokud v továrnách působil německý vedoucí nebo později pověřenec obrany (Abwehrauftrage), byl v kartotéce uveden i on. Obecně lze říci, že se v kartotékách závodů podchycovaly zejména politické události, sabotáže či krádeže materiálu.¹⁴⁵

Další důležitou byla kartotéka konfidentů. Této problematice se plně věnuji v další kapitole, proto bude tato kartotéka nastíněna jen stručně. Tato kartotéka byla vedena v přísné tajnosti a přístup k ní byl omezen. Záznamy o konfidentech si vedlo oddělení III. Záznamy zde byly zpravidla velmi obsáhlé. Šlo o ucelené záznamy o každém konfidentovi a o jeho rodině.

Krom již zmíněných existovaly ještě kartotéky vězňů, ve které byli evidováni všichni vězni nacházející se jak ve vyšetřovací vazbě, tak ve výkonu trestu ve věznicích a koncentračních táborech.¹⁴⁶

Zajímavou kartotékou byla kartotéka letáků. V momentě, kdy gestapo objevilo nějaký nový leták, musel být pořízen opis s překladem do němčiny a vše bylo trojmo zasláno řídicí úřadovně do Prahy. Gestapu musely předávat nalezené letáky i policejní orgány. Letáky se archivovaly, evidovaly a v některých případech byly i rozesílány pro potřeby ostatních služeben. Údaje o výskytu letáků se druhotně archivovaly i do kartotéky místní s poznámkou, zda byl jejich původce odhalen.

Poslední zmíněnou kartotékou bude kartotéka pátrací. Ta vznikla mezi prvními, protože se gestapo setkávalo při zatýkání se skutečností, že oběť před jejich příchodem uprchla. V tom případě se zakládaly karty, které shromažďovaly centrály v Praze a v Brně, s popisem a s fotkou hledaného. Ty se pak rozesílaly služebnám gestapa v oberlandrátech.¹⁴⁷

K byrokratické činnosti úředníků gestapa dále patřilo i zpracování situačních zpráv a denních hlášení. Úředníci v nich na základě probíhajícího vyšetřování pravidelně referovali o všeobecných policejních záležitostech, jednotlivých událostech, ekonomické a sociální situaci obyvatelstva v daném regionu a v závislosti na tom i o náladě mezi místním obyvatelstvem. K tomu se řadila denní hlášení případů zvláštních policejních deliktů. Situační zprávy tedy, jak vidno, měly poskytovat reálný obraz nadřazeným o celkovém dění v daném regionu.

Zvláštní kapitolou byrokratické činnosti bylo psaní trestních oznámení. To se vyhotovovalo po ukončení výslechu. Zpracované trestní oznámení předávaly úřadovny vyšetřujícím soudcům. Ti měli za úkol vyšetřit celou věc. Pokud nebyla vina prokázána, mohl

¹⁴⁵ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d. s. 82.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 83.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 85.

se obviněný vrátit zpět na gestapo k dovyšetření. V opačném případě byla na obviněného uvalena vazba .

3.9. Konfidenti, rozvědná a udavačská činnost

K úspěšnému chodu gestapa v neposlední řadě ještě napomáhal jeden velmi významný prvek, a tím bylo udavačství. V celé třetí říši obecně masově bujelo udavačství a samotné Gestapo by se bez značné armády udavačů pravděpodobně vůbec neobešlo. Takováto oznámení byla zpravidla činěna dobrovolně. Byli to kolegové ze zaměstnání, sousedé, příbuzní a známí, kdo se s velkou pílí hlásili, aby tak - většinou anonymně - očernili osoby, které jim nebyly příliš po chuti. Udavači a udávání pocházeli ze všech společenských vrstev obyvatelstva, ale s jednou jedinou výjimkou - Židy bylo možno nalézt v drtivé většině jen na straně udávaných. Avšak i zde se našly výjimky, jako byl například pražský Žid Frankenbusche, který byl konfidentem a udavačem, ale přes to byl po čase Němci zatčen a ve věznici spoluvězni ubit. Díky tomu, že si Němci vedli podrobné soupisy svých konfidentů, dnes můžeme naprosto jistě říci, že šlo doslova o kohokoli. Takovým udavačem mohl být řezník, lékař, policista, úředník a další a další. Zkrátka lidé, kteří denně chodili vedle svých spoluobčanů po ulicích a hleděli jim do očí. Většina lidí udávala ty ostatní víceméně z nízkých a sobeckých důvodů či z osobní zášti, ale našli se i tací, kteří se zcela ztotožnili s nacistickou ideologií a brali udávání jako povinnost. Typické ale při tom bylo, že takovýto udavač setrval po celou tu dobu v anonymitě a jen škodolibě sledoval osud své oběti. Přitom všem se rozdíl mezi osobním či politickým udáním nedal jednoznačně ani stanovit, protože osobní udání mohlo velmi snadno vyznít jako politicky motivované.

Samotné udávání pak probíhalo zhruba následovně. Předem musela být udavačem určena osoba, která měla podle nacistických zákonů jednat proti státu. Ačkoli v konečném důsledku ani nemusela, protože jak se někomu někdo znelíbil, důvod pro udání se vždy našel. Tedy, při takovém jednání dotyčnou osobu někdo musel pozorovat či se o tom alespoň doslechnout a následně udat. Udavačskou informaci jako první přijímaly místní služebny gestapa, stranické sekretariáty NSDAP, četnické stanice či Sicherheitsdienst – německá bezpečnostní služba. To se mohlo provést pomocí dopisu či osobní výpovědi. Takováto

informace byla prověřena z hlediska její věrohodnosti. Teprve potom se ujaly iniciativy vlastní represivní složky. K takovýmto udání docházelo velmi pravidelně na celém území Říše.

Osob, které se z různých důvodů, rozhodly udávat (a přitom nutno podotknout, že nešlo o jev výlučný pro české země, nýbrž pro celou okupovanou Evropu), nebylo málo. Konfidenti, tak zvaní V- mani,¹⁴⁸ a informátoři, tak zvaní *Gewahrespersonen*, české národnosti byli zaregistrováni pod číslem a hlášením vždy v centrále v Praze. Jejich čísla znal však pouze referent, pro kterého dotyční pracovali, dále pak vedoucí služebny a vedoucí referátu IV. Poté, co informátor podal svoji informaci, byl odměněn buď peněžitou odměnou nebo různými existenčními výhodami. Mnohdy též byli opatřováni i krycími jmény, pod kterými měli podávat svá hlášení. Běžnou praxí gestapa bylo vybrat si donašeče, například i z řad vyšetřovaných osob, které byly donuceny pod nátlakem pracovat pro gestapo. Takoví lidé pak byli povinni poskytovat v pravidelných intervalech, například jednou týdně, svá hlášení a to buď písemně, nebo osobně na stanici. Za nedodržení těchto nařízení byl konfident potrestán obvykle velmi nevybíravě fyzickým trestem nebo mu bylo dále vyhrožováno. To, že byl takto získaný konfident povinen nahlašovat získané informace, ale nemusel být konec jeho práce pro gestapo. Docházelo i k situacím, a ne zřídka, kdy byl konfident úkolován a například záměrně vysílán, aby kontaktoval jisté osoby, přiměl je k hovoru nebo hledanou osobu i sám zajistil.

K získávání informací lze zcela jasně osvědčenými metodami použít nátlaku, avšak k jisté objektivnosti nelze opomenout dodat, že i členové gestapa byli jen lidé. Za dobu svého působení v Pardubicích a okolí poznali členové gestapa společensky, služebně, obchodně anebo jakoukoli jinou formou nejrůznější osoby nejrůznějších profesí a osobních kvalit. Tak nepochybně docházelo i k navazování společenských, ale časem i přátelských styků. Začalo se mluvit o nejrůznějších tématech a mnohdy přišla řeč v debatě i na věci přísně důvěrné či tajné. Šlo o záležitosti, jako byly například nastávající akce gestapa, plánované zátahy a postihy nejrůznějších osob. Paradoxně pak docházelo i k situacím, že gestapo samo podřývalo svoji činnost selháním lidského faktoru. Samozřejmě celý proces mohl fungovat i opačně vůči soukromým osobám. Podstatné ovšem je, že docházelo i k situacím, kdy mnohé akce gestapa byly předčasně prozrazeny a neměly úspěch. Přes to všechno by nebylo dobré vytvořit zde dojem, že z české strany byl styk s gestapem motivován nějakou osobní

¹⁴⁸ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-12-4, 309, 1938-1945. s. 182

náklonností. Ne, v těchto případech, kdy unikaly informace, lze z převážné většiny tvrdit, že styk byl motivován spíše osobní ješitností, chlubitostí či vypočítavostí.

Běžnou praxí bylo získávání nových konfidentů z řad zatčených odbojářů.¹⁴⁹ S pomocí mučení, zastrašování či vyhrožování smrtí blízkých osob zadrženého se gestapu nejednou podařilo získat na svou stranu důležitý zdroj informací. Docházelo i k situacím, že nově získaný konfident byl již delší dobu vězněn. V takovém případě posílalo gestapo žádost o propuštění k RSHA a poté ho vyslali získávat informace.¹⁵⁰ Aby bylo propuštění z vazby co nejméně nápadné a konfident nevzbudil nežádoucí podezření u odboje, bylo propouštěno více osob zároveň. Objevily se i případy, kdy byly organizovány útoky konfidentů tak, aby se dotyční co nejlépe infiltrovali do odboje. Poté měl konfident přesně nařízeno, jak má dále postupovat, tedy primárně získávat, shromažďovat a následně hlásit veškeré informace, které se mu podaří získat. Pro gestapo nebylo žádoucí, aby sám vyvolával u odboje jakoukoli iniciativu, či se dokonce podílel na odbojové činnosti bez nařízení gestapa.

Ať už byl konfident získán jakoukoli cestou, důležité bylo, že existoval. Jak už bylo dříve uvedeno, informace o konfidentech se zanášely do speciální kartotéky konfidentů. Ta obsahovala kompletní evidenci všech druhů konfidentů. Jejich evidence se vedla trojmo a to podle abecedy, místa působiště a podle podniku, ve kterém konfident pracoval. V kartotékách se konfidenti dále členili na tři části:

1. Důvěrníci – V-personen (Vertrauenspersonen). Šlo o konfidenty, kteří se ve službě pro gestapo osvědčili a podávali pravidelná hlášení.

2. Spolehlivé osoby – G-personen (Gewährspersonen) Šlo opět o lidi, kteří vědomně spolupracovali s gestapem, ale byli využíváni jen pro zvláštní účely.

3. Informátoři – A-personen (Auskunftspersonen) Šlo o lidi, kteří byli příležitostnými informátory. Mohli to být i lidé, kteří pracovali pro odboj, ale nechtěně prozrazovali informace uvědomělým konfidentům gestapa.

Jak jsem přesvědčen z dosavadního zkoumání průběhu 2. světové války a z dění válce předcházejícím, tkvěla úspěšnost německé vojenské mašinérie v několika základních schopnostech, nikterak lichotivých, ale, jak myslím, Němcům vlastních. Podíváme-li se na

¹⁴⁹ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d., s. 124.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 125.

okolnosti vzniku gestapa, pak musíme nevyhnutelně dojít k závěru, že pojátkem tohoto procesu jsou neustávající vnitřní spleť jednání, intriky a hra na to, kdo má o kom více informací. Zkrátka informace jsou moc. Dalším, ačkoli nepřilíš srovnatelným pojátkem, byla rychlost, se kterou Němci ovládali podstatnou část na válku nepřipravené Evropy. A konečným slovem, které by mělo být onou pověstnou třešničkou na dortu, byla krutost. Nezměrná krutost ke všemu, co se přičí nacistické představě o světovládě. Abych parafrázoval Reinharda Heydricha v duchu nacistického smýšlení „následující generace nám budou vděčné, že jsme to svinstvo vzali na sebe“.

Tedy klíč k úspěchu a strachu z gestapa tkvěl v rychlosti, informovanosti a krutosti při výsleších. Díky kombinaci všech těchto faktorů se podařilo gestapu na českém území nastolit hrůzovládu, která zapříčiňovala, že se lidé navzájem ze strachu udávali, báli se otevřeně mluvit na ulici a nebyli si jisti druhým dnem.

Celá problematika udavačů a nejrůznějších konfidentů je celkově velice ošemetnou záležitostí. Největším problémem zůstává, jak jasně určit vinu člověka. V situaci ohrožení života, ohrožení rodiny či pod hrozbou téměř nekončícího mučení je pak přijatelné zradit? Životní situace, do kterých se dostávali lidé nejen v Pardubicích, ale na území celého protektorátu a vůbec v celé Evropě, byly nevídané a neopakovatelné. Strach, zášť, chamtivost a nenávisť se v extrémních podmínkách daleko snadněji dostávají na povrch naší osobnosti. Máme-li tu nejrůznější motivy, ať už šlo o vědomou spolupráci vycházející z dlouho trvajících sympatií k Německu, či o udání s cílem pouze druhého poškodit, nebo o selhání jednotlivce pod obrovským nátlakem, pak mi z toho vychází jediný závěr. Nelze paušalizovat, nelze říci ano, čeští lidé se navzájem udávali. Extrémní doba produkuje extrémní situace a člověk zůstane vždy zranitelným, ať už žije v Čechách či na druhé straně Země.

3.10. Zatýkání

Především je dobré na úvod upozornit na přesnost gestapa a dokonale vypracovanou metodiku užívanou při zatýkání. Na nevídanou informovanost o každém a o všem co s ním má co dočinění. Úředníci dlouhodobě zpracovávali a uchovávali ohromné množství údajů o nebezpečných osobách a při svých výsleších pak zapisovali téměř vše.

Postup takovéto práce byl následující. Zatčený byl přiveden k fotografování, kde byl zanesen jejich signalement. Z fotografické komory došly fotografie buď na strážnici, nebo k tomu účelu vytvořené kanceláři. Zde byl se zatčenými vytvořen personální arch, což byl dotazník k výsledku zatčení. Vyšetřovatelé, kteří neovládali český jazyk, museli mít k dispozici tlumočnicku. Poté byly vyplněny formuláře, kde se zapisovaly záznamy o všem možném, co se vyšetřované osoby týkalo. Pomineme-li základní věci jako bydliště, jméno, datum narození atd., zapisovalo se i číslo cestovního pasu, honebního lístku (pokud ho dotyčný vlastnil), členství v organizacích. V případě, že dotyčný byl členem například sociální demokracie či Sokola, už byl veden jako osoba potenciálně podezřelá z protistátní činnosti. Jsou dokonce známy případy, kdy vyslychaná osoba byla uvězněna, když při velmi drsném vyslychání mimo hlavní téma vypověděla, že ji na vysoké škole vyučoval profesor židovského původu.

Dále se shromažďovaly informace například o dosavadní vojenské službě. Bylo nutno pečlivě zaznamenat kde, u jaké jednotky a po jakou dobu dotyčný sloužil či byl-li nějakým způsobem zraněn. V souvislosti s tím bylo nutno zjistit, zda dotyčný nevlastní nějaké vyznamenání. A pokud ano, tak jaké?

Úředníci dále zjišťovali vše o rodině dotyčného. Samozřejmostí byly údaje o počtu dětí a o jejich pohlaví. Velmi žádoucí pak byly informace o případné manželce či manželovi dotyčného. A nevynechali se ani jeho rodiče. To vše probíhalo s tím, že pokud bylo, byť i mizivé podezření, že by kdokoli z výše jmenovaných mohl mít spolupodíl na podezřelém jednání vyšetřovaného, pak se mu okamžitě zakládala jeho vlastní spis a daná osoba pak byla v nejbližší době podrobena adekvátnímu výsledku.

K vyslychané osobě se dále napsal stručný životopis, jeho politický vývoj a přešlo se k podrobnému popisu jeho protistátních aktivit. Tento popis jeho protistátní (rozumějme protirežimní) činnosti byl zpravidla velmi podrobný a nebyly z něho vynechány byť i marginální informace. Vše bylo postaveno tak, aby gestapo získalo maximální množství informací, na základě kterých se dávaly dohromady širší domněnky o ilegální činnosti. Tyto teoretické scénáře, podložené faktickými informacemi z výsledků, pak v konečném důsledku posloužily k dopadení maximálního počtu protirežimně zaměřených osob.

Pokud byl vyslychaný přinucen - zpravidla dosti drastickými metodami - k doznání svých případných spolupachatelů, pak na ně byl vystaven příkaz k zatčení. Takový příkaz k zatčení obsahoval samozřejmě jméno dotyčného, jeho místo narození a místo jeho současného pobytu. Dále pak objasnění, jakého se daná osoba dopustila provinění a přesné

odůvodnění ocitované z příslušného zákona. Dodáno bylo ale i to, zda je daná osoba podezřelá z případného útěku před zatčením a zda je jí nutné co nejdříve dopadnout.

V souvislosti s tím, že pardubická služebna spadala pod přímé velení pražské centrály, se dochovaly záznamy o nedostatečně rychlém zpracování údajů o jednotlivých případech. Například pražský referát II D upomínal služebnu o potřebné formuláře k hlášení o těch či oněch osobách, které již byly ve vazbě a o nichž stále neměli formuláře. Argumentovali tím, že osoby jsou již šest týdnů ve vazbě, aniž by byl vydán zatýkáací rozkaz. Praha byla v tomto směru velmi přísná.

S takovýmto povolením k zatčení zbývalo příslušníkům gestapa si jen zjistit, kde se dotyčný nachází a zajistit ho. Zatčení podezřelých prováděli zpravidla dva příslušníci gestapa nebo i více podle množství zatýkaných osob. Každá služebna gestapa měla zformováno tzv. zatýkáací komando (Fahndungskommando).¹⁵¹ Přepad obětí se prováděl zpravidla brzy ráno, nejčastěji mezi třetí a čtvrtou hodinou. V případech, kdy bylo potřeba dotyčnou osobu neprodleně zadržet, se takové zatčení provádělo samozřejmě co nejdříve bez ohledu na hodinu. Bývalo pravidlem, že současně se zatčením se prováděla i domovní prohlídka.¹⁵² Gestapo pátralo doslova všude po celém bytě. Vyházely se věci ze skříní, zpřeházely se nábytek, vysypaly zásuvky stolů atd. Pátralo se po čemkoli, co by mohlo zadrženého usvědčit z napomáhání v protiněmecké činnosti. Zpravidla šlo o zakázané předměty typu zbraní, střeliva,¹⁵³ zakázaných tiskovin, součástek do rádií mnohého dalšího. Zatčenému se následně ihned nasadila pevná železná a byl odveden do auta, kde byl posazen na zadní sedadlo vedle jednoho z příslušníků gestapa. Nebylo výjimkou, že ihned během zatýkání a i během cesty autem byl zatčený několikrát surově napaden a to bez přímého důvodu. Celá zatýkáací akce měla velmi rychlý průběh. Pouze v ojedinělých případech, kdy se zatýkaný rozhodl utéct, mohlo dojít k pronásledování či k přestřelce. Přeživší zatčení po konci války vypovídali, že během zatýkání bylo surové jednání příslušníků gestapa takového rázu, že začali velmi silně krváčet z úst, z hlavy či jinak, anebo již přímo upadli do bezvědomí. Zkrátka dotyčnému bylo ihned po zatčení dááno jasně najevo, jak malý je proti německé moci a jak bezvýznamný je jeho život v rukou gestapa.

¹⁵¹ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d., s. 126.

¹⁵² Tamtéž, s. 126.

¹⁵³ Za tyto věci mohl být zatčený rovnou popraven.

3.11. Mučení

Po příjezdu do budovy gestapa už byli zatčení zcela vydáni na milost a nemilost svým vyšetřujícím. Psychicky i fyzicky nalomená osoba, která přijela do chladně vyhlížející služebny gestapa, musela prožívat neskutečný pocit úzkosti a strachu ze svého dalšího osudu. Se zatčenými lidmi bylo takřka ihned po jejich příchodu na oddělení zacházeno velmi surově. Příslušníci referátu II – A vždy zdůrazňovali, že si budou výslechy provádět sami. Oni sami, že jsou do věcí nejlépe zasvěceni a ostatní úředníci jim mohou jen špatným kladením otázek a vlastní neznalostí škodit. Zatčení byli ihned podrobeni výslechu, který se neobešel bez nespočetných ran pěstí. Zvláštní krutostí se v tomto vyznačoval bývalý profesionální boxer Walter Kröger, který svým obětem zasazoval tak silné rány, že jim způsoboval vážná a dokonce i smrtelná zranění. Zranění pěstmi nebyla ale zdaleka jediná. Mučení lidé dostávali mnoho ran býkovcem (obuškem) a poté, co se sesunuli na zem, byli surově zkopáni. Jako názorný doklad nelidského mučení prováděného gestapem uvádím svědectví Josefa Havla, který byl vězněm pardubického gestapa od června do října 1942 a uvádí toto:

„ ... Pozoroval mne okénkem ve dveřích gestapák Piller, který mne potom odvedl do kanceláře, kde jsem musel odcvičit dřepy až do omdlení a potom mne povalil přes postel a bil mne býkovcem přes zadnici. Když mne potom zbitého odváděl do cely, kopal mne, abych rychleji šel. ... ”.

Jak je vidno z citovaného úryvku ze svědectví, brutalita jistých gestapáků byla nezměrná, avšak ani tímto se nekončí utrpení osob vězněných v pardubickém gestapu. Cituji z výpovědi dalšího vězněného Václava Hegera:

„ ... Při jednom takovém výslechu, jsem byl mučen mimo ran býkovcem a ranami do obličeje následovně:

Nařídili mně, abych se svlékl z kalhot, spodků a bot do naha. Jeden z gestapáků mně řetězem svázel ruce dopředu před kolena. Pod kolena mi prostrčil násadu smetáku a takto spoutaného v kozelec mne položili jednou stranou na stůl a druhou na opěradlo přistavené židle. Takhle jsem se octnul v kolébové poloze. Při rozhoupání mne jeden z gestapáků tloukl býkovcem přes zadnici, již od dřívějších ran velmi těžce zraněnou a druhý gestapák mě slabou rákoskou vždy sekl do chodidel a také do žeber, v úmyslu mne zasáhnouti do ledvin. Jeden gestapák mě přitom kopal nohou.

Výsledkem celkového tohoto mučení bylo, že jsem utrpěl na zadní části těla úplné rozsekání masa sedací části, které bylo úplně zmrtvělé, zčernalé, hnisalo a odpadávalo od těla. Asi za jeden měsíc přivolali ke mně nějakého muže – snad lékaře – který na mně prováděl operaci tím způsobem, že zahnisané a odpadávající části masa mně ze zadní části těla odstříhal. Byly to kusy a to na každé polovici sedací části v průměru asi 20 cm. Jinak jsem lékařsky ošetřen nebyl vůbec a rány gestapem způsobené jsem si léčil sám za pomoci ruských zajatců tím způsobem, že jsem si přikládal ve vodě namočené studené prostěradlo na zanícené rány. K tomu ještě podotýkám, že následkem utrpěných ran na ledviny jsem velmi často močil krev. ... “

Této praxi se u gestapa říkalo tzv. zostřený výslech. Po skončení každého takového výslechu bylo gestapo nuceno v každém trestním spisu uvést, zda bylo takového zostřeného výslechu použito.

3.12. Pronásledování

Na těchto příkladech lze snadno demonstrovat brutalitu zacházení gestapa se zatčeným, ale proti komu všemu byly tyto praktiky vlastně provozovány? Kdo byl na seznamu nežádoucích lidí v nacistickém státě? Vynecháme-li přímo samotný odboj a osoby s ním související, pak se dá paušalizovat označení “nežádoucí” na kohokoli, kdo nějakým podstatným způsobem vybočoval z řady. Na takovémto seznamu byli příslušníci politických, náboženských či jiných příslušností, kteří nezapadali do nacistické představy o společnosti. Gestapo v tomto směru začínalo s pronásledováním už ve svých raných fázích mezi lety 1937 – 1939 a plné intenzity nabralo od počátku války.

Pokud jde o politickou stránku pronásledování, dá se říci, že nejvíce pronásledovaných tvořili příslušníci komunistického a sociálně demokratického hnutí. Zničení levice, především komunistů, bylo jedním z hlavních cílů nacistického režimu, protože z logiky věci právě oni tvořili jasnou opozici proti jejich politickému programu a tudíž i největší nebezpečí.

Další skupinu pronásledovaných tvořily náboženské skupiny, zejména pak Svědci Jehovovi, ale hlavně Židé. Náboženství jako celek v té době bylo v rozporu s oficiálním světonázorem národních socialistů. Zvláštní kapitolu pak tvoří Židé, kteří byli pronásledováni už po celá staletí a tvořili hlavní pilíř nenávisti německé společnosti vůči cizorodým židlům.

Samostatnou skupinou pak v neposlední řadě byli i homosexuálové. Právě v homosexualitě spatřovali nacisté onen prohřešek proti přirozenému pořádku věcí. Osoby takto označené bylo třeba tvrdě perzekuovat a odesílat do koncentračních táborů k převýchově, ale jak dnes víme, spíše na smrt.

3.13. Věznění

Nedá se zde ani vcelku popsat, jak nezměrné utrpení si ve svých celách a při výsleších zakoušeli všichni oni čeští hrdinové, kteří byli takto nelidsky mučeni. Při tom si nelze myslet, že jejich věznění probíhalo v poměrně kvalitních celách dnešního typu. V Pardubicích byla věznice umístěna v dřívější zemské donucovací pracovně a jejím šéfem byl Hans Körber. Jako dozorcí zde vykonávali službu Josef Friede, Heinrich Halentschek, Martin Klein, Karl Köck, Rudolf Köck, Ernst Lanseger, Johann Massinger, Walter Piller a Franz Schönebeck.

Podmínky vězňů zde byly otřesné. Věznění velmi často popisují jen hrozný hlad, zimu a špínu všude, kam se jen podívali. Někteří vězni byli odvedeni do sklepa, kde byli uvězněni v tmavé černé komoře, kde bylo velmi chladno, vlhko a nebylo tam ani lůžko ke spánku. A co se týče jídla, tak zpravidla dostávali pouze přes den malé dávky nevýživné a nedobré stravy.

Takto byli někteří věznění i po dlouhou řadu měsíců. Vězni za již popsaných podmínek, ve strachu ze zítřejšího dne, za neustálého mučení a vyslýchání a za přímého kontaktu se smrtí svých spoluvězňů, přečkávali dlouhé hodiny, dny a měsíce ve věznici gestapa v Pardubicích. Nelze se proto divit, že někteří sáhli z neustálého strachu z mučení k oběti nejvyšší, rozhodli se sami skončit se životem a spáchat sebevraždu oběšením. Takto skončil svůj život například jistý pan Sychra z Chocně, vězeň gestapa v roce 1940.

Osob takto vězněných mezi lety 1939 až 1945 nebylo málo. Dokumentují to dochované přehledy o počtech uvězněných osob na území Oberlandratu Pardubice (Oberlandrat Pardubitz):¹⁵⁴

roky	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	celkem
věznění	337	740	901	1075	1085	1048	462	5648

3.14. Popravy za heydrichiády

Osoby, které byly gestapem shledány jako nepohodlné či nebezpečné, byly bez milosti popravovány. Dělo se tak na Zámečku nedaleko Pardubic. Terén popraviště zde byl svažité, otevřený k jihu, na severní a východní straně zakrytý křovím. V severní straně popraviště byl zaražen kůl a popraviště bylo hotovo. Ale již po druhé popravě se ukázalo, že jeden kůl nepostačuje, přibily dva další. Bylo to místo velmi příhodné k vykonávání exekucí. Bylo to místo nedaleko města, zároveň bylo relativně klidné, bylo v blízkosti pardubického gestapa a také v blízkosti krematoria ke spalování popravených.

V případě osob, u kterých bylo rozhodnuto (zatím neoficiálně) o jejich popravě, bylo vyhotoveno úřední rozhodnutí o jejich popravě. Šlo opět o dokument, v němž s nacistickou přesností byl zaznamenán každý detail exekuce. Uváděly se počty osob určených k popravě, počty žen a mužů (k tomu samozřejmě jejich jména, datum narození, zaměstnání atd.), počty členů komanda provádějícího exekuci, počty členů pracovní pomocné služby, velící důstojníci a další údaje. Popisováno bylo, jistým chladně zvrhlým způsobem, i chování každého ze zastřelených. Zda byl klidný, dělal potíže či se jinak bránil, to vše bylo předmětem nacistického zájmu. Uváděly se dokonce i poslední slova popravených. Jedním z nejčastějších zvolání těsně před smrtí bylo „Vy vrazi“ či „Ať žije svobodná Československá republika“. Myslím, že například právě tato zvolání svědčí o ne zcela zlomené vůli českých občanů. Mnoho lidí ve svých posledních chvílích také odmítalo pásku přes oči a hledělo tak zpřímá do očí svým vrhům, tváří v tvář smrti. Mnoho lidí ovšem také, a není se čemu divit, stále

¹⁵⁴ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 64.

opakovalo ze strachu před smrtí, že jsou nevinní a prosili o milost. Jednou z obětí, která byla popravena 1. 7. 1942, byla jistá česká učitelka. Při předvádění z vězení na popraviště pospíchala a pobízela doprovázejícího strážného tak, že oba utíkali. A pak, než zazněly výstřely, jasně zvolala „, Ať žije Beneš“. Tak umírala česká žena.

V dokumentu nacisté nakonec uváděli přesnou délku samotné exekuce a její přesný průběh. Přičemž nejčastěji vodili své oběti ve dvojicích či trojicích k popravčím kůlům, zatímco další odsouzení opodál čekali poslouchající výstřely a křik popravovaných.

Odsouzení na smrt byli na Zámeček přiváženi zakrytými nákladními vozy z věznic gestapa, která byla umístěna v bývalé donucovací pracovně na východním okraji Pardubic, obvykle pozdě odpoledne. Na Zámečku byli vtěsnáni do malých kobek v podzemí vily. Výjimku tvořili obyvatelé Ležáků, kteří byli dopraveni přímo z Ležáků na Zámeček. Před popravou dostávali odsouzení něco řídké černé kávy. Na místo poprav byli odváděni po dvou. Pouze při hromadných popravách, jako bylo v případě Ležáků, šli po trojicích.¹⁵⁵ Další výjimkou pak byla exekuce, kdy se konala velká hromadná poprava 40 osob, kdy oběti chodili po pěti. Exekuce se konala 2. 7. 1942, v období po atentátu na Heydricha. Při poslední cestě odsouzené doprovázel jeden policista a jeden gestapák se zbraněmi připravenými ke střelbě. Na místě jim byl přečten rozsudek smrti s odůvodněním, že "pracovali proti zájmům Říše a podporovali cizí „agenty“". Rozsudky předčítal a všechny popravy řídil, zástupce velitele pardubického gestapa vrchní tajemník Walter Lehne. Poté byly oběti přivázány ke kůlům a oči jim byly zavázány páskou. Teprve pak vystoupily popravčí čety, které se dosud skrývaly za houštím. Čety byly dvě nebo tři, každá po pěti mužích. Šlo o externí popravčí čety z Kolína tzv. Schutzpolizei.¹⁵⁶ Na kuráž byli posilněni zvláštním přídělem kořalky a cigaret, které sem pro tyto účely byly zvlášť zasílány z Prahy, z ústředí gestapa. Jedna četa střílela vždy na jednu oběť. Jak dosvědčili tehdejší zaměstnanci krematoria, měly oběti až pět vstřelů. Uvádí se, že k popravě obyvatel z Ležáků, kterých bylo 34, bylo vystříleno až 400 nábojnic. Poté policisté odtáhli za nohy mrtvá těla za plachtu napnutou mezi dvěma stromy, kde je posypali pískem, aby zastavili krvácení. Přitom mnohdy docházelo i k dalšímu zneuctění obětí, kdy například šofér Mikiske z gestapa, přezdívaný "řezník", vytrhával mrtvolám zlaté zuby, čímž se i osobně chlubil. Takto pokračovalo celé toto hrůzné divadlo, dokud nebyli popraveni všichni odsouzení. Celému průběhu poprav dále přihlíželi členové německé honorace, tedy vyšší němečtí důstojníci, lidé z Oberlandrátu a

¹⁵⁵ HAMŠÍK, Dušan -PRAŽÁK, Jiří. Bomba pro Heydricha. Praha 1963. s. 226.

¹⁵⁶ Viz. příloha, Obr. 10, 11

vyšší úředníci z Pardubic vůbec. Měli pro tento účel vyhrazen násep, který byl umístěn vlevo od popravčí čety.¹⁵⁷

Po ukončení poprav byli popravení odváženi do pardubického krematoria. A právě zaměstnanci krematoria, kteří odváželi mrtvolu ze Zámečku do spaloven, byli nejbližšími svědky ukrutností, které se na popravišti děly. Jedním z oněch svědků byl i jistý Jaroslav Charypara. Cituji z jeho výpovědi, kterou popisuje den 3. 7. 1942:

„ Obraz, který jsem spatřil, zůstane navždy v mé paměti. Obličej k zemi, s roztříštěnými lebkami, krví pískem promísenou, tělo jedno přes druhé, leželo pět obětí krvelačných nacistických katanů. Byli to první popravení a proto se na toto divadlo přišli podívat pohlaví z Oberlandratu v čele s oberlandratem, gestapáci a ostatní smetánka a výkvět pardubických německých kulturtrágrů. Vtipkovali, smáli se, ale jejich smích strnul v pošklebku, snad z obavy, aby mrtví nezdvihli své roztříštěné hlavy s vyhřezlými mozky. ... “

Dále uvádí že:

„ Jako hyeny se vrhli na bezduchá těla a dovlekli je k vozu. Rozhoupáním pak házeli tělo přes tělo na korbu. Celá smečka těch bestí se za mnou rozjela v automobilech do krematoria. Byl jsem se svými silami u konce a sotva jsem mohl otevřít dveře pohřebního vozu. A lidé, kteří byli přinuceni, aby pomohli těmto katanům dopravit mrtvá těla k žárovišti a spálit je, ustoupili hrůzou. Donuceni pohružkami beze slova rozplétali tělo od těla a ukládali je do rakví. Gestapáctí vrahové chtěli naházet všech pět mrtvých najednou do pece, čemuž se ovšem topič krematoria Šafařík vzepřel a spaloval jedno po druhém. Po vsunutí prvního těla do žároviště, svolali nás pět mužů a vynutili na nás přísahu, že o všem zachováme přísné mlčení. Popel zavražděných odváží neznámo kam. “

Takto popisuje okolnosti poprav jeden z očitých svědků nacistických zvěrstev. Na citovaných pasážích si nejlépe můžeme udělat obrázek o tom, jak hluboce se zarylo působení gestapa v myslí místních lidí.

Jak vyplývá z citované pasáže, zaměstnanci krematoria byli zavázáni mlčenlivostí pod pohružkou přísných trestů a při kremaci byli ostře sledovaní gestapáky. Když byla všechna těla spálena, musel být jejich popel vsypán do cestovního kufru, který byl v noci odvážen pod dohledem gestapáka Lehneho k Labi a tam vysypán do řeky. Přes všechnu ostražitost se

¹⁵⁷ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 45.

podářilo zaměstnancům krematoria část popela z těl obyvatel Ležáků a Pardubic zachránit. Celkem bylo na Zámečku 19 popravních dnů (od 3. června do 9. července 1942), většinou se jednalo o středy a čtvrtky, ale i neděle. Začínalo se po 19. hodině a během dvaceti minut byla "akce" skončena. Obvykle nepřekročil počet popravovaných desítku. Pouze 24. června, v den vypálení Ležáků, se začalo s popravami až ve čtvrt na deset večer. Třiatřicet obětí muselo počkat, až se gestapáci vrátí z vyhlazovací práce v Ležákách. Zrovna tak 2. července, kdy byla likvidována čtyřicetičlenná pardubická skupina. Tehdy poprava začínala ve 20 hodin a za 41 minut již bylo po všem.

Naposledy se na Zámečku popravovalo 9. července 1942, kdy bylo popraveno patnáct občanů z Náchodska. Celkem zde bylo popraveno na 194 lidí.¹⁵⁸ Stanné právo bylo zrušeno již 3. července a popravy vykonané 9. července se vztahovaly na osoby odsouzené ještě před 3. červencem 1942.

Celkový počet osob, gestapem v Pardubicích vězněných, byl 5648. Počet popravených z tohoto čísla činí 78 osob.¹⁵⁹ Tento počet však může být poněkud zavádějící. K tomuto číslu je ještě nutno připočíst 33 osob z obce Ležáky. Dále k tomuto číslu nejsou připočítány ani lidé, oběti gestapa, kteří byli zabiti přímo při zatýkání nebo těsně před ním. A nejsou k tomuto číslu ani připočítány stovky židovských obyvatel, kteří byli během války deportováni do koncentračních táborů, kde byli zavražděni.¹⁶⁰

3.15. Konec okupace a opuštění Pardubic gestapem

V roce 1945 se východní fronta nezadržitelně blížila k hranicím protektorátu. Aktivita gestapáků klesala úměrně s tím, čím byla fronta blíž. Pochopitelně je myšlena aktivita vyšetřovací. Již od února se prováděly přípravy na rychlou evakuaci.¹⁶¹ Dá se mluvit o tom, že příslušníci gestapa byli demoralizovaní a pod velkým tlakem. Poslední týdny na služebně již gestapo prakticky ukončovalo svoji činnost a jeho příslušníci prováděli ve městě hlavně

¹⁵⁸ DOSOUDIL, František. Druhý červenec 1942 v Pardubicích a v Táboře – popravy českých bojovníků proti německému nacizmu v druhém stanném právu. In Zprávy klubu přátel Pardubic. 2006, č. 7-8, s. 185-187.

¹⁵⁹ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-8-3, 309, 1938-1945. s. 8-58.

¹⁶⁰ KYNCL, Vojtěch. Ležáky, c. d., s. 65.

¹⁶¹ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d., s. 385.

pořádkovou činnost. Funkční zůstávaly hlavně referáty zabývající se represivní činností. Strach z náhlého zvratu v rozložení síly v oberlandrátu a vůbec v celém protektorátu byl značný, proto v samém závěru války fungovaly v oberlandrátu tzv. jagdkomanda. Šlo o menší ozbrojené oddíly, mnohdy motorizované, které měly za úkol potlačovat jakékoli známky odporu. Tyto zásahové jednotky vedli sami příslušníci gestapa. Počínali si velmi tvrdě a nekompromisně. Celkové počty jejich obětí jsou dosud neznámé. Jako příslušník jagdkomanda nechvalně proslul bývalý příslušník sboru pardubického gestapa, již zmíněný Ludwig Schulz. Jsou dobře zdokumentovány případy vražd a násilí, kterého se jagdkomanda dopouštěla. Za všechny snad případ vraždy dvou ruských zajatců. Tento zločin se měl udát v březnu roku 1945, kdy byli předvedeni dva ruští zajatci, ukrývající se v obci Pustá Rybná. Zajatci byli několik dní tvrdě vyslýcháni a po skončení výsledků v noci odvedeni a bez soudu zastřeleni.¹⁶² Takto také mohlo fungovat právo v posledních měsících války. Pro příklad alibismu, který byl užíván příslušníky gestapa při poválečných soudních jednání, lze uvést, že zmíněný Schulz se hájil tak, že uvedl jako důvod smrti ruských vězňů, jejich zastřelení při útěku. Podle očitých svědků události byli ovšem zajatci pevně spoutáni a střeleni zezadu do týla.¹⁶³ Z toho jasně vyplývá, jak bývalí gestapáci systematicky lhali o událostech a zločinech, kterých se dopouštěli. jagdkomando na Poličsku dále spolupracovalo s oddílem Vlasovců. Společně se pak dopouštěli dalších násilných domovních prohlídek, krádeží, výhružek smrtí a mnohého dalšího.

Čím bližší byl konec války a nadvláda Němců nad českými zeměmi se zdála být více a více neudržitelnou, tím byla situace v Pardubicích napjatější a vyhrocenější. Na atmosféře, která tehdy panovala ve městě, bylo patrné, že nikdo prakticky nevěděl, co má dělat. Nicméně obyvatelstvo cítilo, že pád nenáviděného režimu je blízko. Dne 5. května vypuklo v Pardubicích všeobecné veselí spojené s postupem válečné fronty. Odstraňovaly se německé nápisy, lidé se zdobili trikolórami a na ulicích se vyvěšovaly české vlajky. Členové národního výboru projížděli městem a nabádali k uklidnění lidu v ulicích, aby se zabránilo zbytečným konfrontacím s německými ozbrojenci. Ustavovaly se skupiny k budoucím jednáním s německými zástupci o jejich kapitulaci. Jako členové jednací skupiny byli ustanoveni: dr. Blahout, plk. Vondra, plk. Ing. Klicpera, prap. Krátký a průmyslník Josef Černo hous.

¹⁶² SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz. s. 84.

¹⁶³ Tamtéž, s. 35.

Ráno 6. 5. bylo zahájeno jednání na Ortskomandu. Posádkový velitel pplk. Schenk však nebyl přítomen. Jednání se vedla až do 17. hodiny odpolední, ale v zásadě se nedosáhlo ničeho. Velitele posádky se kontaktovat nepodařilo.¹⁶⁴

V pondělí 7. 5. se ve městě rozšířila zpráva, že se Němci chystají k zatýkání českých důstojníků, proto někteří narychlo uprchli z města. Situace se více a více vyhrocovala. Němci měli strach z vyhrocení situace a ze všeobecného povstání. V platnost proto vstoupily nové vyhlášky. Například byl vydán zákaz mít otevřená okna do ulic a to pod hrozbou okamžité střelby do nich. Přihodily se například incidenty, když německé hlídky rozstřílely výkladní skříně, v níž byl umístěn portrét Masaryka.¹⁶⁵

Němci si chtěli své pozice držet do poslední chvíle a Češi by zase nejraději, aby se okupanti vzdali a oni se už ujali správy města. Ukázalo se, že k tomu ještě nemělo dojít. Gestapo se chtělo udržet do poslední chvíle. Názorně tuto situaci dokladuje případ z 8. května 1945, tedy dne, kdy gestapo opouštělo Pardubice.

Bylo úterý 8. května 1945. Situace ve městě byla neobyčejně napjatá. Probíhala jednání mezi zástupci lidu a velitelem německé posádky na Ortskomandatuře vedle hotelu Grand a bylo žádáno předání okresního úřadu (Oberlandrátu).¹⁶⁶ Na Hůrkách bylo zajato 20 místních občanů ze Sezemic. Byli drženi pod hrozbou zastřelení, dokud místní občané nevydají ukradené německé zbraně. Tou dobou Alois Aschenbrenner s kriminálním asistentem Kuchlerem seděli na strážnici v budově oberlandrátu. K vratům přišli 3 četníci. Jeden z nich byl poručík Trnka. Oba strážníci se šli podívat ke dveřím, Kuchler s puškou a Aschenrenner údajně beze zbraně.¹⁶⁷ Poručík Trnka měl tehdy žádat, aby jeden ze starších členů služebny gestapa přišel k novému okresnímu hejtmanovi. Na to mu mělo být řečeno, že o předání poschodí, kde byl oberlandrát, nikdo nic neví a že se musí vyčkat nových direktiv nadřízených. Tento rozhovor byl pravděpodobně v klidu ukončen a Trnka s ostatními se obrátili k odchodu. V zápětí přiběhl komisař Fritsch v doprovodu Josefa Krebse a začal rvát na Trnku a ostatní a náhle vytáhl zbraň. Chtěl vystřelit, ale zbraň se zasekla. Náhle padly další výstřely od Krebse, Kuchlera, ale i od Fritsche.¹⁶⁸ Češi, jakmile viděli gestapáky, dali se na útěk. Poručík Trnka utíkal jako poslední a byl zasažen, pravděpodobně Kuchlerem, který měl

¹⁶⁴ KLICPERA, Jiří. Květen 1945 na Pardubicku. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 2005, č. 7-8, s. 218.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 219.

¹⁶⁶ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-8-1, 309, 1938-1945. s. 1416.

¹⁶⁷ Vzhledem k tomu, že jde svědeckou výpověď Aloise Aschenbrennera, lze pochybovat o jeho tvrzení, že nebyl ozbrojen a během střetu nevystřelil.

¹⁶⁸ VOSTATEK, Miroslav. Tragická smrt poručíka četnictva Josefa Trnky. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 2006, č. 1-2, s. 45-47.

automatickou zbraň, nebo Krebsem, který měl pušku. Před svou smrtí stačil poručík Trnka vystřelit jednu či dvě rány. Tento příklad jasně dokazuje, jak Němci vnímali své postavení v zemi, že necítili žádnou úctu k obyvatelům a zabili by každého, kdo by vůči nim přišel s nějakým požadavkem nebo je dokonce přímo ohrožoval.

Jak už bylo řečeno, odchod gestapa z Pardubic se uskutečnil 8. května 1945.¹⁶⁹ Po výše popsaném incidentu se odehrálo zhruba následující. Na poslední chvíli se zřejmě dolad'ovaly poslední detaily odsunu. Po výše zmíněné přestřelce přišel na gestapo poručík německého četnictva a žádal Fritsche, aby s ním opustil stanici. Fritsch velmi důrazně protestoval a došlo k hádce, kdy četník dokonce ohrožoval Fritsche zbraní. Poručík četnictva následně odešel dolů po schodech, v tu chvíli za ním vyběhl Ludwig Weiss a četníka pravděpodobně zastřelil.¹⁷⁰ Slyšet byl pouze jediný výstřel a hlasitý výkřik, nejspíš poslední, který v těchto stěnách zazněl.¹⁷¹ Následně se domluvily poslední detaily opuštění stanice. Proběhly poslední telefonáty mezi Fritschem a letištěm, Schmeckalem a kasárnami wehrmachtu na Skřivánku a konečně mezi Fritschem a generálem Seidemmannem. Hodinu po tom přijela před Oberlandrát německá vojenská kolona, která nakládá poslední příslušníky gestapa a zbylý materiál a odváží je na shromaždiště na letišti, odkud konečně opouštějí Pardubice. Celá situace kolem odjezdu byla velmi vyhrocená. Němci byli nervózní a evakuace se neobešla bez incidentů. V ulicích vysely trikolóry, lidé se radovaly a v tom do lidí vypálil salvu ze samopalu jeden z projíždějících německých vojáků. Incident se odehrál před pardubickou synagogou, dnešní křižovatka Palackého a Třídy Míru).¹⁷² Kolona se vydala na cestu směrem k Písku. Je s určitostí potvrzeno, že v této koloně, mimo jiných, jeli: Ludwik Schulz,¹⁷³ Alois Aschenbrenner, Gerhard Schmecktal, Rudolf Keller, Walter Lehne, Josef Kuchler a Franz Banach.¹⁷⁴ Tato kolona pak byla před Pískem zajata americkými jednotkami. Zde museli všichni odevzdat na rozkaz Američanů své zbraně a byli internováni do zajateckých táborů. Tábory před Pískem byly celkem čtyři. Podle výpovědi Aloise Aschenbrennera byly rozmístěny podél cesty z Písku směrem do Strakonice.¹⁷⁵ Sám

¹⁶⁹ Viz. příloha, Obr. 4

¹⁷⁰ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-8-1, 309, 1938-1945. s. 1416.

¹⁷¹ Tento incident se na služebně gestapa pravděpodobně odehrál, ale jeho faktická pravdivost je těžko ověřitelná.

¹⁷² ČÍŽEK, Jan. U pardubické synagogy 8. května 1945 také tekla česká krev. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 2006, č. 7-8, s. 187-190.

¹⁷³ Schulzovi se ovšem před zjetím podařilo uprchnout.

¹⁷⁴ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 42.

¹⁷⁵ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 979/46 Alois Aschenbrenner, s. 36.

Aschenbrenner, který byl v táboře č. 2, potvrzuje, že zde byl například i Lehne či Banach. S postupem sovětských vojsk byly tyto tábory předány pod správu Rudé armády i se všemi zajatci.

S blížící se frontou gestapo likvidovalo veškeré spisy, záznamy, zkrátka vše, co by mohlo padnout nepříteli do rukou a následně příslušníky gestapa usvědčit ze zločinů. Politika spálené země zafungovala. Dodnes se dochovalo jen několik málo originálních dokumentů. Když do budovy Oberlandrátu, kde sídlilo gestapo, vešli 9. května 1945 první čeští občané, našli doslova vybydlenou budovu. Podle dochovaných fotografií, které byly pořízeny bezprostředně po odchodu gestapa, dnes můžeme věrně rekonstruovat a vylíčit podobu interiérů budovy.¹⁷⁶ Byly to místnosti napůl nebo téměř úplně prázdné, většina věcí byla odvezena nebo spálena. Tam, kde něco zbylo, byly na podlaze poházené nejrůznější předměty, prázdné lahve, části textilií, papíry, vyvrácené části nábytku a podobně. Stěny byly prázdné a jako upomínka na život v budově na nich byla stále ještě patrná světlá místa po sundaných obrazech. Pokud se dochoval nějaký nábytek, tak byl většinou poničený nebo zcela zničený. Skříně a šanony byly vyházené, bezcenné obrazy byly prokopnuté, zkrátka spálená země. Vše, co zbylo, bylo pár téměř prázdných stolů a náhodně umístěných židlí.

Vláda nacistické bezpečnostní policie padla. S příchodem Rudé armády do Pardubic již nebyl pochyb, že se Němci zpět už nevrátí. Členové gestapa si až moc dobře uvědomovali, že musejí uprchnout co nejdál, skrýt se a pokud to půjde, nenechat se chytit, ale hlavně nepadnou do zajetí sovětských vojsk. Pro některé bylo možným východiskem nechat se raději zajmout americkými vojsky. V posledních dnech války byly úředníkům gestapa vydávány tzv. železné zásoby potravin, a kde to šlo i falešné doklady.¹⁷⁷ Názorným příkladem uplatňování metody falešných dokladů může být již zmiňovaný Ludwig Schulz. Pokusil se na konci války prchnout z Čech do Bavor. Na hranicích byl ovšem zadržen a byla u něj provedena osobní prohlídka, během níž se našlo:¹⁷⁸

1. peněžní hotovost, celkem: 18 040 Kč a 192 Říšských marek
2. 1 aktovka
3. 1 košile
- ...atd.

¹⁷⁶ ABS, Praha, Gestapo Hradec Králové a Pardubice, 309-8-1, 309, 1938-1945, fotodokumentace

¹⁷⁷ SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa, c. d., s. 388.

¹⁷⁸ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz. s. 37.

25. 1 vůdčí list na jméno Ludwig Schulz, vydaný okresním úřadem v Pardubicích 16. 12. 1941 po č. j. 1752¹⁷⁹

26. 1 padělané potvrzení k odcestování do Bavor

27. 1 padělaná občanská legitimace na jméno František Holeček č. 13762/40, vystavena policejním ředitelstvím v Praze dne 2. 9. 1940¹⁸⁰

Tento seznam jasně ukazuje, jak se dlouhodobě příslušníci gestapa připravovali na konec války. Doklady jim buď připravovalo samo ústředí gestapa v Praze, a to ke zvýšení důvěryhodnosti i s časovým zpožděním vystavení dokladů. A druhou možností zůstává, že si Schulz mohl nechat vyhotovit falešné doklady soukromě. Ať tak či tak, příprava Schulzeho jasně ukazuje, že příslušníci gestapa nebyli v otázce vlastní bezpečnosti a poválečné činnosti naivní. Ze všech sil se snažili zajistit si novou identitu a dostatečnou hotovost pro nový začátek. Nutno dodat, že některým se to zdárně povedlo. S ohledem na hroutící se východní frontu vyklízeli Němci především Moravu. Jak bylo ale už dříve uvedeno evakuována měla být většina služeben. Plánovaný květnový ústup se ale nakonec proměnil v panický útěk do amerického zajetí.¹⁸¹

Některým se podařilo prchnout, jiným nikoli. Válečným zločincům, jako byli, například Walter Lehne, Ludwig Schulz, Alois Aschenbrenner, Hubert Hanauske, Vilém Ziak, Gerhard Schmecktal, Hans Massinger či Karel Köck, se prchnout nepodařilo.¹⁸² Byli po právu souzeni a odsouzeni. Jiní jako například Josef Kuchler byli jen krátce vězněni a poté propuštěni na svobodu. Zkrátka ne ve všech případech bylo spravedlnosti učiněno za dost.

¹⁷⁹ Tento bod poněkud odkazuje na naivitu Schulze, když si vedle padělaných dokladů ponechal i ty pravé.

¹⁸⁰ Obr. 25, 26

¹⁸¹ PAUL, Gerhard, MALLMAN, Klaus-Michael (edd.). Gestapo za druhé světové války. Praha 2010. ISBN 978-80-200-1956-4. s. 368.

¹⁸² SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, kart. č. ,LS 985/42 Hubert Hanauske, s. 64.

4. Ležáky v souvislostech s činností pardubického gestapa

Samostatnou kapitolou v krvavé historii působení gestapa v Pardubicích je obec Ležáky. Hrdinští obyvatelé této obce se za války proslavili ukrýváním vysílačky Libuše, která byla umístěna v nedalekém lomu. Byla velmi důležitá, jelikož umožňovala spojení se spřátelenou Anglií. Gestapo mělo už delší dobu povědomost o tom, že se v kraji nachází podobné zařízení, ale nebylo známo jeho uložení. To se však mělo změnit po 27. květnu 1942, kdy byl proveden atentát na Reinharda Heydricha, zastupujícího říšského protektora. Atentát se zdařil, ale své spoluatentátníky po několika dnech udal člen záškodnické skupiny Karel Čurda, který vyzradil i umístění vysílačky.

Samotnému zásahu proti Ležákům a jejich obyvatelům předcházely mnohé dílčí události, které pardubické gestapo přivedly k cíli. Dne 12. června 1942 došel dálnopisem z Prahy příkaz k pardubickému gestapu, aby byl zatčen pro účast na odboji jistý Rudolf Choutka, obchodník s látkami v obci Skuteč – Skála. Rozkaz zatknout Choutku vydal vrchní tajemník gestapa Walter Kröger a jeho zatčení zadal kriminálnímu asistentu Ripperovi. Po zatčení Choutku v Pardubicích vyslýchal sám Kröger, neboť zatčený mluvil německy a nebylo potřeba tlumočníka. Choutka začal vypovídat a uvedl, že k němu chodil na návštěvy vrchní strážmistr četnictva Kněz a že právě od Kněze se dověděl, že se v Ležákách ukrývá vysílačka. Vypověděl, že vysílačku ukrývá ve mlýně jistý mlynář Švanda a u něj je i jistý parašutista. Do této doby nemělo gestapo jediné vodítko k tomu, aby podezřívalo obyvatele Ležáků z ukrývání vysílačky a přechovávání nepřítele. Jediný, kdo měl určitou stopu, byl kriminální tajemník Linsel z protišpionážního oddělení, který dostával nepodložené zprávy, že se někde na Pardubicku vyskytuje vysílačka.

Gestapo okamžitě jednalo a 21. června byli na základě výpovědi již zmíněného Choutky zatčeni v časných ranních hodinách mlynář Švanda a k půlnoci i jeho manželka.¹⁸³ Dále byl pak zatčen Jindřich Vaško a další. Zatčení provedli příslušníci gestapa: Linsel, Hanauske, Körber, Kröger, Kuchler, Schulze a Alois Aschenbrenner. Následné výslechy poté vedli: Linsel, Hanauske, Kröger, Kuchler, Escherlohr, Madl, Mieth a Praus.¹⁸⁴

Největší odpovědnost na osudu zatčených obyvatel Ležáků nesl zatčený Choutka, který se ke všemu doznal, protože u něj byla taktéž hledána vysílačka. Také mlynář Švanda

¹⁸³ ŤOPEK, František. Ležáky. Praha 1968. s. 62.

¹⁸⁴ SOA, Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 43.

uvěřil ujištění gestapa, že si zachrání život, pokud ovšem učiní plné doznání. V této věci je ovšem nutná obezřetnost, jelikož si je potřeba uvědomit, že šlo o prosté české obyvatele, ne vojáky, ne zkušené partyzány. Nátlak vyšetřovatelů gestapa musel být ohromný, lze se proto jen těžko domnívat, že by mu v této situaci mohl někdo účinně vzdorovat. Švanda dozal, že ve vesnici byl po dobu šesti neděl parašutista z Anglie jménem Jiří Potůček,¹⁸⁵ a že mu pohrozil zastřelením, pokud ho prozradí. Při výslechu se pak jednotliví zatčení přiznali, že o celé věci věděli i o tom, že byl ve mlýně parašutista. Někteří ovšem celou věc vehementně popírali. Švanda ale udal, že všichni obyvatelé obce Ležáky o přítomnosti parašutisty věděli.

Následek této výpovědi byl ten, že vrchní komisař Clages nechtěl zůstat pozadu za Lidicemi a proto nařídil vyvraždění celé obce stejně, jako tomu bylo ve zmíněných Lidicích. Osobně byl vrchní komisař Clages velmi kruté až brutální povahy a chtěl se tak zalíbit vedení gestapa v Praze. Důvod vypálení a vyvraždění obce byl uveden tak, že celá obec o přítomnosti parašutistů věděla, vědomě tak páchala protiněmeckou činnost a proto musí být vyvražděna a zničena.¹⁸⁶

Než se přikročilo k této akci proti ležáckým obyvatelům, poslal Clages dálnopisem dotazy do Prahy, jestli bude tato akce gestapa schválena. Tento dotaz posílal vrchní asistent Körber, který obsluhoval dálnopis. Ústředna gestapa v Praze celou záležitost probrala s Hlavním říšským bezpečnostním úřadem (RSHA),¹⁸⁷ zda-li tento úřad nemá námítky.

Odpověď na dotaz přišla rychle během 12. hodiny téhož dne. Clages a vrchní tajemník Walter Lehne celou tuto věc přísně tajili a stále telefonovali s vojenskými úřady a Schutzpolizei.¹⁸⁸ Clages navrhoval, aby byla celá vesnice vyhozena do povětří a totálně zlikvidována. K tomu potřeboval vojsko. Pro technické potíže, spojené s tímto původním Clagesovým plánem, z této věci sešlo a přistoupilo se k vypálení obce. Lehne, který byl názorově ještě brutálnější než Clages, navrhoval, aby se domy zapálili i s obyvateli Ležáků.

189

¹⁸⁵ Byl to příslušník československé zahraniční armády v Anglii. Jako radista se zúčastnil výsadku skupiny Silver A společně s velitelem skupiny Alfrédem Bartošem a Josefem Valčíkem. Na území protektorátu obsluhoval vysílačku Libuše v obci Ležáky.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 44.

¹⁸⁷ Hlavní říšský bezpečnostní úřad (RSHA) neboli Reichssicherheits Hauptamt byl úřad jehož úkolem bylo bojovat proti všem nepřítelům uvnitř i za hranicemi nacistického Německa. Byli tím myšleni židé, cikáni a jiní rasově nevhodní lidé, také komunisté a další členové tajných organizací. RSHA také koordinovala aktivity mnoha státních složek se širokým polem působnosti.

¹⁸⁸ Schutzpolizei (ochranná policie) fungovaly jako městské policejní síly, které měly za úkol dohlížet na dodržování zákonů a nařízení v německých městech.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 44.

Další události na sebe nenechaly dlouho čekat. Dne 24. června 1942 ráno vyjela od pardubické služebny gestapa ozbrojená kolona aut s přibližně pěti sty ozbrojenými muži. Starostové Louky a Miřetic museli vydat gestapákům policejní přihlášky obyvatel Ležáků, soupisy dobytka a parcelní protokoly. Kolem půl jedné byly Ležáky neprodyšně uzavřeny jednotkami SS a českým protektorátním četnictvem. Samotní obyvatelé okolních vesnic toho dne uvádějí, jaké zděšení zavládlo v okolí, když první, nic netušící místní obyvatelé směřující do Ležáků, byli vykázáni zpět s tím, že do odvolání je místo neprodyšně uzavřeno. Proběhla kontrola policejních přihlášek. Nacisté soustředili obyvatele, většinou dělníky z lomů, u silnice procházející osadou a nahnali je do nákladních vozů, ve kterých byli dopraveni do Pardubic. Chybějící děti přivezla ze školy, případně od příbuzných, eskorta.

Před pátou hodinou odpolední Němci odvezli do pardubického Zámečku 47 starců, mužů, žen a dětí. Načež v osadě rabovali. Poté jednotlivá stavení zapalovali. Domy hořely ještě celou noc. A místní kluci, co se zvědavě přišli podívat blíže, po letech uvádějí, jak obrovský sloup černého dýmu stoupal do výše. V okolí zavládl neuvěřitelný strach. Následující úpravy terénu v Ležákách zajišťovala jistá jičínská stavební firma. Když se gestapáci k večeru vrátili z akce, uvedli, že Ležáky krásně hořely, a že to byl krásný pohled. Litovali ovšem, že tam zůstalo zbytečně mnoho vajec, sádlo a další věci, a že toho byla škoda. Každý z nich měl, podle výpovědi Ludwika Schulze, na ruce prsteny ležáckých obyvatel, které si pak v Pardubicích nechávali předělávat. Tento případ a mnohé jiné jsou dnes dalším dokladem ničím neomezeného hyenismu, kterého se příslušníci gestapa dopouštěli.

Ještě téhož večera nacisté zavraždili u pardubického Zámečku 33 obyvatel Ležáků. 18 žen a 15 mužů, zbývajících byli popraveni v následujících dnech. Poprava probíhala v noci od 21,15 hodin. Svědek tamních událostí, pan Charypara, řidič vozu odvázející mrtvé k okolnostem popravu uvádí:

„ Dostavil se ke mně jeden z těch německých vrahů a nařídil: „Připravte se, budete jezdit až do rána, ať máte dost benzínu“. “

Během toho, co se pan Charypar připravoval na svůj večerní úkol, prožívali obyvatelé Ležáků dlouhé chvíle ve vězení gestapa na Zámečku. Tam, natěsnaní v malých prostorách, čekali. V devět hodin večer začali příslušníci popravčích čet vyvádět postupně po trojicích jednotlivé obyvatele. Takto, až do pozdních večerních hodin a za hrozných zvuků rachotu zbraní, prožívali lidé své poslední chvíle, dokud nepřišla řada i na ně. Poslední z řady popravených ještě stačili do tváře svých vrahů v posledních okamžicích vykřiknout: „ Sláva Vám legionáři!“ . K tomu se pan Charypar vyjadřuje:

„ Stál jsem ve ztemnělém lese u Zámečku, kde třesky ještě výstřely katů a pak nastalo hrobové ticho. S hrůzou jsem sledoval stíny, které se pohybovaly mezi stromy.“

Takto se skončila cesta 33 obětí nacistické perzekuce z Ležáků. Po ukončení poprav velitel popravčí čtyř nadporučík Preuss, příslušník Gestapa, zavelel k odklizení mrtvol. To měl právě na starost svědek Charypar, který dále uvádí následující:

„Nedovedu vypsát a nikdy nedokážu ani slovy vylíčit podívanou na 33 těl, osvětlených kapesními svítilnami. ... 21 žen a 12 mužů – 33 dcer a synů českého národa tu leželo na jedné kupě se zkrvavenými obličejí, poházení úmyslně pískem, s oděvem prosáklým krví. A tato jejich krev, věrná česká krev, prýstící z tolika ran v každém těle i po smrti se smísila v jedinou, velikou kaluž, již pomalu vsakovala rodná zem.“

Uvádí se, že na popravu 33 ležáckých obyvatel bylo vystříleno až čtyři sta patron. Až o půl jedenácté v noci se teprve začalo s rozplétáním těl a jejich postupným nakládáním na korbu přistaveného nákladáku. Podle očitých svědků měla těla obětí po celém těle nespočet ran od kulek, dokonce i některé části těl naprosto rozstřílené na padrt'. Cituji z výpovědi pana Charypara:

„ S hrůzou jsem zjistil, že mezi mrtvými byli stařečkové a stařenky, dokonce i dvě dívky, sotva škoře odrostlé. ... Jak příšerně byla všechna těla zohavena, popravčí pacholci stříleli snad v opilosti (posilnění alkoholem bylo běžným povzbuzením popravčích čet), neboť mrtví měli roztráštěné ruce, ba i nohy.“

Poté byly všechny oběti odvezeny do krematoria a spáleny. Tak se končí osud:

Marie Mrkvičkové, Vlasty Klapkové, Františky Burešové, Květoslava Boháče, Vlasty Čechové, Růženy Tomkové, Marie Sýkorové, Marie Klapkové, Milady Sýkorové, Květoslavy Tuskové, Aloisie Hrdové, Emílie Sýkorové, Heleny Skalické, Marie Tuskové, Antonína Louva, Aloise Mrkvičky, Josefa Hrdého, Antonína Skalického, Josefa Boháče, Karla Tomka, Antonína Pílera, Břetislava Boháče, Ladislava Hrdého, Zdeňka Bureše, Ludvíka Duška, Antonína Čecha, Adolfa Sýkory, Františka Sýkory a Miloše Standejského

5. Závěr

Období 2. světové války je jednou z nejobtížnějších etap naší historie. Vzhledem k tomu, že se jedná o zdánlivě nedávnou minulost, může tento fakt vyvolat dojem, že popsání takového období musí být záležitostí snadnou. Vždy ale záleží na vhodně zvoleném tématu bádání. Ačkoli věcných materiálů může být k dispozici mnoho, pak o to pečlivěji a s vyšší mírou kritiky je k nim nutno přistupovat. Tato práce vycházela z velkého množství prostudované literatury, ale především z velkého množství archivních materiálů. A právě v případě archivních materiálů bylo nutné zachovat si co nejvíce objektivní názor a s jistou kritičností přistupovat k detailním popisům minulosti.

Tato práce pojednává o pardubické služebně gestapa. Byla to ale jen jedna z mnoha služeben, které se na území protektorátu nacházely. Moji snahou a cílem bylo na jejím příkladu ukázat fungování, strukturu a v neposlední řadě i popsat životy příslušníků gestapa. Vzhledem k předpokládané velikosti bakalářské práce nebylo od počátku záměrem popisovat každý detail a jednotlivé případy jeden za druhým, ani se pouštět do příliš detailních rozborů jednotlivých činů, které se na pardubické služebně odehrály. Protože téma pardubického gestapa dosud nebylo uceleně zpracováno, bylo mým prvotním záměrem především podat popis struktury gestapa a co nejdříveji – v rámci možností bakalářské práce – popsat její chod.

Jak už jsem podotkl dříve, množství materiálů, které je k dispozici, svádí k tomu, aby bylo nárokováno množství detailních informací. V tomto ohledu ale musím podotknout, že ne na každý úřední spis vyšetřovatelů StB ani na každý materiál z výsledků nelze pohlížet jako na bernou minci. Proto jsem se od počátku snažil rekonstruovat podobu pardubické služebny gestapa výhradně na základě věcné souvislosti s jinými relevantními materiály. V této souvislosti je nutné podotknout, že prakticky žádné původní německé úřední materiály k činnosti pardubického gestapa, až na drobné výjimky, neexistují. Existují (až na výjimky) pouze materiály, které byly pořízeny až po válce během výsledků gestapáků a při mimořádných lidových soudech. Celou práci jsem se snažil koncipovat tak, aby k popsání struktur a fungování gestapa sloužily jako příklady různé konkrétní události, které se v souvislosti s pardubickým gestapem odehrály. Právě v těchto jednotlivých a detailních případech jsem se snažil co možná nejvíce kriticky pohlížet na materiály a uváženě je vybírat. V tom je právě úskalí a přímá úměra rizika při zpracování novodobějších pramenů. Tedy, čím konkrétnější chceme být, tím je větší nebezpečí faktického, věcného omylu.

Strukturu celé mé práce jsem pojal tak, aby bylo nejdříve stručně nastíněno období a prostředí, ve kterém bylo o gestapu pojednáváno. Snažil jsem se, aby byly alespoň věcně

nastíněny události, které pardubičtí obyvatelé v nelehkém období roku 1939 museli snášet. Lze však jen těžko rekonstruovat pocity a dojmy, které tehdejší lidé zažívali v momentě, kdy jim cizí ozbrojenci přijížděli do města, a které následně prožívali i v dlouhých letech okupace. Snad to ani není možné, paušalizovatelné a slovy popsatelné. Strach, nenávisť, bolest či zášť, to všechno v tom bylo a snad i zůstane nevyjádřeno.

Dále je v hlavní části práce pojednáno o samotném pardubickém gestapu. V tomto ohledu jsem došel k několika závěrům. Především bylo nutné rekonstruovat organizační síť služebny a na základě té se zabývat lidmi, kteří ji tvořili. Hlavní příslušníci pardubického gestapa byli věcně popsáni. Zajímavé bylo zjištění, že ne všichni členové sboru byli již dříve příslušníky policejních sil nebo přímo gestapa. V nejednom případě se jednalo o člověka, který byl dříve kadeřníkem či automechanikem. Zkrátka šlo o člověka, který neměl zkušenosti z policejní praxe a při uvedení do nové funkce na služebně, svému povolání zcela podlehl. Tito lidé, často čeští Němci, se nadšeně ztotožňovali s nacistickým režimem a moc, kterou jim tento režim nabízel, pak neuměli zvládat. V této souvislosti pak bylo zajímavé sledovat i vývoj násilí u jednotlivých členů gestapa. Méně zkušený přebírali metody svých zkušenějších spolupracovníků, ba co víc, oni je i vylepšovali a dá se říci, že nově probuzené násilnické sklony se v nich niterně zakořenily a staly se jejich součástí. Obecně členové venkovní služebny gestapa byli lidé ze středních či nižších vrstev společnosti. To, že se neprosadili v jiných profesích, samozřejmě i s přihlédnutím k nelehké politické situaci doby, vypovídá o tom, že nešlo o osoby nějak bystré a inteligentní, naopak s největší pravděpodobností to byly osoby s nižší mírou inteligence a s nízkými sadistickými sklony. Úspěchy, kterých pak dosahovali ve své práci, byly dílem tvrdých výslechových metod, bití a zastrašování, nikoli, až na jisté případy, dílem bystré mysli a úsudku.

Dá se hovořit i o tom, že členové služebny gestapa tvořili jistou uzavřenou sociální skupinu. Je prokázáno, že měli přátele i mezi řadovými obyvateli města, nicméně byl v nich pocit hluboké vnitřní soudržnosti v nich byl a byl i vedením záměrně pěstován. Koneckonců šlo o lidi, kteří se společně podíleli na velkých zločinech, třebaže oni sami to tak pravděpodobně nevnímali. Takováto spojitost příslušníky gestapa velmi stmelovala.

Nutno poznamenat, že při psaní této práce jsem se dlouho zabýval otázkou, do jaké míry pojednávat o otázce odboje, ježto je s činností gestapa neodmyslitelně spojen. Rozhodl jsem se tuto problematiku nepostihovat a ponechat otázky odboje samostatnému zkoumání. Tak tomu bylo i v otázce Ležáků. Příběh a krutý osud obyvatel této vesnice je jistě poutavý a jako takový byl již mnohokrát zpracován. Přesto jsem toto téma ze své práce nevynechal.

Rozhodl jsem se na tuto problematiku pohlížet výhradně v souvislostech s činnostmi pardubického gestapa, které otázku Ležáků vyšetřovalo.

V Pardubicích zanechalo gestapo za dobu svého působení velmi hlubokou stopu. Jeho přítomnost a setkání s ním dlouhou řadu lidí nenávratně poznamenalo. Těžko lze odhalit na okupaci Pardubic a vůbec celé Československé republiky byt' jen malý zlomek pozitiv. Gestapo jednalo tvrdě a nelítostně. A snad právě strach z něj u řady lidí odhalil, kdo je charakter a kdo ne. Právě ve chvílích, kdy jde o život, se naplno projeví lidská odvaha či zbabělost, krutost či vlídnost nebo vlastenectví či zrada. Mnoho lidí zradilo, ale právě o to více je třeba povšimnout si těch, kteří zůstali věrní a svými hrdinskými činy ukázali nepříteli svoji nezlomnost. Snad i poprava obyvatel Ležáků v konečném důsledku způsobila, že si západní mocnosti uvědomily, že pro budoucí existenci Čech je třeba mít stát, ze kterého budou odsunuti Němci, a na konci války rozhodli obnovit stát v jeho původních hranicích. Právě i za to dnes vděčíme statečným obyvatelům Ležáků, kteří takto krvavě vykoupili rozlohu samotnou existenci dnešního státu. A konečně i z tohoto důvodu je dnes, více než kdy jindy, nutné připomínat, eufemisticky řečeno, drsnost okupantů a odvalu českých obyvatel.

Závěrem pak doufám, že i přes některé nedostatky mé práce, kterých jsem se jistě dopustil, jsem odkryl velké množství zajímavostí a nejrůznějších historických faktů ze života a fungování pardubické služebny gestapa, které by jinak zůstaly ukryté v množství archivních a jiných materiálů. Pevně věřím, že jsem poodkryl roušku nejasností, která se nad pardubickým gestapem vznášela, a že tato práce bude přínosem k dalšímu studiu nacistického perzekučního aparátu.

6. Resumé

The time of Nazi occupation in countries of western, northern, middle and eastern Europe was very difficult time for their inhabitants. Occupation of our country changed life of many people. Gestapo tried throughout the occupation to break the resistance of the population. This bacalary work attempts to show, how Pardubice gestapo office work during the occupation.

The gestapo abbreviation of Geheime Staatspolizei, "Secret State Police" was the official secret police of Nazi Germany. This work describes the gestapo office in Pardubice. But it was just only one of many offices, which are located in the protectorate. I tried to show the example of the functioning and structure. Next I tried to describe the lives of members of the Gestapo. It was necessary to reconstruct the organizational structure of the Gestapo, determine how the interrogations led and find out what kind of people doing all of this.

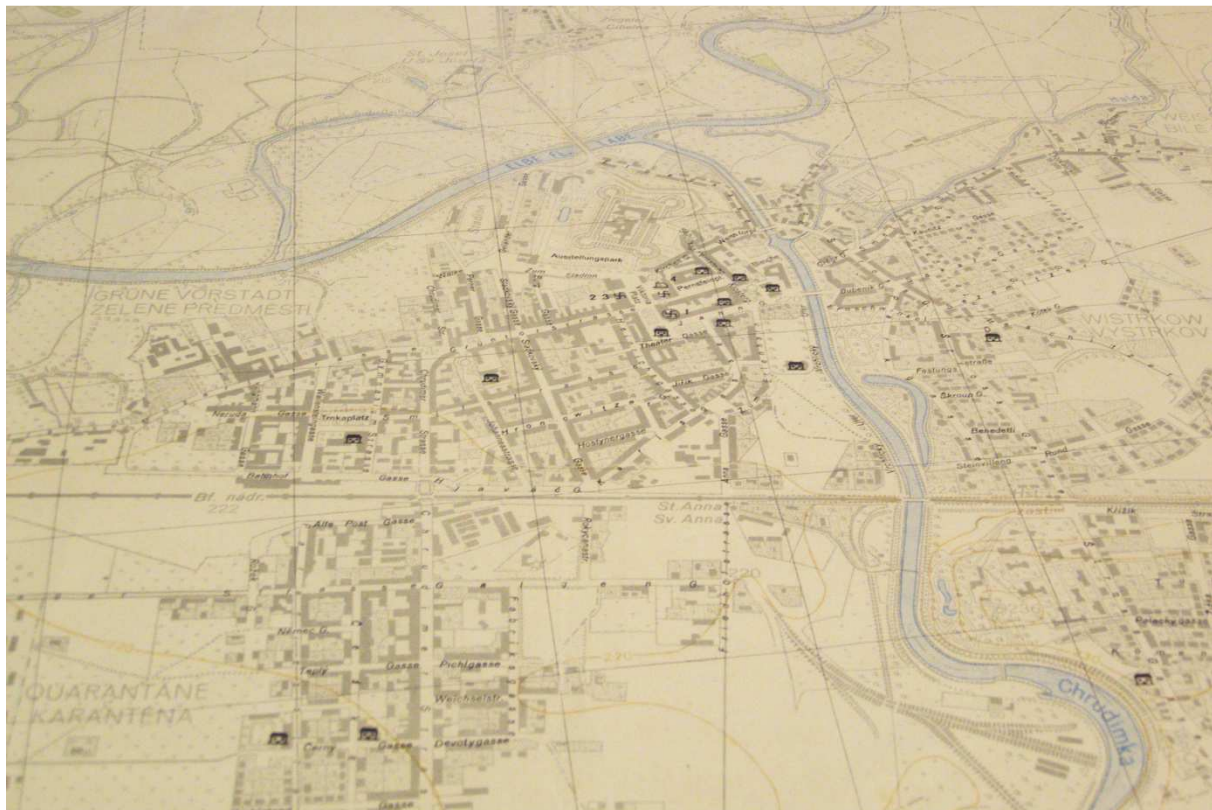
The result of this work was to many new determined. Members of the Gestapo in Pardubice were very tough and brutal people. Acted harshly and without mercy. In their private lives they were people of low education with a propensity for violence. The structure of Pardubice Gestapo during the occupation changed. In the years 1939 -1945 were four commanders in the office Pardubice. The most famous commander was Gerhard Clages. He commanded at the time of heydrichiade. At this time is the greatest terror in Pardubice. Many people have been executed and burned the village Ležáky. I described this time very carefully. The fate of the population of Ležáky is blackest episode during the Nazi occupation. I tried to show how the gestapo in Pardubice worked, and that members of the gestapo performed mainly clerical work. I also briefly described the official apparatus of the gestapo. Finally, I described the departure of the gestapo from Pardubice and fates of members of the Pardubice office.

The issue of the occupation time is very sensitive. I tried to describe the events associated with the gestapo in Pardubice with a high degree of objectivity. I hope I did not disappoint in this regard. There was introduced but only a fraction of all the facts. I tried to describe at least the most important facts that are associated with Pardubice gestapo and do their analysis.

7. Přílohy:

Obr. 1 Mapa protektorátu Čechy a Morava (1942) s vyznačením jednotlivých oberlandrátů.

Obr. 2 Mapa Pardubic (1943) s vyznačením úřadoven gestapa a důležitých městských budov.

Obr. 3 Fotografie Oberlandratu na Náměstí vítězství (dnes Náměstí republiky), kde se nacházela služebna pardubického gestapa.

Obr. 4 Fotografie z 8. 5. 1945 dopoledně zachycuje německou kolonu prchající z Pardubic.

Obr. 5 Příslušníci pardubického gestapa:

Sedící zleva: Banach, Linsel, Schultze, Clages, Lehne, Kröger, Escherlohr

Stojící zleva: Rippek, Mikisek, Kuchler, Holborn, Schtzelmayr, Mieth, Keller, Haunaske, Krebs, Weiss, Heinrich Aschenbrenner, Alois Aschenbrenner, Ganske, Hübl, Praus, Schulz

Obr. 6 Gerhard Clages, velitel Gestapa v Pardubicích, u stolu a jeho zástupce Walter Lehne.

Obr. 7 Mučící nástroje používané gestapem.

Obr. 8 Pardubický Zámek. Místo, na kterém byly vykonávány exekuce, které prováděli příslušníci rezervního policejního praporu z Kolína.

Obr. 9 Popravčí kůly u Zámekku v Pardubicích

Obr. 10 Členové popravčí čety z Kolína, červen 1942

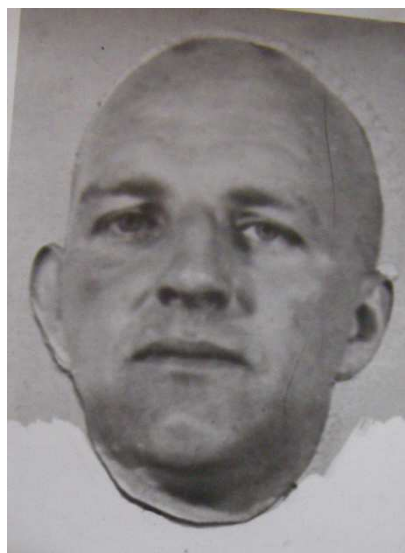
Obr. 11 Nastoupená popravčí četa Schutzpolizei, velitel čte rozsudek: „Pro schvalování atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha se odsuzují k trestu smrti zastřelením...“

Obr. 12 Služební průkaz příslušníka gestapa Waltera Krögera.

Obr. 13 Gerhard Clages

Obr. 14 Walter Kröger

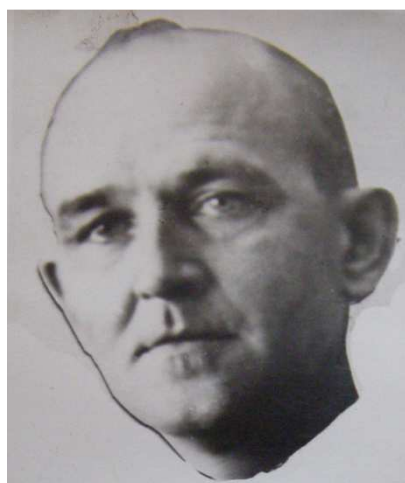
Obr. 15 Walter Lehne

Obr. 16 Otto Schulz

Obr. 17 Ludvík Schulz

Obr. 18 Ernst Linsel

Obr. 19 Josef Kuchler

Obr. 20 Alois Aschenbrenner

Obr.21 Franz Banach

Obr. 22 Hubert Hanauske

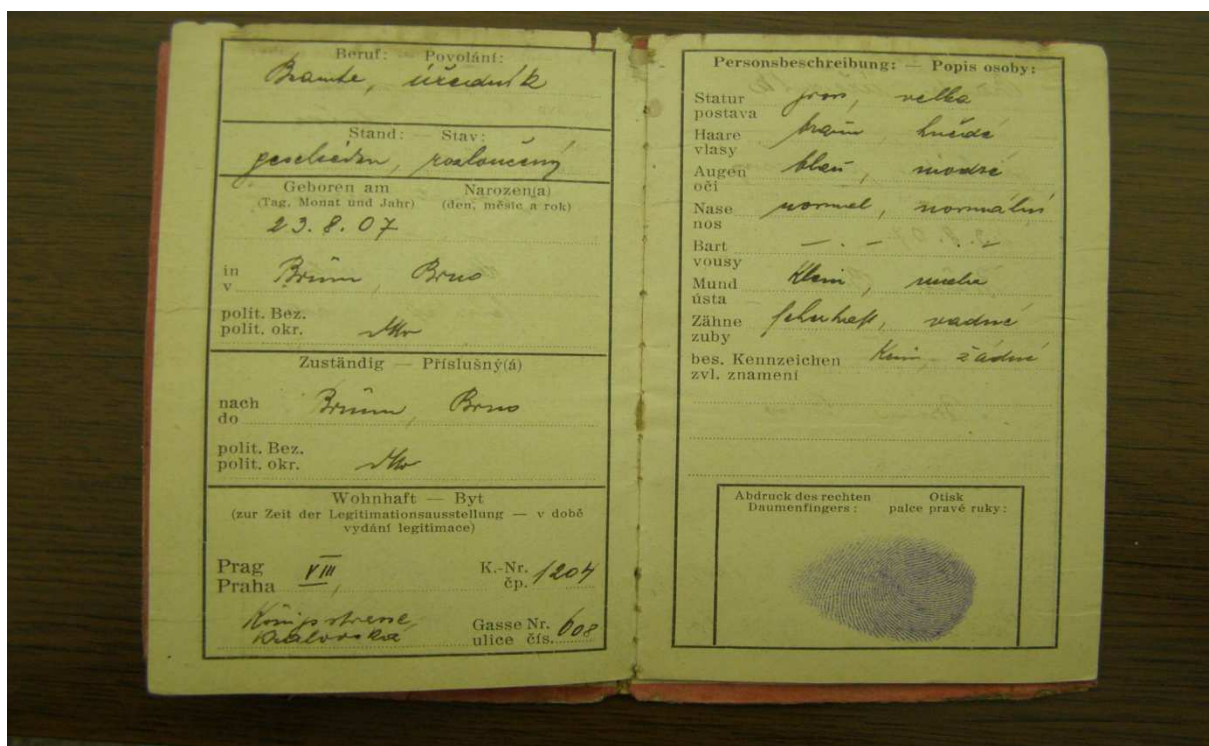
Obr. 23 Heinrich Aschenbrenner

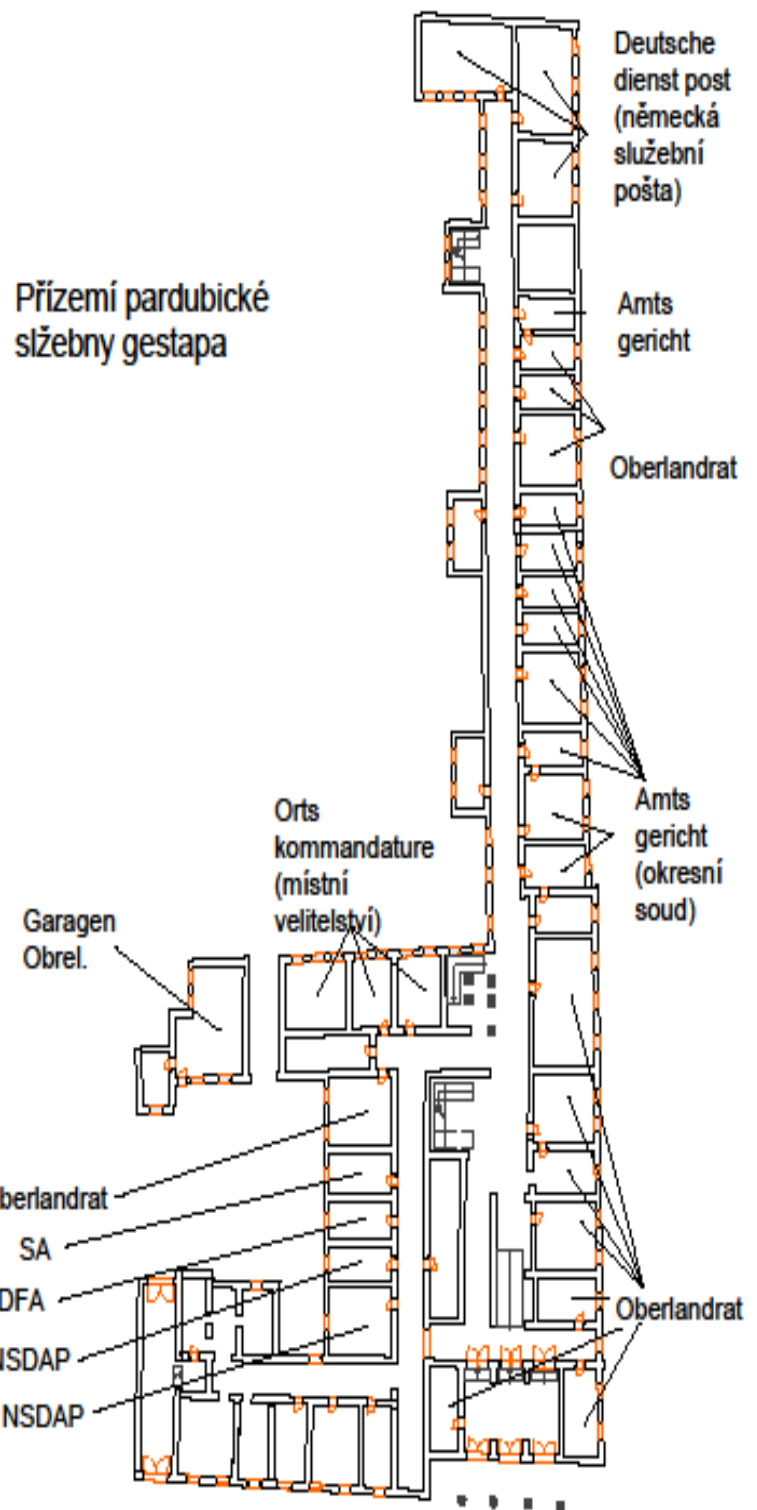
Obr. 24 Gerhard Schmeckthal

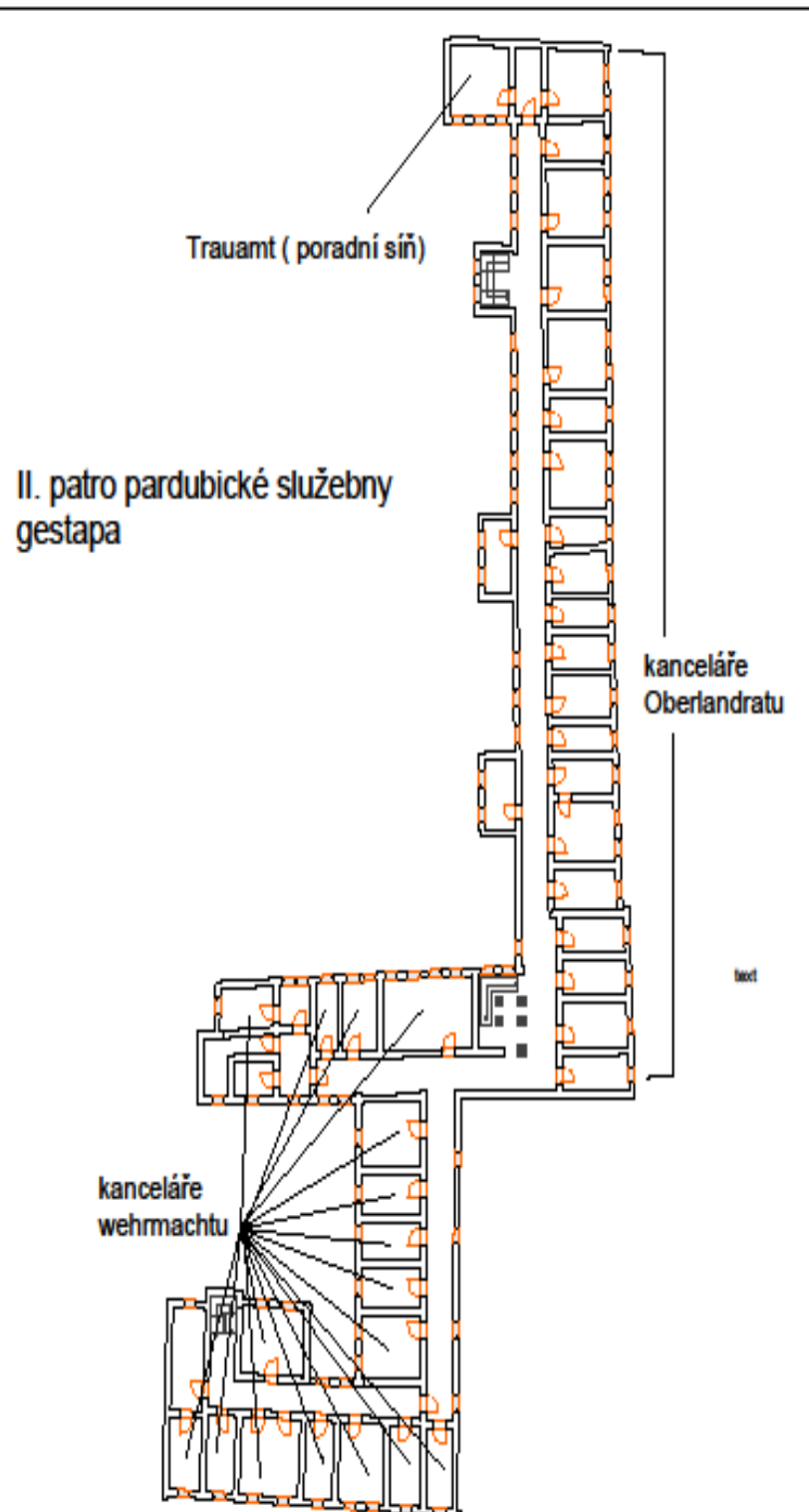
Obr. 25 Padělaný občanský průkaz Ludwiga Schulze na jméno Josef Holeček.

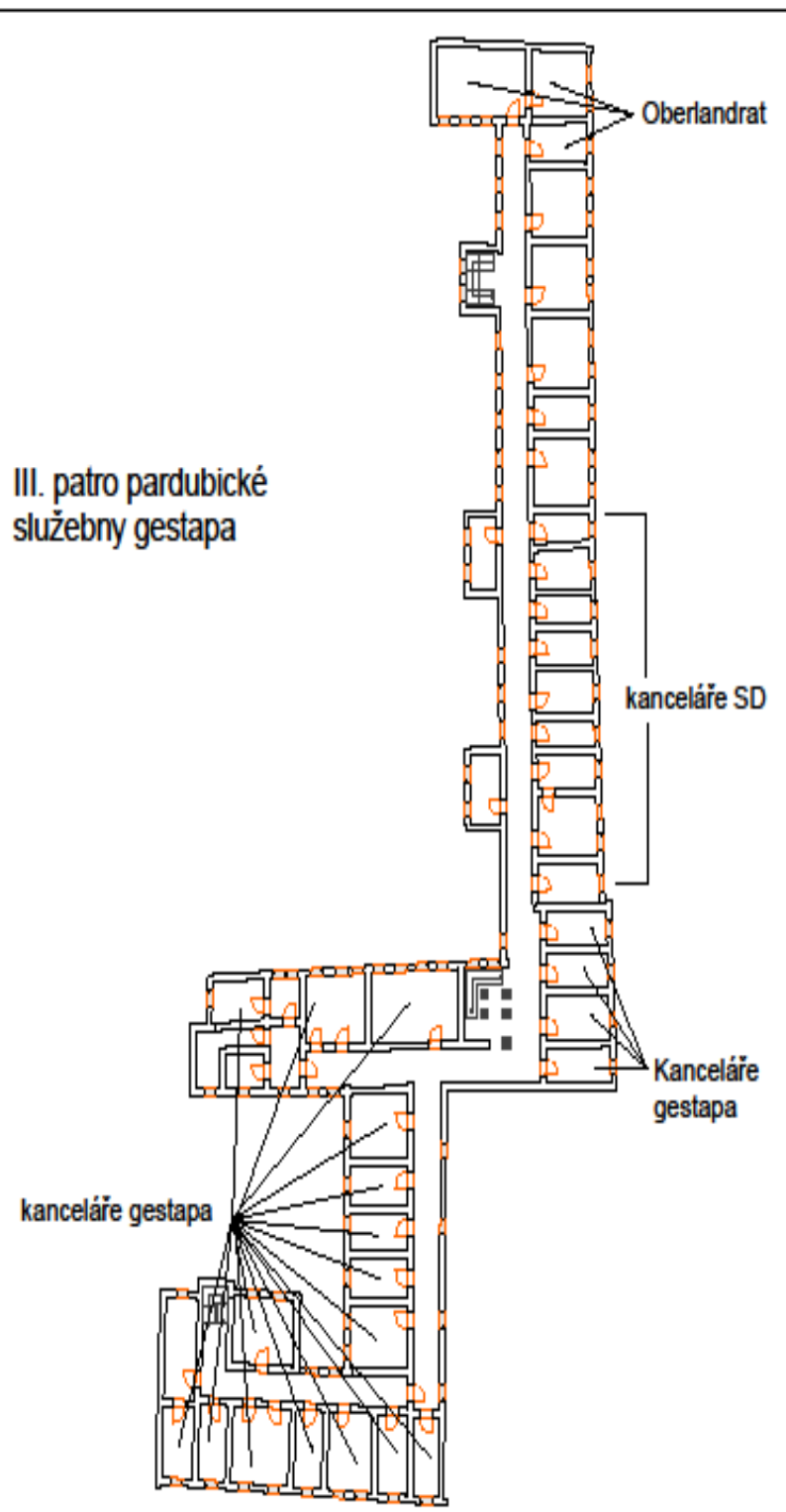
Obr. 26 Druhá strana dokladů dokazuje kvalitu padělání včetně otisků prstů.

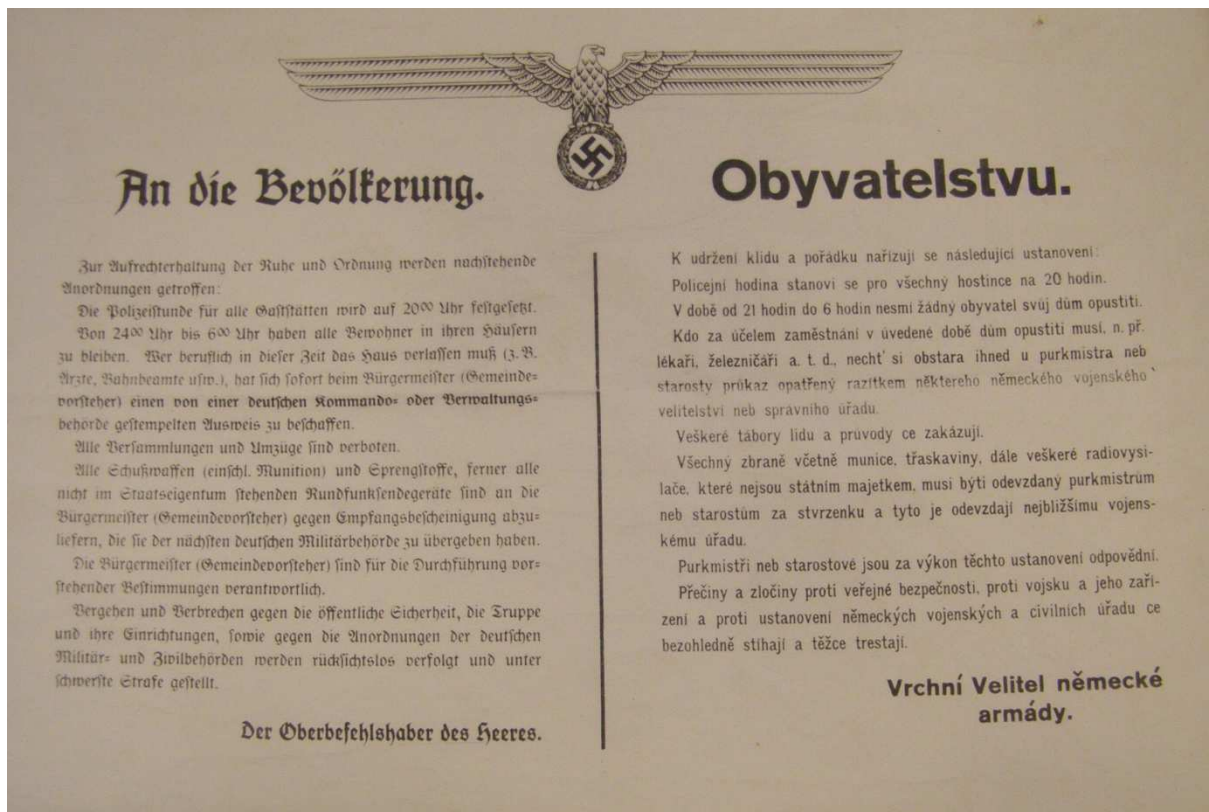
Obr. 27 Půdorys přízemí pardubické služby gestapa

Obr. 28 Půdorys 2. patra pardubické služebny gestapa

Obr. 29 Půdorys 3. patra pardubické služebny gestapa

Obr. 30 Příklad vyhlášky z prvního dne okupace. Je psána německy i česky a ustanovuje nový pořádek života obyvatel v protektorátu.

Obr. 31 Nálet na Pardubice 24. srpna 1944.

Obr. 32 Konec války. Němečtí zajatci na dnešní Třídě Míru.

8. Použité materiály:

Archivní prameny:

Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v Praze (ABSMV Praha) :

fond 309 – Gestapo Hradec Králové a Pardubice:

sign. 309-1-1, 309, 1938-1945

sign. 309-2-1, 309, 1938-1945

sign. 309-3-1, 309, 1938-1945

sign. 309-3-5, 309, 1938-1945

sign. 309-5-5, 309, 1938-1945

sign. 309-6-1, 309, 1938-1945

sign. 309-7-1, 309, 1938-1945

sign. 309-7-2, 309, 1938-1945

sign. 309-8-1, 309, 1938-1945

sign. 309-8-3, 309, 1938-1945

sign. 309-12-4, 309, 1938-1945

sign. 309-19-19, 309, 1938-1945

sign. 309-19-23, 309, 1938-1945

sign. 309-19-25, 309, 1938-1945

sign. 309-20-1, 309, 1938-1945

sign. 309-21-1, 309, 1938-1945

fond 315 – Zemský odbor bezpečnosti II.:

sign. 315-2-6, 309, 1938-1945

sign. 315-15-4, 309, 1938-1945

fond 325 – Stíhání válečných zločinců

sign. 325-1-1, 309, 1938-1945

sign. 325-4-1, 309, 1938-1945

sign. 325-4-2, 309, 1938-1945

sign. 325-4-3, 309, 1938-1945

sign. 325-4-4, 309, 1938-1945

sign. 325-34-4, 309, 1938-1945

sign. 325-63-5, 309, 1938-1945

sign. 325-65-7, 309, 1938-1945

fond Seznam příslušníků gestapa v Čechách a na Moravě:

Z-II-3085-28/4-46, 1938-1945

Státní okresní archiv Pardubice (SOkA Pardubice) :

sbírky:

Fotodokumentace, Svaz protifašistických bojovníků Pardubice, 50/94, 1938-1945

Sbírky map a stavebních plánů, I/08

Sbírky map a stavebních plánů, I/09

Sbírky map a stavebních plánů, XV/45

Státní oblastní archiv Zámorsk (SOA Zámorsk) :

fond Mimořádný lidový soud Chrudim, spisy:

LS 979/46 Alois Aschenbrenner

LS 985/42 Hubert Hanauske

LS 994/46 Ludvík Schulz

Bibliografie:

Nepublikované práce:

NĚMEČEK, Jan. Pardubicko za nacistické okupace a jeho podíl na národně osvobozené boji českého lidu 1939-1942. diplomová práce, Filozofická Fakulta UK, Praha 1987

Prameny tiskem vydané:

AMORT, Čestmír. Heydrichiáda. 1. vydání. Praha 1965. bez ISBN

Publikace:

BRANDES, Detlef. Češi pod německým protektorátem. Praha 2000. ISBN 80-7260-017-6

BRONCOVÁ, Dagmar. Kniha o městě Pardubice. Praha 1999. ISBN 80-86098-12-5

BUTLER, Rupert. Dějiny Gestapa slovem a obrazem. 1. vydání. Praha 1999. ISBN 80-902610-4-3

BUTLER, Rupert. Gestapo: dějiny Hitlerovy tajné policie 1933-1945. 1. vydání. Praha 2004. ISBN 80-7352-077-2

DAMS, Carsten et. al. (ed.). Gestapo, moc a teror ve třetí říši. Mnichov 2008. ISBN 978-80-7432-018-7

DOLEŽALOVÁ, Jarmila. Ležáky známé i neznámé. Litomyšl 2005. bez ISBN

EVANS, Richard. Nástup třetí říše. Praha 2003. ISBN 80-7306-257-7

GEBHART Jan, KUKLÍK Jan. Velké dějiny zemí Koruny české. sv. XVa. Praha 2006. ISBN 80-71-582-0

HAMŠÍK, Dušan, PRAŽÁK, Jiří. Bomba pro Heydricha. Praha 1963. bez ISBN

IVANOV, Miroslav. Atentát na Reinharda Heydricha. Praha 1979. bez ISBN

IVANOV, Miroslav. A hořel snad i kámen. Praha 1982. bez ISBN

JIČÍNSKÝ, Karel. Zámeček. Historie národního odboje za heydrichiádu na Pardubicku. Pardubice 1989. bez ISBN

KRÁL, Václav. Chtěli nás vyhubit. Praha 1961. bez ISBN

KUKLÍK Jan, NĚMEČEK Jan, ŠEBEK Jaroslav. Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo. Praha 2011. ISBN 978-80-87284-18-6

KYNCL, Vojtěch. Ležáky: obyčejná vesnice, SILVER A a pardubické gestapo v zrcadle heydrichiády. Pelhřimov 2008. ISBN 978-80-86559-96-4

PAUL, Gerhard, MALLMAN, Klaus-Michael (edd.). Gestapo za druhé světové války. Praha 2010. ISBN 978-80-200-1956-4

SLÁDEK, Oldřich. Od „ochrany“ ke „konečnému řešení“: (nacistický teror v českých zemích 1939-1945). Praha 1983.

SLÁDEK, Oldřich. Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938-1945. Praha 1986. bez ISBN

ŠÍMA, Ladislav. Ležáky. Vražda mužů a žen. Praha 1947. bez ISBN

ŽTOPEK, František. Ležáky. Praha 1968. bez ISBN

Časopisecké studie:

BIČÍK, Karel. Epizoda z prosincového náletu na Pardubice. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 1978, č. 1, s. 6-7.

ČÍŽEK, Jan. U pardubické synagogy 8. května 1945 také tekla česká krev. In Zprávy Klubu přátel Pardubic, 2006, č. 7-8, s. 187-190.

DOSOUDIL, František. Druhý červenec 1942 v Pardubicích a v Táboře – popravy českých bojovníků proti německému nacizmu v druhém stanném právu. In Zprávy Klubu přátel Pardubic. 2006, č. 7-8, s. 185-187.

FRAJDLOVÁ, Emilie. Fakta o Transportech. In Zprávy Klubu přátel Pardubic, 1980, č. 10, s. 228-203.

JIČÍNSKÝ, Karel. Pardubice za okupace. In Zprávy Klubu přátel Pardubic, 1980, č. 10, s. 231-234.

KLICPERA, Jiří. Květen 1945 na Pardubicku. In Zprávy Klubu přátel Pardubic, 2005, č. 7-8, s. 218-222.

KOŠAR, Milan. Vývoj a výhled Pardubic. In Zprávy Klubu přátel Pardubic, 1990, č. 7-8, s. 44-52.

MORAVEC, Lubomír. Hrdinové nebo zbytečné oběti. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 2006, č. 11-12, s. 315-320.

NĚMEČEK, Jan. Hubert Hanauske, in: Východočeský sborník historický, 1991, č. 1, s. 201-203.

NĚMEČEK, Jan. Alois Aschenbrenner, in: Východočeský sborník historický, 1992, č. 2, s. 227-234.

NĚMEČEK, Jan. Gerhard Schmecktal, in: Východočeský sborník historický, 1994, č. 4, s. 207-208.

NĚMEČEK, Jan. Ludvík Schulz, in: Východočeský sborník historický, 1996, č. 5, s. 209-212.

SEDLÁČEK, Jiří. Vaše smrt – Naše svoboda (Nápis na pomníku v „Zámečku“. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 2006, č. 11-12, s. 302- 314.

THEINA, Pavel. Nálety na Pardubice. In Zprávy klubu přátel Pardubic, 1979, č. 12, s. 276-277.

VOSTATEK, Miroslav. Tragická smrt poručíka četnictva Josefa Trnky. In Zprávy Klubu přátel Pardubic, 2006, č. 1-2, s. 45-47.

Internetové zdroje:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Gestapo>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/RSHA>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ordnungspolizei#Schutzpolizei>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Pardubick%C3%BD_Z%C3%A1me%C4%8Dek

<http://zamecek-pardubice.cz/>

<http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=148563&start=75>

[http://www.seminarky.cz/Kurzova-politika-CR-v-souvislosti-se-zahranicnim-obchodem-2907\)](http://www.seminarky.cz/Kurzova-politika-CR-v-souvislosti-se-zahranicnim-obchodem-2907)

http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%AD%C5%A1sk%C3%A1_marka